G. OPRESCU

ȚĂRILE ROMÂNE
VĂZUTE DE
ARTIȘTI FRANCEZI

(SEC. XVIII ȘI XIX)

CVLTVRA NAȚIONALĂ
1926

www.dacoromanica.ro

ŢĂRILE ROMÂNE
VĂZUTE DE
ARTIŞTI FRANCEZI

www.dacoromanica.ro

PREFAȚĂ

Una din notele caracteristice ale artei franceze la începutul secolului XIX este frecvența din ce în ce mai mare a subiectelor orientale.

Cauze istorice, elemente de modă, cerințe sufletești în legătură cu aspirațiuni spre o mai mare libertate a pasiunii și spre noui orizonturi, nevoia de primitivitate, — ca o urmare a cultului naturii, — de coloare și de soare, de un alt pitoresc decât cel la care se oprise până atunci preferința înaintașilor, fac ca o mulțime de artiști — și acelaș lucru se poate spune și despre literați — să-și îndrepte privirile spre Orientul imediat, italian și grec, spre Spania care, într'un fel, și ea erà o anexă a Orientului, apoi, mai departe, spre Turcia și Asia.

După subiectele turcești și chinezești, oarecum convenționale, ale lui Watteau și imitatorilor lui, decoratorii iatacurilor secolului XVIII — pandant și ecou al literaturii satirico-sensuale cu subiecte din Răsărit — după rusismele, cevà mai autentice, ale lui Leprince, avem invazia în artă a Orientului adevărat, beție de colori și de stofe strălucitoare, de gesturi violente și figuri expresive, de contraste puternice între umbră și lumină.

Transiția între cele două concepții extreme, cea convențională și cea reală, o fac, pe de o parte artiștii francezi chemați la curtea Caterinei II, lucrând după gustul ei și al aristocrației rusești, pe de alta Liotard, «pictorul turc», rătăcit atâta vreme în împărăția Sultanului și la noi, omul care, mulțumită talentului lui mare și succesului care îl urmărește pretutindeni, poate impune contemporanilor și urmașilor o idee despre Orient diferită și un alt fel de a-l vedeà. Insă, novatori timizi, acești expatriați sunt prea cinstiți ca să se mulțumească cu o imagină de fantezie a Orientului, așà cum ea se vedeà la contemporanii lor, atât de deosebită de cea adevărată, dar și prea pătrunși ei înșiși de educația ce primise și de o anumită estetică ca să-i poată substituì în întregime și deodată o imagine nouă, cea reală. Ei merg cu încredere și convinși că așà se cuvine pe un drum egal de departe și de lumea creată de imaginația celor cari îi precedase ori le sunt încă contemporanii favorizați de gustul public, și de lumea adevărată, pe care o văd furnicând în jurul lor, în piețele, pe ulițele, în porturile și bâlciurile Orientului, lume pe care întreagă și în mod obiectiv nu o vor reprezentà decât cei veniți după ei.

www.dacoromanica.ro

Ei sunt însă o etapă necesară înainte de a ajunge la acei sinceri şi cinstiţi observatori, în genul lui Raffet, Bouquet sau alţii, cari ne vor arătà faţa adevărată, fără fard şi fără idee preconcepută, a ţărilor noui pe drumul civilizaţiei, şi atât de deosebite de Apusul Europei, pe cari le vor parcurge.

De această dragoste a Francezului pentru Orient, Principatele Române au beneficiat într'o largă măsură.

In exodul artistic spre ţările celor o mie şi una de nopţi, noi formam primul popas. Şi adesea, fermecaţi de ospitalitatea proverbială a Românului, unii pictori nici nu plecau mai departe.

Incepând cu acel original Jean Etienne Liotard, venit la noi spre mijlocul sec. XVIII, până la artiştii aduşi de ultimul răsboiu, toţi ne dau documente despre fizionomia şi costumele oamenilor, despre aspectul, bogăţia şi frumuseţea ţării, despre clădirile şi înfăţişarea oraşelor, despre obiceiurile, credinţele şi acţiunile locuitorilor.

Dacă toate aceste însemnări grafice, precise şi bogate, ar lipsì, multe din aspectele vieţei noastre ni s'ar înfăţişà în contururi mult mai şterse. Cea mai amănunţită descriere a unui costum, mai ales când el este deosebit de moda timpului nostru, nu poate aveà exactitatea unui desen. Anume acuarelă de Raffet sau Valério, reprezentând, în găteala ei pitorească, pe a boieroaică din carantina dela Sculeni sau pe o negustoreasă din Giurgiu, ne vorbeşte mai mult decât cele mai autentice documente, asupra portului femeiesc la noi.

Am crezut necesar să strâng într'un volum aceste imagini ale vieţii noastre, văzute de artiştii francezi călătorind în Principate. Ele nu se vor adresà numai istoricilor, cari, cei mai mulţi, trebuie să le cunoască din cercetările lor anterioare, ci, mai ales, marelui public. Inmormântate în colecţii greu accesibile sau în albumuri rare, aproape dispărute, o parte din trăsurile imaginei vieţii noastre erau până acum ascunse.

Indrăznesc să cred că am adus un serviciu cetitorilor români dându-le la lumină.

Operile de care ne vom ocupà, sunt departe de a aveà toate aceeaş valoare. Exceptând pe Liotard, pe Dupré, pe Raffet şi Valério, ceilalţi din pictorii şi desenatorii care le-au produs n'au format niciodată obiectul unui studiu din punct de vedere artistic. Unii din ei şterşi ca personalitate, confundaţi de contemporani cu ceilalţi reprezentanţi ai şcoalei căreia aparţineau, au dus o viaţă fără strălucire şi au dispărut pe nesimţite. Diletanţi modeşti, fără nici o pretenţie, ei înşişi ar fi poate miraţi să afle că

www.dacoromanica.ro

însemnările lor au putut fi luate în considerare cu interes, cu oarecare dragoste, în acele Principate, situate la atâtea sute pe poștii de patria lor. Mărturisesc chiar că nu e un lucru din cele mai plăcute și nici foarte ușor să vorbești de talente atât de puțin răsărite ca: Doussault, Hector de Béarn și chiar Michel Bouquet.

Inexistenți pentru istoricul artei franceze în secolul XIX, ei iau însă un relief deosebit pentru noi. Ne-au priceput și ne-au simpatizat, la un moment când atenția lumii se îndreptà rare ori spre noi; au așternut pe hârtie aspecte stabile, în peisagii, sau trecătoare, costume și scene, observate cu interes și curiositate binevoitoare; ne-au servit ca propagandiști în epoca când prieteniele erau rare și nesigure. Cum se întâmplă de obiceiu, atâta dragoste, oricât ar fi de exigent azi ochiul nostru, crează pe deasupra timpului și spațiului care ne despart de ei o recunoscătoare dragoste. Este sentimentul sincer cu care am sfârșit de scris aceste pagini.

www.dacoromanica.ro

JEAN ETIENNE LIOTARD

(1702—1789)

CIUDAT om acest JEAN ETIENNE LIOTARD şi demn de a fi mai deaproape cunoscut, atrăgând pe cercetător şi desperându-l în acelaş timp printr'un amestec de fantezie şi calculată inteligenţă lucidă, de aspiraţiuni aventuroase şi mult bun simţ practic, de judecată obiectivă şi nemăsurată încredere în el, de simplicitate burgheză şi revoltătoare vanitate, gata de a face platitudini — bine plătite — faţă de cei mari, bucurându-se de cel mai mic gest aprobator din partea lor, şi în stare să trăească singur, aproape retras, în severa Genevă a timpului său.

De origină franceză, dar născut în acest din urmă oraş, el împrumută ţării de unde îşi trăgeà neamul şi celei în care a văzut lumina, calităţi şi defecte, amestecate, punându-le pe primele în evidenţă şi făcând pe ultimele suportabile, mulţumită unui dar de sociabilitate, unei bune dispoziţii şi unui curaj în viaţă care nu sunt de loc aşà de obişnuite cum s'ar crede. Atitudinea lui în lume este întrucâtvà aceà sub care i-a plăcut să se reprezinte în portretul, azi în muzeul din Geneva, în care s'a zugrăvit râzând, nu ştim bine dacă de el, de noi, ori de om, în genere.

S'a născut în 1702 dintr'o familie originară din Montélimar, în Sudul Franţei, venită în Elveţia — azilul clasic al oropsiţilor — ruinată de rele operaţiuni de bancă şi gonită de revocarea edictului din Nantes (1685). Tatăl lui Jean Etienne, mic negustor, are de hrănit multe guri. Viaţa nu erà uşoară pentru nici unul din copii. De mic, ca elev de şcoală, Jean Etienne arată pentru desen dispoziţii mai întâiu combătute, apoi tolerate de părinţi. Cevà mai târziu el ia lecţii de pictură şi mai ales de miniatură cu un maestru din Geneva, puţin important, apoi la Paris, prin 1725, cu Massé, la care rămâne trei ani. Dar, desgustat în cele din urmă de metoda profesorului şi de inutilitatea lecţiilor lui, Liotard îl părăseşte, se retrage şi lucrează pe cont propriu, cu oarecare succes.

De atunci chiar dorul de ducă şi de a cunoaşte ţări noui nu-i dă răgaz. Merge în Italia, trece la Lyon, vine din nou la Paris, iar în 1736 pleacă definitiv spre Italia.

Roma, Neapole, sunt oraşele în cari se opreşte mai mult, apoi Florenţa, unde întâlneşte pe un nobil englez, cavalerul Ponsonby, devenit mai târziu lordul Bessborough. In societatea acestuia întreprinde o lungă călătorie în Orient, începând cu insulele greceşti.

www.dacoromanica.ro

Liotard erà, încă din acel timp, un mânuitor foarte apreciat al creioanelor colorate. In arta pastelului, așà de gustată de sec. XVIII, alături de oameni cari îi sunt și-i erau incontestabil superiori, La Tour, Perroneau, etc. el știuse să-și facă un nume și o clientelă. Tablourile executate în aceà epocă ni-l arată în deplina stăpânire a tehnicei, având déja ceeace va formà fondul calităților sale esențiale: un desen extrem de îndemânatec și darul unui bun observator de fizionomii. Cinstit și sobru, rareori mediocru, adesea remarcabil, el reușise și mai ales va reușì în anii următori să se ridice câteodată, chiar până la înălțimile cele mai mari ale artei portretului.

Timp de un an de zile el colindă insulele Greciei, așternând pe hârtie tipurile mai însemnate pe cari le întâlnește, femei mai cu osebire, în costume pitorești și originale, albe cu broderii roșii ori negre, cu dantele și fir de aur, minunate imagini de proporțiuni reduse, note zilnice în cari trăsătura creionului e completată cu însemnări relative la coloarea și ornamentele veșmintelor, lămuriri de care să se poată servì mai târziu pentru tablouri.

Nimic mai fermecător ca aceste desenuri precise, delicate, făcute de un om care s'a priceput să redeà figurile acelor femei simple, pline de sănătate, dar și de oarecare ironie. Puțin ridicule în hainele de sărbătoare încărcate de cusături, neștiind ce să facă cu mâinile, privindu-ne cu un amestec de mirare, de jenă și de satisfacție, ele rămân totuș portretul cel mai reușit al sătencei din Orient. Multe din aceste desenuri s'au păstrat și sunt azi la Louvre. Unele, în contra epreuve [1], sunt depuse la Biblioteca Națională din Paris. Amatorii le preferă chiar pastelurilor lui Liotard din pricina distincțiunii lor, a unui sentiment artistic care nu se găsește des în cele din urmă, și foarte rare ori în ceeace a făcut în uleiu. Mai mult încă, cu toată frăgezimea ce s'a conservat în pasteluri, nu se poate negà că figurile au cevà neplăcut din pricina, în reprezentarea pielei obrazului, a unui brun agresiv, roșatic, nenatural, care le făceà, încă de când trăià pictorul, să fie comparate cu turta dulce.

Când privim aceste desenuri ne este și mai adâncă părerea de rău că nici unul din cele făcute în Moldova nu a ajuns până la noi [2].

---

[1] Se numește contre-epreuve desenul ce se obține când, pe o gravură încă umedă sau pe un desen udat, se aplică o foaie de hârtie, se pune sub presă, și se capătă astfel o imagine mai palidă decât cea primitivă, inversă.

[2] In «Gazette des Beaux-Arts» din 1888 *Ed. Humbert* publică o biografie a lui Liotard și reproduce mai multe desenuri, printre cari, la p. 357, unul pe care îl intitulează:

www.dacoromanica.ro

La Constantinopol șade 5 ani, până în 1742, mulțumit și considerat, schimbându-și portul și adoptând moda Orientală cu caftan și căciulă de blană, făcând portretele tuturor personagiilor mai importante, creștine și musulmane, învârtindu-se printre înalți demnitari ai Porței și ambasadorii marilor puteri. Când renumele său erà mai mare și mulțumirea mai deplină, aproape să ia în căsătorie pe o oarecare Mimica pe care o iubeà, viața lui Liotard căpătă o întorsătură neașteptată. Domnul Moldovei, Constantin Mavrocordat — din familia care, printre Grecii Fanarului, treceà atunci drept foarte nobilă și mare protectoare a literaturii și artelor — cunoscând faima de care se bucurà Liotard în Capitala Turciei, îi face propuneri insistente de a venì la Iași. Ele sunt primite, și demonul neastâmpărului, care-l condusese din pașnica Genevă pe țărmurile Bosforului, îl împinge pe Liotard mai departe, spre Iașii Moldovei.

Știm că el a petrecut în această localitate zece luni și că la începutul lui Septembrie viitor, 1743, el se găsià la Viena, după ce trecuse prin Ardeal și Ungaria. Constantin Mavrocordat pierde tronul Moldovei la finele lui Iunie 1743. Mi se pare foarte logic ca Liotard să fi părăsit țara odată cu protectorul său, așà încât intrarea în Moldova ne-ar duce prin luna Septembrie a anului precedent (1742).

In Iași își lasă mai întâiu să-i crească barba și mustățile, pentru ca să-și pună aspectul feței, rasă până atunci, în concordanță cu costumul adoptat la Constantinopol. Boierii găsesc că astfel îi vine foarte bine. Multă vreme va continuà să le poarte, lucru care, împreună cu titlul de «pictor turc» ce adoptă, îi va creà o mare celebritate în Apus, va fi un element de reclamă și, deci, de atracție pentru clienți. Șiretul Elvețian nu disprețuește deloc astfel de mijloace. El se pricepe minunat să amestece în viața practică, în vederea succesului, atâta originalitate câtă îi puteà fi utilă, și nu mai multă.

Dealtfel interesat și dorind să câștige, ceeace poate nu erà tocmai un defect, el își crease reputația de a fi un cel puțin tot așà de îndemânatec negustor, când vindeà un tablou, ca mare artist, când îl executà. Această faimă îl urmărește pretutindeni, în Orient ca și mai târziu la Paris, la Londra,

---

«Jeune fille Moldave». In realitate, după cum ne arată indicațiile scrise de mâna lui Liotard, nu e vorba de o Moldoveancă, ci de o fată din Paros, signora Maroudia, soră cu Lenetta Shepri (cf. *Guiffrey et Marcel:* Inventaire général des dessins du Musée du Louvre et du Musée de Versailles, vol. IX, p. 100, No. 9414).

www.dacoromanica.ro

Amsterdam, Viena ori Geneva [1], şi-i crează duşmani, mai ales în Franţa şi Anglia.

Dintr'o biografie scrisă de trei din urmaşii lui Liotard, din Geneva şi din Amsterdam, pentru care s'au putut utiliză hârtii de familie şi scrisori inaccesibile nouă [2], aflăm că în Iaşi el a făcut portretul Doamnei, al Domnului, al Patriarhului de Ierusalim, al Prinţului Scarlati şi al altora. Portretul prinţului Scarlati este însă în realitate portretul lui Constantin Mavrocordat, Domnul Moldovei. Mai mult încă: el este însărcinat să decoreze o sală cu portretele tuturor Domnilor precedenţi: «les Voda's de Moldavie» [3].

Aceste din urmă imagini au pierit, probabil în incendiul care a distrus palatul din Iaşi. Din celelalte ne-a rămas numai portretul prinţului Scarlati, reprodus în gravura «au burin» a lui G. F. Schmidt: Constantinus Scarlati, Moldaviae Princeps (Vezi tabela I).

Iacoby care studiază opera acestui gravor [4] ne spune că portretul Domnului a fost săpat după un desen în sanghină, probabil studiul de care s'a servit Liotard însuş pentru portretul în pastel, dacă el a existat. El reprezintă pe prinţ într'un medalion, având jos marca Moldovei şi a Munteniei şi deviza: *Θεια χαριτῖ*. La dreapta şi la stânga armoariei sunt iniţialele I. K. şi N. B., *Ιω* Constantin Nicolae Voevod. Jos, între banderolele pe care este scrisă deviza, se găseşte un bărbat în stânga, un arcaş în dreapta, iar între ei un copac pe care este aşezată o pasăre, cu o ghiară întinsă, care lasă să-i scape cevà din cioc [5].

Un portret în uleiu al lui Alex. Mavrocordat (?) este azi în posesia D-lui Callimachi. Un tânăr prinţ, în costum oriental dar cu faţa rasă, şade

---

[1] Cf. Abecedario de *P. J. Mariette* et autres notes inédites de cet amateur sur les arts et les artistes, ouvrage publié par *Ph. de Chennevières* et *A. de Montaiglon.* Paris 1854—56. Tome III, p. 205—207. Deasemenea articolul lui *Léandre Vaillat* asupra lui J. E. Liotard: «Les Arts», No. de Oct. 1911.

[2] Cf. *J. A. Galiffe:* Notices généalogiques sur les familles genevoises depuis les premiers temps jusqu'à nos jours. Génève, 1836. Tome III, p. 305 sq. şi *Daniel Baud-Bovy:* Peintres genevois. Première série, Liotard, Genève, 1903.

[3] *Ed. Humbert, Alphonse Revilliod, J. W. R. Tilanus* (mai ales ultima parte). La Vie et les oeuvres de Jean Etienne Liotard (1702—1789). Amsterdam, 1897, p. 8 şi 206.

[4] *Jacoby.* Schmidt's Werke, catalogul operii lui Schmidt, publicat în 1815.

[5] Această gravură a fost reprodusă, în proporţii mai reduse, fără armoarii, de un alt gravor, C. M. Bernigeroth. Un al doilea gravor, Petit, o reproduce şi el, în 8°, dându-i ca motto: «Regificos amore».

www.dacoromanica.ro

turcește pe o sofa. Provine din colecția lui Mihail Kogălniceanu, vândută și răspândită după moartea acestuia. Faptul că barba și mustățile sunt rase mă face să cred că e vorba mai de grabă de un occidental îmbrăcat turcește, decât de un prinț Oriental, căci știută este repugnanța pe care o aveau cei din părțile noastre a-și rade fața. Dacă tradiția păstrată în familia Callimachi este exactă, ar trebuì să reprezinte pe Alex. Mavrocordat Delibey, domnul Moldovei patru zeci de ani mai târziu (1782—1785).

De o delicatețǎ rară, trădând, ca înfățișare a tehnicei, pe artistul pastelist, acest portret este o operă de primul rang și cea mai bună pictură în uleiu a lui Liotard, din câte am putut vedeà. Ea nu are nimic din aspectul rece, sec al tablourilor în uleiu din Geneva, din aspectul lins, dulceag a celor din Dresda. In pete delicate, mărunte dar puse cu siguranță la locul potrivit, de colori vii, care se topesc într'o armonie veselă, acest tablou este pictat de un desăvârșit artist. El este ornamentul cel mai prețios al colecției D-lui Callimachi (Vezi tabela II).

Este tot ce ne-a rămas din bogata recoltă de desenuri și tablouri făcute de Liotard în timpul șederei sale în Moldova.

E probabil că aspectul țării nu l-a interesat și că, cu toate că uneori tratează în opera lui și peisagiul, el nu a dat atenție în Moldova decât oamenilor. Poate că întâmplarea va face ca lucrări de ale lui să se descopere la vreunul din descendenții persoanelor pictate, deși împrejurările prin care a trecut țara, cu atâtea invaziuni rusești, și faptul că pastelul este așà de greu de păstrat, ne lasă puțină speranță.

Interesant ar fi dacă cinevà s'ar hotărî să editeze măcar corespondența lui Liotard. Ceeace s'a publicat ca extracte, în opera lui *Humbert* și *Tilanus*, ne face să credem că ea ar puteà aruncà o lumină vie asupra vieții la Curtea lui Constantin Mavrocordat. Liotard este un observator pătrunzător nu numai când privește un model, cu creionul în mână: Ca toți oamenii vremii sale el știe admirabil povestì.

Dar, în așteptarea acestei publicații, singura urmă a șederii lui, atât de lungă și de fructuoasă, în Moldova, este gravura portretului lui Const. Scarlati și, poate, portretul din colecția Callimachi.

Restul vieții sale, dela 1743—1789, nu ne mai interesează din punct de vedere românesc. Continuă să cutreere Europa, pictând portrete de capete încoronate și de nobili, merge la Amsterdam, unde se însoară (1756) cu fata unui francez stabilit în Olanda, își rade cu această ocazie barba,

www.dacoromanica.ro

pe care o purtase 13 ani, şi-şi stabileşte căsnicia şi atelierul la Geneva, de unde totuş întreprinde numeroase călătorii, mai ales la Viena.

La 1789, la vârsta de 87 de ani, moartea îl surprinde în oraşul său natal, aproape cu pensula în mână.

Este primul artist francez dela care să avem ştiri sigure despre trecerea lui prin Ţările Române. Alţii îl vor urmà, nici unul însă nu va aveà însemnătatea lui Liotard în istoria artei. Acest lucru ne face şi mai simţitoare pierderea lucrărilor sale cu subiecte româneşti.

www.dacoromanica.ro

LOUIS DUPRÉ
(1789—1837)

DACĂ exceptăm pe Liotard, francez de educaţie, temperament şi origină, dar elveţian prin naştere, primul pictor cu adevărat francez călătorit în ţara noastră este LOUIS DUPRÉ. Acest «elev al lui David», cum îi place să se numească singur, cu mândrie, s'a născut la Versailles, către sfârşitul sec. XVIII. Trăind pe vremea Revoluţiei şi a primului Imperiu, adică în epoca cea mai plină de peripeţii din istoria Franţei, când armatele ei cutreerau mările şi câmpiile Europei dela un cap la altul, nu e de mirare că Dupré are şì el un suflet aventuros şi gustul călătoriilor.

La 23 de ani, în 1812, îl găsim la Cassel, pictor de curte al lui Jérôme Bonaparte. Deaici trece la Roma, pelerinagiul clasic al oricărui artist francez dar mai ales a celor cari, formaţi la şcoala lui David, aveau cea mai neţărmurită admiraţie pentru antichitate.

Prin 1819 el erà la Neapole, de unde, în tovărăşia a trei Englezi bogaţi, chiar la începutul acestui an, îşi propune să viziteze Grecia, Constantinopolul şi Orientul apropiat.

Această călătorie, începută în insulele greceşti, se termină cam peste un an, după o şedere îndelungă la Atena, la Constantinopol, prin diferite localităţi din peninsula Balcanică şi la Viena.

La 16 Iunie, în toiul verii, drumeţii noştri sunt în capitala Turciei, unde însă potecile lor se despart pentru câtăvà vreme: Dupré, recomandat de Jouannin, dragomanul ambasadei franceze, lui Mihail Şuţu, viitorul Domn al Moldovei, merge cu acesta la Bucureşti, în timp ce Englezii, tovarăşii lui, iau drumul direct spre Viena.

Rezultatul călătoriei artistului francez în Orient este un important album în folio, precedat de 52 de pagini de text, în care sunt povestite întâmplările mai însemnate ale peregrinaţiilor sale. Titlul albumului este: *Voyage à Athènes et à Constantinople ou collection de portraits, de vues et de costumes grecs et ottomans, peints sur les lieux d'après nature, lithographiés et coloriés.* Dupré, «élève de David», îl publică la Paris în 1825.

In afară de valoarea lui artistică, incontestabilă, acest volum este încă un însemnat izvor iconografic pentru istoria noastră din acest timp. Mulţumită bunăvoinţei Domnului, sedus de calităţile Francezului, acesta îşi poate îmbogăţì seria portretelor Orientale cu încă două: acel al lui Şuţu şi

www.dacoromanica.ro

acel al fiicii lui, Domniţa Elena, în afară de un «cul-de-lampe», de dimensiuni neobişnuit de mari, la finele textului, reprezentând vederea cortului locuit de Domn, în apropierea Constantinopolului. Din textul introductiv [1] cunoaştem felul vieţii pe care curtea Hospodarului Moldovei o duceà în aceà localitate în care se retrăsese la adăpost de arşiţa soarelui. O gardă de 1500 oameni, în costumele cele mai pitoreşti, o însoţeà. O parte din suita domnească este chiar reprezentată în această din urmă litografie: bărbaţii în atitudini atente, gata a executà porunca Domnului trântit pe un divan, femeile, în costum naţional românesc, ţinându-se de mână ca şi cum ar dansà. Soldaţi în haine turceşti şi boieri cu işlice se văd încă pe planul întâiu al tabloului, alături de desenatorul însuş care s'a reprezentat în costum milităresc şi cu sabie la coapsă (Vezi tabela III).

Aceeaş scenă, sub numele de *Kan du prince de Moldavie*, a fost pictată şi expusă la Salonul din Paris în ultimul an al vieţii artistului, 1837 [2]. Ea a fost reprodusă într'o litografie de dimensiuni mari în 1838. Un «album grec» publicat în 1841 reproduce din nou un fragment al acestui tablou: colţul în care este reprezentat Domnul, sub numele: *Camp du prince Soutzo*.

Tot atât de importante ca şi acest cul-de-lampe sunt şi foile 38 şi 39 din albumul dela 1825, una dând portretul lui Şuţu, cea de a doua pe al fetei sale Elena. Ambele sunt litografii colorate cu mâna, poate chiar de Dupré, dacă ar fi să credem ceeace este scris pe copertă.

Domnul, întins pe un divan roşu, este îmbrăcat cu un caftan galben şi o vestă verde, peste care poartă o manta azurie, îmblănită cu samur, pe cap cu işlic negru de blană cu fundul verde fistichiu (Vezi tabela IV).

Princesa Elena este reprezentată în picioare, într'o atitudine graţioasă. Are rochie liliachie brodată cu flori, pe margine cu nişte colţi brodaţi, sub cari se vede o fustă de aceeaş coloare, dar fără nici un ornament. Un şal Oriental îi înconjoară mijlocul. Papucii sunt roşii, de mătase brodată, iar pe cap poartă o găteală albă cu flori de aur, pusă în frunte cam pe sprânceana stângă, terminându-se cu un fel de colac roşu, cu aur (Vezi tabela V).

---

[1] *L. Dupré.* Voyage à Athènes et à Constantinople, p. 51.

[2] *Emile Bellier de la Chavignerie* continué par *Louis Auvray.* Dictionnaire général des artistes de l'École française depuis l'origine des arts du dessin jusqu'à nos jours. Paris, 1885. Articolul despre L. Dupré.

www.dacoromanica.ro

Ultimul portret, acel al Domniţei, va fi reprodus, sub titlul de *Princesse grecque* şi având data 1820, în *Modes et costumes étrangers, anciens et modernes, d'après les meilleurs maîtres de chaque époque*. Această publicaţie este editată de Pauquet Frères la Paris, în 1865. Acelaş editor va scoate, fără dată, *aux bureaux des modes et costumes historiques*, un alt album, cu acelaş titlu, dar cu un conţinut cevà mai complet ca primul, în care vom găsì din nou portretul principesei (planşa 80) însoţit, de data aceasta, de un portret în picioare al tatălui său, Mihail Şuţu *(Michel Soutzo, prince de Moldavie)* (planşa 81).

Acest din urmă portret este în realitate reproducerea unui tablou pe care îl întâlnisem în 1833, expus la salonul din Paris, sub numele: *Portrait en pied du prince Michel Soutzo*. Am impresie că el a trebuit să fie făcut nu la noi, ci mai târziu, atunci când fostul Domn se refugiase la Paris, în urma Eteriei, după cum ne spune Dupré însuş [1].

In orice caz, în timpul călătoriei dela Constantinopole spre Ţara Românească, care se făceà destul de pe îndelete, de vreme ce ei pleacă din Constantinopole la 9 Sept. 1819 şi ajung lângă Bucureşti la începutul lui Octomvrie [2], Dupré are destul răgaz să picteze pe Domn, pe Doamnă, pe princesa Elena, pe tatăl Domnului şi pe un boier fanariot [3].

La Bucureşti Dupré se desparte de Şuţu şi apucă drumul Braşovului, unde ajunge, călăre, la 15 Octomvrie. Deaici porneşte în trăsură la Cluj, unde se află în ziua de 21 Oct. [4], iar deacolo, prin Pesta, se îndreaptă spre Viena. In acest oraş se revede cu cei trei Englezi, după o despărţire de patru luni.

In afară de albumul citat, materialul artistic recoltat în această călătorie i-a servit pictorului pentru o serie de desenuri, acvarele, litografii şi tablouri expuse în diferite rânduri la Salonul din Paris. Dar exceptând portretul Domnului şi cortul în care este reprezentat el şi cu suita, nu mai găsim nimic dela noi, afară numai dacă printre ceeace expune în 1831 sub numele general de: *Peintures, dessins et lithographies coloriées du voyage d'Athènes et de Constantinople*, nu vor fi ascunse şi vederi sau persoane din România [5]. In 1837 Dupré moare.

---

[1] *L. Dupré*, op. citat, p. 50.
[2] Ibidem, p. 50 şi 51.
[3] Ibidem, p. 50.
[4] Ibidem, p. 51.
[5] Cf. *Emile de la Chavignerie*, op. citat.

www.dacoromanica.ro

HECTOR DE BÉARN

Hector de Béarn nu este un artist de meserie. Militar și diplomat, el însoțește pe unchiul său, ducele Casimir de Mortemart, împreună cu alți doi tineri ofițeri francezi, în misiunea pe care regele Franței, Carol al X-lea, i-o încredințase pe lângă persoana Țarului, în timpul răsboiului ruso-turc din 1828—1829. Ei urmează marele cartier general rus și informează guvernul francez asupra mersului evenimentelor.

Alături de depeșile oficiale, Hector de Béarn ține și un fel de carnet de note, în care se ocupă, pentru sine, de evoluția răsboiului și de aspectul ținuturilor ce străbate. Ca mulți nobili din aceà vreme el posedă darul de a povestì în chip plăcut și un apreciabil talent de desenator.

Ca rezultat deci al acestei expediții, care începând în nisipurile Poloniei, se continuă prin Basarabia, Dobrogea și Nordul Bulgariei, din nou, la întors, prin Dobrogea, Marea Neagră (dela Constanța la Odessa și deacì înapoi la Varna) Sebastopol și Crimeea, de unde pornesc spre Paris, el publică fără dată un important album litografiat, de 62 de planșe și un frontispiciu, în folio, cu 62 de pagine de text, deasemenea litografiate «à la plume». Titlul acestui album, dedicat ducelui de Mortemart, este: *Quelques souvenirs d'une campagne en Turquie*. El cuprinde o sumă de detalii asupra mersului răsboiului. Litografiile par a fi făcute chiar de Hector de Béarn, în afară de două, iscălite de un V. Adam [1], un cunoscut și mediocru litograf al timpului. Sunt trase cu două pietre: una pentru negru, alta pentru tonul galben. Luminile mai puternice sunt lăsate în alb, coloarea hârtiei.

Din punct de vedere artistic planșele lui de Béarn nu sunt rele. Destul de îndemânatec desenator el știe obține în litografie frumoase efecte negre, adânci, catifelate. Totul se prezintă mai bine și mai atent ca în opera unui simplu amator. In plus, dau impresia exactității.

Din nefericire însă, în ce privește detaliile, nu ne putem bazà prea mult pe ceeace ne arată autorul lor. Parcurgând acele ținuturi în vreme de răsboiu, în urma grosului armatei dar la puține zile după ce s'au dat luptele, informațiile lui, și cele scrise și cele desenate, deșì fidele, nu corespund

[1] *Jean-Victor Adam*, pictor și litograf, 1801—1867.

www.dacoromanica.ro

decât situației determinată de răsboiu. Dacă regiunele reprezentate sunt așà de pustii, este în mare parte pentrucă și inimicul rus, și «prietinul turc» erau deopotrivă de cruzi, de sălbateci și de distrugători. A ne încrede prea mult spuselor lui de Béarn, este ca și cum am considerà că regiunea dela Mărășești, de ex., imediat după ultimul răsboiu, ar fi avut totdeauna aspectul dezolat de după lupte, focul și distrugerea fiind și atunci acțiunile cele mai obișnuite ale armatelor combatante.

Informațiile lui Hector de Béarn trebuesc deci considerate sub acest unghiu. Dealtminteri nu trebuie uitat nici faptul că, și în timpuri normale, erà o așà de mare diferență între acest Răsărit, primitiv și aproape sălbatec, și Apusul strălucit de unde venià acest nobil, fără nici un fel de pregătire de a cunoaște țările ce vizità, ignorându-le limba și aparținând unei clase sociale așà de deosebită de cele pe cari le va întâlnì în aceste regiuni, încât toate afirmațiile lui trebuesc luate cu un grăunte de sare.

Răsboiul fusese declarat în Aprilie 1828.

Misiunea franceză ajunge la marele cartier rus mult mai târziu [1]. La noi, în Basarabia, intră prin «Isacowitz» și primele viețuitoare ce întâlnește sunt lungile șiruri de dropii și cocori. «Din găuri acoperite cu paie și cu pământ ieșeau din când în când un fel de sălbateci, pe jumătate acoperiți cu piei de dobitoace, cari se aruncau la pământ în fața noastră» [2]. Sunt locuitorii Basarabiei, așà cum îi vede un tânăr curtean francez, la 1828.

Primul sat peste care dau este «Greschitany». Oamenii au pieptul gol, se îmbracă cu cojoace (deși sunt la sfârșitul primăverii) și poartă capul ras, afară de un smoc de păr în mijlocul țestei [3]. In Bălți văd un interior românesc, în care, alături de nenumărate candele și icoane, o tânără femeie e surprinsă dormind, împreună cu cei doi copii ai ei.

In Chișinău se minunează de firma unei modiste franceze, venită în 1814 după un ofițer rus, care făcuse campania în Franța pentru a gonì pe Napoléon I.

In Bender (Vezi tabela VI) Țarina așteptà pe Țar. Tot acolo ducele de Mortemart e prezentat Impăratului. Orașul e sărac, murdar, aproape o ruină. Li e imposibil să doarmă din pricina lătratului câinilor și mai ales a

---

[1] Cf. *I. C. Băcilă,* Pictori francezi prin țara noastră (1828—1856). Sibiu, 1923, p. 3 sq.

[2] *Hector de Béarn*: Quelques souvenirs d'une campagne en Turquie. Textul care însoțește planșa 6.

[3] Ibidem, planșa 7.

www.dacoromanica.ro

«miriadelor» de ploșnițe. La cinci verste mai departe sunt resturile casei locuite la începutul secolului trecut de Carol XII al Suediei.

Planșa No. 9 reprezintă Bolgrad-Tobalskaia, o colonie de curând formată și constând din Moldoveni, Bulgari și Evrei. Nici un copac în tot cuprinsul ei. Pentru ca Țarul să se bucure de puțină umbră a trebuit să-i aducă doi salcâmi din Ismail și să-i planteze în fața cortului.

Aici se face revista armatei: 50.000 de oameni și 144 tunuri.

Turcii încep să se retragă din Isaccea, respinși de Cazaci, în timp ce grosul armatei ruse așteptà construirea unui pod peste Dunăre. In sfârșit fluviul e trecut la 12 Iunie, pe când se aud bubuind tunurile cari asediază Brăila [1]. In Isaccea locuitorii asistă cu o profundă indiferență la intrarea Rușilor.

Babadagul (Bagh Dagh Dagh) (Vezi tabela VII) este un oraș mizerabil și părăsit de populație, în mijlocul unei văi încântătoare. O cazarmă, clădirea cea mai importantă, este reprezentată (Vezi tabela VIII).

La 21 Iunie Brăila și Măcinul sunt cucerite, în timp ce tunurile rusești bombardează Constanța [2]. Acest din urmă oraș cade la 26 Iunie, odată cu Hârșova. Artileria cu care se apăraseră Turcii erà de proveniență engleză.

Căldura devine din ce în ce mai nesuferită și toată armata, dar mai ales Francezii, se plâng de acest lucru. Termometrul arată 34^0 la umbră.

In dreptul Valului lui Traian se opresc și admiră (Vezi tabela VII). El are 25 de leghe, adică 100 kilometri. Două șanțuri foarte bine conservate, îl însoțesc în toată întinderea lui [3].

Bazargic (Vezi tabela VIII) este primul oraș mai însemnat de când părăsise Chișinăul. Frumoase cimitire, după obiceiul turcesc, se întind pe înălțimile din margimea lui. Casele sunt simpatice. Are 12 moschei și multe fântâni (Vezi tabela IX).

Pe urmele Turcilor cari se retrag Rușii pătrund din ce în ce în interiorul Bulgariei de azi, până la poalele Balcanilor. Dar pentrucă asediul Șumlei se prelungià, Țarul se întoarce la Odessa, ca să vadă pe Impărăteasă. El propune ambasadorului francez și suitei acestuia să-l însoțească, ceeace ei primesc cu mulțumire.

---

[1] Ibidem, p. 11.
[2] Ibidem, p. 17.
[3] Ibidem, p. 19.

www.dacoromanica.ro

La întors spre Rusia iau acelaş drum ca la sosire şi dau peste o mare colonie de Bulgari pe care Ţarul o transportă în Sudul Basarabiei, ca să-i scape de dominaţia turcească, şi, ceeace de Béarn nu spune, ca să fortifice elementul slav în această nouă provincie [1].

Vitele şi caii morţi din pricina căldurii ori omorîţi în lupte zac împrăştiaţi dealungul drumului şi infectează aerul [2].

Din Bazargic trec la Mangalia, oraş în care sunt mai ales torturaţi de ţânţari şi ploşniţe. Moschea erà de curând construită [3].

La Constanţa ajung la 11 August. Oraşul n'are port, însă e întărit din spre Mare. Cele două desenuri reprezentându-l sunt de cel mai mare interes. Ele ne dau o imagină neaşteptată a acestei importante localităţi (Vezi tabela VI şi IX).

La 15 August ajung la Odessa şi sunt găzduiţi de generalul Langeron.

O a treia vedere a Constanţei este luată din vapor, atunci când se întorc spre Varna, ca să asiste la căderea oraşului, care va aveà loc la 11 Octomvrie.

După cucerirea Varnei ei revin din nou în Rusia, la Sebastopol, apoi, după o plimbare prin întreaga Crimee, iau drumul Parisului, la 9 Noemvrie 1828.

Importanţa documentelor grafice şi însemnărilor lui Hector de Béarn stă nu numai în atâtea informaţii preţioase, cari completează şi uneori întăresc ceeace ne dau scrierile timpului, dar mai ales în faptul că ele se rapoartă la acele părţi ale ţării noastre care, aşezate în afară de drumul obişnuit al călătorilor Apuseni, nu s'au bucurat decât rareori de o menţionare. Şi dacă în proza tânărului diplomat străbate din când în când câte o ironie, chiar puţin dispreţ pentru aceşti oameni «îmbrăcaţi în piei de dobitoace» şi aproape nesimţitori la necazurile cari se abat asupra lor, desenurile lui sunt executate cu multă aplicaţie şi cu o grijă de exactitate cu totul lăudabile. Lipsurile sale de amator sunt atâtea câştiguri pentru noi din punctul de vedere al adevărului: inexperienţa sa de desenator îl obligă să nu reprezinte decât ceeace vede, fără nici un fel de adaus ori înfrumuseţare, apanagiul mai ales al celor cari având destulă încredere în siguranţa mâinei lor, îşi pot permite să se depărteze de natură.

---

[1] Ibidem, p. 34.
[2] Ibidem, p. 37.
[3] Ibidem, p. 41.

www.dacoromanica.ro

CHARLES DOUSSAULT

PENTRU toți cercetătorii istoriei noastre numele lui DOUSSAULT, al lui Michel Bouquet, și al lui Billecocq sunt indisolubil legate. Primii sunt desenatorii, ultimul e redactorul textului albumului «Moldo-valaque» și omul fără intervenția căruia această publicație n'ar fi fost posibilă.

Billecocq, consulul francez la București între 1839—1846, este nu numai diplomatul care a știut mai bine ca oricine să priceapă intrigile rusești și să pătrundă dedesubturile politicii «protectoratului», dar încă, cu toate defectele lui reale și adesea insuportabile, unul din prietenii noștri activi și sinceri. Printre nenumăratele servicii ce ne-a adus acel de a ne fi făcut cunoscuți în Franța nu este de sigur cel mai neînsemnat.

Bouquet și Doussault sunt autorii desenurilor, dar fără Billecocq nici unul nici altul n'ar fi avut curajul de a încercà și trecerea de a publicà un album. Fostul consul a isbutit, în 1848, să intereseze față de Principate pe Paulin și Chevalier, editorii revistei *Illustration*. Mai mult încă: atunci când rechemat la Paris, aproape disgrațiat, el nu mai puteà sperà să tragă nici un folos din exprimarea în public a sentimentelor lui de dragoste pentru Români; de neîncredere și ură față de politica rusească de subjugare a creștinilor; de dispreț față de complicitatea ce această politică găsise în conducătorii Franței și mai ales în Guizot, el o face totuș. Și în momentul în care Revoluția dela 1848 a adus în Februarie răsturnarea guvernului care îl rechemase și triumful partidului căruia aparțineà, a doua zi chiar după succesul mișcării, prima grije a lui Billecocq este să scrie în favoarea noastră și să încerce a publicà albumul cu informații despre Țara Românească și oamenii din Principate.

Pentru a reușì în întreprinderea aceasta așà de grea, el își alege doi admirabili colaboratori: pe Michel Bouquet și pe Charles Doussault. Ambii călătoriseră în țările române, le cunoșteau, le iubiau, erau capabili să le redeà în ce aveau mai caracteristic ca peisaj, locuitori și obiceiuri.

Vom vedeà când ne vom ocupà de Bouquet, în ce împrejurări s'a publicat albumul.

Dacă ar fi însă să judecăm nu numai partea ce se cuvine fiecăruia din cei doi artiști în ilustrarea lui, ci încă preocuparea constantă pentru Principate și rolul pe care amintirea Țărilor Române văzute îl joacă în crearea

www.dacoromanica.ro

operei lor ulterioară, am impresia că Doussault, poate și pentrucă trăise mai mult la noi, nu trebuie pus în urma lui Bouquet.

Doussault s'a născut la Fougères (Ille et Vilaine). Are ca profesori pe Achille și Eugène Deveria, litografi vestiți, cunoscuți portretiști ai timpului.

Ca portretist își face și Doussault debutul prin 1834, la salonul din Paris, unde continuă să expună până prin 1870 [1].

Aceste două date ne îndreptățesc să căutăm anul nașterii sale cam la începutul secolului.

In preajma lui 1840 el se găsià în Orient. Dus de dorința de a cunoaște aceste regiuni al căror prestigiu e mare printre artiștii din vremea lui, el cutreeră ani dearândul Impărăția Turcească, oprindu-se la Constantinopol, la Ierusalim, în Dobrogea și în ambele Principate Dunărene.

Ne este greu să determinăm în ce epocă anume se găsià Doussault în fiecare din regiunile și localitățile de mai sus, dar, în afară de ceeace se rapoartă la țările noastre, acest lucru nu are pentru noi o importanță deosebită. Ştim numai că la Constantinopol a făcut în două rânduri portretul Sultanului [2], iar din albumul intitulat: *Les quatorze stations de la vie douloureuse*, reprezentând drumul Mântuitorului spre Golgota, se vede că desenurile au fost luate după natură, la Ierusalim [3]. Asupra șederii în Dobrogea ne informezaă artistul însuș, fără însă să ne dea data la care a vizitat-o. Intr'un articol din *Illustration*, pe care îl scrie în 1854 [4] cu privire la această regiune, Doussault ne spune că o cunoaște bine, ca unul care a trăit în ea câțivà ani, suferind chiar de friguri mai bine de doi ani de zile.

Acest din urmă articol este însoțit de gravuri în lemn de un oarecare Durand-Brager după desenurile lui. Numele lui Durand-Brager nu-l mai găsim legat de lucruri din părțile noastre, nici înainte nici după această dată. Desenurile lui Doussault reprezintă, unul Constanța, altul Cernavoda, și trebuesc adăugate la lista celor făcute în țară și reproduse în albumul «Moldovalaque». Durand-Brager dă însuș o vedere dela Sulina.

---

[1] Cf. *Emile Bellier de la Chavignerie*, continué par *Louis Auvray*, Dictionnaire général des artistes de l'École française.

[2] Cf. *E. de la Chavignerie*, op. citat și *Beraldi*: Graveurs du 19-e siècle.

[3] *Charles Doussault*, Les quatorze stations de la vie douloureuse, dessinées d'après nature à Jérusalem, lithographiées par E. Ciceri. Paris, 1854. E de observat că tot Ciceri litografiază și unele din desenurile lui Bouquet pentru albumul din 1843 apărut la Goupil.

[4] «*Illustration*», 1-er semestre, 1854, p. 395 sq.

www.dacoromanica.ro

Dat fiind, că în Ţara Românească şi în Moldova, Doussault se găseşte cu siguranţă în 1843 şi 1844, iar Salonul din toamna acestui din urmă an are un tablou iscălit de el, având ca subiect nişte ţărani bulgari, mi se pare logic să admitem că celelalte localităţi de care a fost vorba au fost vizitate înainte de această dată, lucru ce ne-ar duce către 1840.

In adevăr, chiar în textul care însoţeşte albumul «Moldovalaque», Billecocq ne spune că în 1843 prinţul Albert de Prusia, fratele Ţarinei, a trecut prin Bucureşti şi că Charles Doussault a fost însărcinat să facă un album cu 10 acvarele, arătând episoadele mai însemnate ale acestei călătorii [1]. Billecocq avusese însuş ocazia să-l răsfoească. O parte din aceste acvarele, reproduse prin gravură în lemn, vor ilustrà albumul «Moldovalaque», iar altele, în original sau în replice, vor fi expuse în diferite rânduri la Salonul din Paris [2].

In 1844, cel puţin până în vara acestui an, Doussault, se găseşte încă la noi. Când Billecocq vizitează întreprinderea de exploatare a pădurilor prinţului Ştirbei, pe care Vivot şi Condemine o înfiinţase cu ajutorul unei colonii de Francezi pe una din moşiile olteneşti ale fratelui Domnului Bibescu, Doussault este şi el de faţă şi desemnează primirea consulului [3]. (Vezi tabela XIII). Această călătorie s'a făcut în timpul verii, fie odată cu vizita consulului în Banatul oltenesc, şi atunci ea trebuie pusă înainte de 14 Iunie, fie cevà mai târziu, în luna Iulie.

Multe din desenurile lui Doussault, s'au pierdut fără să fie întrebuinţate. Norocul pe care l-a avut d-l Sion cu lucrările lui Bouquet nu s'a repetat: ele au dispărut probabil pentru totdauna pentru noi. Altele au servit de model gravorilor ilustratori ai albumului dela 1848.

Desenurile iscălite de Doussault sunt cele următoare:

Une soirée chez le Prince régnant à Iassy (Vezi tabela XIV)

Religieux moldave

Religieuse moldave

Pic de Boudchjesch (sic)

---

[1] *A. B[illecocq]*, Album moldovalaque, pp. 6—7.

[2] *E. de la Chavignerie* ne spune că în 1848 Doussault expune la Salon, ca rezultat al călătoriei în Orient, între altele: Une soirée chez un grand à Bucharest; une foire à Giurgevo sur le bord du Danube; l'Église de Stavropoleos; la chapelle de Bucour (sic) à Bucarest. In 1861, tot la Salon, o parte din aceste titluri revin ca desenuri, spălate cu puţină acvarelă: Une foire sur le bord du Danube, Église grecque à Bucarest.

[3] Cf. pentru detaliile acestei călătorii: *Hurmuzachi*, vol. XVII, p. 1019 sq.

www.dacoromanica.ro

Une rue de Bucharest (Vezi tabela XIII)

Une soirée chez le Prince régnant à Bucharest

La tour de Coltza bâtie à Bucharest par les Suédois de Charles XII (Vezi tabela XVI)

La hora, danse nationale valaque

Pleiesches, chasseurs dans les montagnes

Halte de chasse dans les steppes

Un relais de poste en Moldovalachie (Vezi tabela XV)

La fête des ouvriers français dans une forêt moldovalaque (vezi tabela XIII)

La Steoa (fête de Noël à Bucharest (Vezi tabela XV)

Moulin et fontaine près du canal de Kustendgé

Un consul général en voyage, relais de Kalougareni (Vezi tabela XIV)[1].

Restul vieţii sale Doussault o petrece ca publicist sau artist pictor, aducându-şi din când în când aminte de noi şi expunând la Salon tablouri cu subiect din Orient, dar fără să câştige o prea mare notorietate. Trăind într'una din epocele cele mai mari şi mai strălucite ale artei franceze, el duce o viaţă modestă, aproape ştearsă. Importanţa lui de artist, mediocră dacă îl comparăm cu corifeii mişcării picturale contemporane lui, este foarte însemnată dacă îl judecăm din punct de vedere Românesc, ca ilustrator al vieţii Principatelor Dunărene din epoca dinainte de Revoluţia dela 1848.

Pentru una din perioadele cele mai interesante din istoria noastră, aceà a transformării vieţii celei vechi sub impulsul curentelor noui venite din Apus, mulţumită lui Bouquet şi lui Doussault suntem astfel, documentar, cât se poate de bine informaţi.

1 O serată la Domnitorul Moldovei, la Iaşi; Călugăr din Moldova; Călugăriţă din Moldova; Pisc în Bucegi; O stradă în Bucureşti; O serată la Domnitor, în Bucureşti; Turnul Colţei zidit la Bucureşti de Suédezii lui Carol XII; Hora, dans naţional; Plăieşi; Popas de vânătoare în câmpie; Un loc de schimbat caii la poşta moldovalahă; Serbarea lucrătorilor francezi într'o pădure românească; Steaua; Moară şi fântână lângă canalul Constanţei; Un consul General în călătorie (poşta din Călugăreni).

www.dacoromanica.ro

MICHEL BOUQUET[1]

(1807—1888)

BIBLIOTECA Universității din Cluj posedă astăzi o prea interesantă serie de desenuri, mulțumită generozității d-lui G. Sion. Sunt cele douăzeci și opt de foi de album ale lui MICHEL BOUQUET, din călătoria întreprinsă de acesta prin Țările Române. Academia Română numără și ea, în colecțiile de stampe[2], încă douăsprezece vederi lucrate de acelaș artist, din cari însă numai șase sunt deosebite de cele din Cluj, restul fiind replici cari reproduc întocmai desenurile cu acelaș titlu din prima colecție.

Dacă la aceste lucrări mai adăugăm litografiile lui și cunoscutul Album Moldovalaque, în colaborare cu Charles Doussault, vom pricepe de ce însemnătate istorică este pentru noi opera acestui artist francez.

Erà Breton de origină, născut în Lorient, la 17 Oct. 1807. A făcut, prin 1822, studii de peisaj cu Gudin, mai în vârstă decât dânsul numai cu cinci ani, un elev al lui David, cunoscut în cercuri mondene.

Cu acest maestru corect și timid, îndemânatec dar fără avânt, Bouquet învață să privească natura și să o redeà în ce are ea mai nobil și mai armonios rânduit, conform idealului clasic.

Debutează la Salonul din Paris relativ târziu, în 1835, dar la 1839 erà medaliat. Curând după primirea acestei distincțiuni, împins, pe de o parte, de ereditatea lui de descendent din marinari, pe de alta de succesul crescând al peisagiștilor orientaliști și, în special, al lui Decamps, pornește spre Orient, pe mare, prin Italia, Grecia, Asia-Mică, Constantinopol, și deacolo la noi.

In Muntenia domnià Alex. Ghica, iar consulul francez erà Adolphe Billecocq, care își va arătà sentimentele față de noi în repețite rânduri, între altele prin publicarea *Albumului Moldovalach,* al cărui text e scris, cu căldură și înțelegere pentru nevoile noastre, chiar de el.

---

[1] De Bouquet s'a ocupat pentru prima oară mai pe larg d-l *N. Iorga* în foarte utila d-sale Istorie a Românilor prin călători, vol. III, cap. X (Buc. 1922), după ce vorbise de el, în treacăt, și în «Histoire des relations entre la France et les Roumains». Paris 1918, pp. 188—189.

[2] Cf. *I. C. Băcilă,* Pictori francezi prin țara noastră. Michel Bouquet.

Lipsind din țară, publicația d-lui Băncilă mi-a fost comunicată după apariția în «Cultura» din Cluj a articolului meu despre M. Bouquet, în Martie 1924. Deaceea ea n'a fost menționată cu această ocazie.

www.dacoromanica.ro

Elias Regnault ne spune precis anul şederii în ţară a lui Bouquet: este 1840[1]. El ne mai dă detaliul că, spre a puteà face portretul unui ţăran, pictorul a fost nevoit să recurgă la ajutorul dorobanţilor, puşi la dispoziţia lui de stăpânire, nici unul neconsimţind să pozeze.

In Bucureşti, după cum ne arată desenurile lui dela Biblioteca din Cluj, a ajuns iarna, probabil la începutul anului. O zăpadă groasă acoperià drumul, copacii şi casele. Cele două admirabile schiţe (Vezi şi tabelele XVII şi XVIII), pe hârtie cenuşie-albăstrie, *Podul Caliţei (Bords de la Dâmbowitza du podo Kalish)* şi *Zi de târg (A Bucarest le jour du marché)* sunt interesante prin acest amestec de oriental-exotic al arhitecturii, cu zăpada şi costumele amintind Rusia.

De sigur, autorul lor nu e unul din acei desenatori geniali cari în câtevà linii să-ţi dea tot ce e mai caracteristic într'un peisaj sau în atitudinea unei persoane. N'are nici preciziunea unui Ingres, nici verva unui Delacroix, nici siguranţa şi autoritatea atâtor talente, de mai mici proporţiuni decât cei doi, în care este aşà de bogat sec. XIX. In unele din desenurile lui Bouquet nu se poate vorbì nici chiar de talent, atât de stângaciu sunt lucrate.

Insă dacă ar fi să judecăm după ceeace avem în faţa ochilor, în Cluj, autorul lor pare conştient de slăbiciunile sale. El mai ştie însă că răbdarea şi aplicaţiunea, dacă nu pot înlocuì geniul absent, pot creà totuş lucruri folositoare şi interesante prin sinceritatea lor, prin cinstea profesională cu care sunt executate. Şi nu se înşală. Căci, tot privind acele imagini ale unei vieţi demult trecute, ele se animează par'că, încep să ne vorbească, le simţim din ce în ce mai aproape de noi ca un fond, şi ca decorul cel mai potrivit la atâtea scene păstrate în vreun colţ al memoriei noastre din lecturile memoriilor şi scrisorilor timpului, sau din povestirile rudelor pe cari bătrâne, gârbovite, le-am pomenit în casa părinţilor.

Căci, lipsite de multe calităţi, desenurile lui Bouquet au totuş una foarte importantă, exactitatea. Simţim că ceeace a pus pe hârtie aşà a trebuit să fie în realitate; peisajul e cel dela noi; personajiile, cele mai multe minuscule şi cu totul accesorii, au gestul şi înfăţişarea compatrioţilor noştri,

A intrat în ţară pe la Giurgiu şi călătoria lui se poate urmărì din cele 28 de desenuri dela Cluj.

---

[1] *Elias Regnault*, Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes. Paris 1855 p. 280.

www.dacoromanica.ro

A trecut prin București, a vizitat Câmpulungul, Târgoviștea și Valea Prahovei până la Sinaia, a fost la Brăila, de unde a pornit spre Moldova, la Iași și la Neamțul, a vânat ursul în Carpați, în primăvară, s'a întors din nou în București, spre vară, iar deacolo, prin Oltenia, a reluat drumul patriei. In regiunea Orșovei s'a oprit câtvà timp, a făcut și o excursie la Mehadia, unde a luat schițe. După una din ele se publică în 1856 o litografie de un V. A. Kaiser. Apoi, pe Valea Dunării, probabil cu vaporul, se întoarce în Franța.

După notele și desenurile din această călătorie el compune tablouri în uleiu și pasteluri. La salonul din 1841 expune o vedere din Smirna și alta din Sicilia; la cel din 1844 din nou vederi din Smirna și de pe Bosfor; la 1845 o vedere a Iașului, capitala Moldovei; la 1847 un «Bords du Danube en Hongrie», pastel, iar la 1848 «Un soir dans les steppes de la Moldo-Valachie». După această dată, tablourile cu subiect din Orient nu mai apar.

Toate aceste pânze și pasteluri sunt astăzi pierdute pentru noi. Posedăm însă desenurile făcute la fața locului și având în vedere concepția deatunci a pictorilor de peisaj, le putem cu siguranță considerà ca mai veridice decât tabloul.

Cele mai multe sunt pe hârtie albă, câtevà pe hârtie brună, cenușie sau albastră, în creion și alb de acvarelă, foarte puține din ele accentuate și cu creion colorat. In genere au 30×45 cm.

Ele reprezintă:

1. *Giurgevo, Valachie, bords du Danube.* In mijloc este turnul, păstrat până în zilele noastre, spre care duce o perspectivă de case mici, acoperite cu olane, având un caracter oriental. Intre rândurile de case o stradă largă, în mijlocul căreia curge o apă murdară, loc de bălăcire pentru niște rațe. Un Turc și mai mulți Români dau cevà viață peisajului, alături de o căruță. In dreapta un puț cu cumpănă. In definitiv o vedere de sat mizerabil mai de grabă decât de oraș.

2. *Ruines du fort St.-Georges, bâti par les Génois. Sur le Danube près Giurgevo (Valachie).* In stânga ruinele fortului, pe o înălțime care se prelungește până în dreapta, ondulând armonios. Pe primul plan se vede Dunărea și câtevà caice ancorate sau legate de uscat.

3. *Bords de la Dambovitza, du podo Kalish* (Bucarest). Pe hârtie gris; creion și alb de guașă. Frumos peisaj de iarnă: copaci în stânga, case în dreapta, cele mai multe de lemn, după moda turcească, cu fel de fel de balcoane și scări exterioare, foarte pitorești. Un amestec cu pronunțat

www.dacoromanica.ro

caracter oriental de clădiri mari și de maghernițe informe, vârîte unele în altele, plăcute sub mantaua de zăpadă, amintind un decor de teatru. (Vezi tabela XVII).

4. *A Bucarest, le jour du marché.* Hârtie albăstruie, creion și acvarelă albă, cu puține accente de creion colorat, mai ales la personajii. Un peisaj de iarnă simpatic și aproape nenatural, având și mai mult decât cel precedent aspectul unui decor. Case de lemn, aproape unele peste altele, cu multe unghiuri intrând și ieșind, cu balcoane și arcade și cu etajul de sus mai proeminent ca cel de jos, întocmai ca în orașele turcești. Oamenii, în costume de iarnă, forfotesc pe un pod, vânzând și cumpărând. Un strat gros de zăpadă este așternut peste tot și un cer greu, plumburiu, servește de fond. (Vezi tabela XVIII).

5. *Le Khan Manouck* (Bucarest), 20×47. O admirabilă vedere a curții vestitului han, azi hotelul Dacia. In mijloc un corp de case, proeminent, având de jur împrejur clădiri cari se întind ca niște aripi. Tot etajul de sus este susținut de stâlpi sculptați, de lemn, pe cari se reazămă arcade de zid cu stucaturi. In fund, în penumbră, se văd prin deschizăturile acestor arcade ornamente de stuc deasupra ușilor și ferestrelor.

In curte sunt mai multe care și un pitoresc amestec de fel de fel de ustensile. Ici și colo zăpadă. (Vezi tabela XVIII).

6. *Maison de campagne à Braséa (Breaza), Valachie.* Un peisaj de coline, cu boschete de arbori la poale. In față și în stânga se vede o casă țărănească și un fel de coșar acoperit cu tinicheà; la mijloc o casă boierească, cu două etaje și un balcon, având un acoperiș de tinicheà roșie. In dreapta sunt două clădiri, cu un singur etaj, prima având un cerdac spațios, pe stâlpi, a doua în față cu un umbrar. Câtevà vaci pasc, din distanță în distanță. In mijloc, pe planul întâiu, un mare spațiu pe unde se zăresc mai multe persoane, între cari, bărbați în frac negru și cu pantaloni albi, o femeie cu umbrela întinsă.

7. *Scierie sur le bord de la Prahova (Valachie).* Lunca râului, joasă, umedă, bogată în vegetație. La dreapta un deal înalt, cu arbori stufoși; în stânga boschete de copaci mai mici, peste cari se vede linia colinelor. In mijloc ferestrăul, iazul și apa Prahovei.

8. *Cour du couvent de Sinaïa (Valachie).* In fund Bucegii, văzuți peste zidurile curții mânăstirii; în mijlocul peisagiului un turn, cu o ușă de intrare și ferestre înguste, iar de jur împrejur un cerdac cu balcon de lemn și mai mulți stâlpi susținând streașina de șindrilă a acoperișului, în patru unghiuri.

www.dacoromanica.ro

Dincolo de ziduri se zăresc turnurile mânăstirii. La dreapta o colină cu brazi și, cevà mai în față, o poartă de intrare, o clădire, cum sunt bucătăriile pe la unele case boierești, la moșie, și o altă casă din care nu se vede decât un colț, cu streașina și stâlpii sculptați ai balconului. (Vezi tabela XIX)

9. *Couvent de Sinaïa (Valachie).* Un peisaj accidentat, cu păduri de brazi în dreapta, în mijloc mânăstirea profilându-se pe cer, cu cele trei turnuri de lemn ale sale.

10. *Monastère de Kimpo Longo (Valachie).* Peisaj de deal, pe malul râului Târgului. In mijloc curtea înconjurată de ziduri a mânăstirii, peste care se ridică, puternic, turnul din față. In mijlocul curții, mânăstirea, iar mai la stânga bisericuța Ioan Botezătorul. Alături de ziduri se văd șatrale, sub cari până azi se ține bâlciul Sfântului Ilie. In dreapta e Țigănia, printre sălcii, și o moară. (Vezi tabela XX).

11. *Débarcadère de la quarantaine à Ibraïla. Bord du Danube.* Dunărea, cu câtevà vapoare ancorate, peste care se vede un țărm jos, cu cevà înălțimi, în depărtare. La dreapta cheiul, catarguri de corăbii, un câmp și, în fund, casele noului oraș.

12. *Iassy. A gauche de la promenade de Copou.* Un colț de margină de oraș, coline scunde întretăiate de râpe de curând săpate, cum sunt la noi pretutindeni în terenurile de nisipuri galbene. In al doilea plan e orașul, cu casele și bisericile lui, iar în fund o altă linie a colinelor. La dreapta se zărește marginea râului, cu niște case sărăcăcioase și mai mulți țărani, unii în picioare, alții șezând.

13. *Vue générale de Iassy (Moldavie).* Un frumos peisaj de deal, larg tratat, unul din desenurile remarcabile ale colecției, alături cu cele două vederi din București și cu mânăstirea din Câmpulung.

In fund, la picioarele înălțimilor, casele albe ale orașului sunt abià indicate. (Vezi tabela XX).

14. *Piatra (Moldavie).* Un peisaj de coline înalte, pe marginea unui râu. Câtevà persoane și clădiri apar printre copaci. Contururile sunt peste tot trase cu un vârf ascuțit, care a lăsat o urmă adâncă. Am impresia că această linie a fost făcută pe urmă, când desenul erà gata, cu scopul de a indicà pe o altă foaie de hârtie părțile esențiale ale lui. E de notat că acest subiect e tratat și în albumul din posesia Academiei, ceeace ne duce la concluzia că cel dela Cluj a fost făcut mai întâiu.

15. *Monastère de Niamso, dans les Carpathes (Moldavie).* Coline împădurite de jur împrejurul mânăstirii și clădirilor învecinate. Pe planul prim

www.dacoromanica.ro

un pâlc de case ţărăneşti. Creionul, cevà cam preà palid, a fost accentuat mai în urmă revenindu-se asupra lui.

16. *Dans la cour d'entrée du Monastère de Niamso (Moldavie).* La stânga gardul unor grădini, peste care se ridică tulpini de brazi. Mai spre centru o clădire rotundă, cu acoperiş circular. Ferestrele acestei clădiri au gratii şi deasupra, un ornament ca un disc.

In fund chiliile mânăstirii, îndărătul unui balcon de lemn; pe deasupra lor se văd turnurile bisericii şi clopotniţa. La dreapta alte clădiri, toate cu cerdacuri de lemn, şi în mijloc un edificiu patruunghiular şi câţivà călugări. (Vezi tabela XXI).

17. *Sue le Tchak leo] (sic), la plus haute tête des Carpathes Moldaves.* Frumos peisaj de munte, mai larg tratat decât majoritatea desenurilor.

18. *Dans les Carpathes (Moldavie), chasse à l'ours.* Un peisaj păduros şi prăpăstios. In dreapta, pe o poiană, se văd vânătorii.

19. *Restes de la Tour Severin et du pont de Trajan sur le Danube.* In mijloc este turnul, înconjurat de copaci. O scară conduce la uşă, cam la ½ din înălţimea zidirii.

In dreapta se vede piciorul podului de pe malul sârbesc şi mai departe, Dunărea cu insula Corbovei şi colinele Palotei.

20. *Bords du Danube devant Orşova. Ada Kala* (sic), *île sur le Danube, aux Turcs.* Un peisaj de dealuri, care par'că ar închide Dunărea. La dreapta un deal înalt şi păduros, iar la stânga insula, din care se întrevede minaretul. Pe primul plan câtevà sălcii cu rădăcinile în apă.

21. *Entrée des Portes de Fer. Bords du Danube, frontière Valaque.* Pe primul plan este Dunărea şi un buchet de plante acvatice. In mijloc un şir de coline, la dreapta o coastă repede, păduroasă, la poalele căreia se vede Ada Kaleh cu câtevà case, uşor indicate, turnul moscheei, şi, mai la stânga, fortul Sfânta Elisabeta.

22. *Passage difficile du Danube que les Turcs fermaient autre fois avec une chaîne.* Vedere din Cazane. Munţi înalţi, închizând Dunărea. Zidiri, o biserică pe stânga, la marginea fluviului şi un turn peste o stâncă, în mijloc. (Vezi tabela XVII).

Restul desenurilor din Colecţia Bibliotecii din Cluj reprezintă: *Dans le Bosphore, les caiques* (Roumeli Hissar); două vederi ale castelului din «*Vichegrade*»; *Belgrade, vue de Semlin; château de Teben; monastère de Kelwein.* Toate aceste vederi nu mai interesează direct ţara noastră.

www.dacoromanica.ro

In afară de dubletele desenurilor dela Cluj, Academia Română mai posedă: *La forteresse de Niamso, le Monastère de Bistritza, Socola (Palais d'été du Prince Stourdza), Tente de tziganes, Rives de Bistritza* [1].

Unele din aceste desenuri fuseseră utilizate și pentru albumul pe care Michel Bouquet îl publică la Goupil și Vibert în 1843 [2], cuprinzând, pe prima pagină, unde este litografiat falsul titlu, un grup de țărani la mămăligă, apoi: Cabanes dans les steppes (Ciceri); Costumes de la Valachie (Olteni, la cruce) (Ferogio); Vue de la ville et du monastère d'Argis (Ciceri); Ruines du palais des princes à Tirgovitschz (sic) (Ciceri); Costumes de la Valachie (la fântână) (Ferogio); Vue de Kimpolongo, côté du Nord (Ciceri); Le Khan Manouck à Bucarest (Ciceri — altă vedere decât cea din desemnul dela Cluj); Costumes de Valachie (iarna); Restes de la tour de Sévère et du pont de Trajan sur le Danube (Ciceri — identică cu desenul dela Cluj); Dans la cour du monastère de Kimpolongo (Bouquet); Bucarest, vue de la Cour Brûlée (Ciceri).

Altele, din cari în colecția din Cluj nu s'a păstrat nimic, vor servì pentru gravarea unei părți din *Galerie royale de Costumes* [3]. Zece planșe din acesată colecție, litografiate de Janet Lange, vor reprezentà oameni și costume dela noi: *(une fille valaque, Dorobantz (district de Romanatz), Voiturier tsigane (route de Iassy), Dorobantz (Romanatz), Homme de la montagne (Kimpolongo), Femme de la montagne (Kimpolongo), Dorobantz (Tirgovichs), Berger nomade, Dorobantz (Slatina), jeunefille valaque* [4].

---

[1] Cf. *I. Băcilă*, op. citat, p. 27.

[2] *M. Bouquet*, Album Valaque, 1843. Titlul pe falsul titlu este: Vues et costumes pittoresques de la Valachie, dessinés d'après nature par Michel Bouquet et lithographiés par Eugène Ciceri, Ferogio et M. Bouquet.

[3] *Galerie royale de costumes*, zece planșe litografiate de Janet Lange după M. Bouquet, la Aubert. Paris (fără dată).

Câtevà din aceste planșe vor fi imitate și reproduse de *Musée du Costume*, editat tot la Aubert. Gravura va fi atunci pe oțel și făcută de Geoffroy. Așà No. 183 al Muzeului este un Voiturier tsigane (route de Iassy); No. 187 un Dorobaulz (sic) (district de Romanatz); No. 182 une Jeune fille Valaque; No. 183 un berger nomade; No. 204 un Dorobantz (Romanatz) (gravat de L. Guerde). Ele fiind intrate la Biblioteca Națională din Paris în 1855 sunt probabil apărute în acest an. O litografie de Achille Deveria: une paysaune de la Valachie, reproduce pe una din țărancele lui Bouquet din grupul dela fântână al Albumului din 1843.

[4] In lista dată de d-l Băncilă în lucrarea d-sale, p. 30, lipsesc: Dorobantz (Romanatz), Dorobantz (Tirgovichs) și Berger nomade.

www.dacoromanica.ro

Pe lângă valoarea lor estetică, aceste albumuri mai erau căutate și pentru faptul că Principatele Române, din pricina atâtor invaziuni ale Rușilor la noi, și a consecințelor pentru politica Europei a acestor ocupațiuni, erau un subiect de conversație în toate cercurile Parisului, dar mai ales în acel al dușmanilor ministrului Guizot.

Aici se găseau, între alții: Billecocq, fostul consul francez la noi, rechemat din cauza opoziției ce făceà Rușilor; Crémieux, marele orator judiciar și politic — cevà mai în urmă, membru marcant al guvernului provizoriu, după revoluția din Februarie 1848 — Michel Bouquet însuș.

Billecocq, convins că Rușii doresc o anexiune a Principatelor și dându-și seama de primejdia prin care ar fi trecut Europa și democrația lumii în acest caz, se silește prin toate mijloacele să atragă atenția asupra noastră și asupra avantagiilor materiale pe care le-ar obține Franța, luându-ne sub protecția ei. El imaginează, cu ajutorul lui Bouquet și al unui alt desenator, Doussault, de care ne-am ocupat în alt capitol, un album, al cărui text să fie scris de el, iar ilustrațiile, reproduse prin gravură în lemn, deceilalți doi.

Revoluția din 1848 nu pune piedici apariției albumului: Din contră, ea dă noui speranțe lui Billecocq.

Fiecare din cei interesați la apariția albumului vor fi aduși de împrejurări să joace un rol important în noua rânduealǎ a statului francez. Crémieux, va fi ministru și, alături de Lamartine, unul din stâlpii guvernului. Bouquet, democrat activ, ajunge «comme garde national et comme artiste, protecteur de la galerie du Louvre» [1]. Deaceea Billecocq, a doua zi după revoluția din 24 Februarie, nu are nimic mai bun de făcut, decât să scrie lui Crémieux, pentru a-i cere spirijnul ca să tipărească albumul moldovalah al lui Bouquet «dont j'ai eu l'honneur de mettre récemment les dessins sous vos yeux», cum se exprimă în scrisoarea dela 25 Februarie [2].

Dar dificultățile noului guvern sunt așà de mari, încât Crémieux nu se poate gândì deocamdată la acest album.

La 15 Maiu Billecocq scrie din nou, de astădată lui Jules Janin, ilustrul critic dramatic dela Débats, care publicase cu mult succes o *Normandie* și o *Bretagne «historique, pittoresque et monumentale»*, în 1842 și 1844, și-l roagă să facă o prefață pentru albumul proiectat.

---

[1] *A. Billecocq*, Le nostre prigioni ou le journal de Billecocq, diplomate français. Paris 1849, vol. II, p. 556.

[2] Ibidem, p. 256.

www.dacoromanica.ro

La 17 Maiu Billecocq îi trimite chiar textul redactat de el și desenurile lui Bouquet [1]. Dar nici de data aceasta nu se face nimic, așà încât trebuie să așteptăm până în Septemvrie pentru a vedeà albumul apărând în Illustration, în trei numere consecutive, sub formă de șease scrisori. El este dedicat lui C...., adică lui Crémieux, deputat al departamentului Seinei [2]. Gravurile în lemn sunt parte după Bouquet, parte după Charles Doussault [3].

Unele din desenurile care au servit de model gravorului le cunoaștem: sunt cele din colecția Sion, reduse la proporțiile reclamate de format.

Gravura este mediocră, iar detaliile au dispărut aproape, așà încât cu greu ne putem dà seama de exactitatea desenului.

Pentru ruinele podului lui Traian și ale turnului lui Sever, orașul Iași, Panaghia (sommet des Karpathes moldaves), Hanul Manuc, ruinele fortului Sfântul Gheorghe, portul Brăilei, adică pentru cinci din cele aproximativ douăzeci de gravuri după Bouquet [4], originalul există și detaliile se pot controlà.

Judecând după cele cari se raportă la peisagii personal cunoscute, cum ar fi Câmpulungul, Sinaia, Târgoviștea, regiunea Orșovei, trebuie să mărturisim, că aceste vederi, ca mai tot ce a făcut Bouquet, au fost redate cu cea mai mare fidelitate. Lipsa de imaginație a artistului îl servise minunat, iar cunoștințele câștigate în atelierul lui Gudin îi permiteau să reproducă, fără prea mare strălucire, dar exact și cam fără energie, natura și monumentele ce-i stau înaintea ochilor.

Din acest punct de vedere lucrările lăsate de Bouquet sunt un document de primul rang pentru cunoașterea aspectului țării, a orașelor și a costumelor dela noi, în preajma lui 1840.

---

[1] *Billecocq*, op. cit., vol. II, p. 335.

[2] *Illustration*, Sept. 1848, p. 343 sq. El există și ca tiraj aparte, editat de Paulin și Lechevalier.

[3] Mare parte din ele, alături de câteva litografii din albumul dela 1843, au fost reproduse de d-l Iorga în »Semănătorul«, anul V (1906).

[4] Celelalte gravuri făcute după desenuri de Bouquet sunt: Costumes Valaques et Tziganes (femmes), Costumes Valaques et Tziganes (hommes), La Steppe, Une invasion de Sauterelles, Ruines du Château de Tirgovicsh, Les bords du Pruth, Grégoire Ghika (Hospodar de Moldavie, ancien costume), Alex. Ghika (Hospodar de Valachie, costume moderne), Forteresse de Niamso), Vue générale de Bucarest, Néophyte (métropolitain de Valachie), Église et Khan S-t Georges à Bucharest, Dorcbantz (Districts de Romanatz, Slatina, Tirgovichs) Un consul général étranger à Bucharest, Les Mockans (pâtres transylvains), Dames valaques en costumes orientaux, Ruines de l'église catholique d'Argisch, la Princesse Marie Bibesko.

www.dacoromanica.ro

Alături de numele lui Raffet, desenatorul și litograful atât de dotat, cel al lui Bouquet, prietenul sincer al țării noastre, va fi pronunțat totdeauna cu recunoscătoare dragoste.

* * *

După o călătorie în Scoția, de unde aduce un material bogat ce-i va servì pentru un album de litografii, destul de mediocre ca tehnică și executate de el însuș, cu începere de prin 1855 Bouquet se consacră aproape exclusiv picturii pe porțelan și ajunge la un rezultat apreciabil în această artă, pe care fastul imperiului lui Napoleon III o pune din nou la modă.

El expune încă, uneori cu succes; dar o nouă generație de pictori, energică, curagioasă, ardentă, se ridicase în jurul lui. Bouquet e din ce în ce mai străin de mișcarea artistică. Câțìvà din prieteni nu rup cu totul legăturile cu el, cum se vede din frumosul portret, datorit lui Thomas Couture, azi în muzeul din Morlaix.

Curios de tehnice inedite, după încercările de a reînnoì pictura pe porțelan, el consacră ultimii ani ai vieții la confecționarea unor tablouri cu fragmente de alge marine, divers colorate, după cum ne spune profesorul Vâlsan, care a obținut aceste știri la Roscoff, pe țărmul Breton, unde Bouquet își petreceà ultimii ani ai vieții.

Muzeul din Morlaix, nu departe de Roscoff, cuprinde cele din urmă opere ale acestui artist la care, ca la mulți alții din timpul său, intențiile nu sunt suficient servite de mijloace. Sunt mai ales desenuri în cerneală de China sau sepia, datate. Nici unul nu trece de anul 1888. Puțin în urmă el a trebuit să se stingă la o vârstă înaintată, aproape nebăgat în seamă, de vreme ce dicționarele de pictură ce am consultat nu conțineau data morții sale.

www.dacoromanica.ro

AUGUSTE RAFFET

(1804—1860)

DENIS AUGUSTE MARIE RAFFET este fără îndoeală cel mai important din câţi artişti străini s'au ocupat de ţările române în decursul secolului XIX. Desenator talentat, pasionat de arta lui, de o fecunditate rară, el posedà în plus o scrupulozitate și un respect de adevăr, cum nu întâlnim totdeauna în epoca lui.

Romanticii, mai ales cei de a doua mână, în dorinţa de a pune cât mai mult pitoresc şi coloare locală în tablourile lor, nu se dedeau în lături dela o «înfrumusețare» și o «aranjare» a motivului pictat, pornite dintr'un alt punct de vedere decât la clasicii, rivali lor, dar ajungând la acelaş rezultat. Acest lucru mărià uneori, poate, efectul operei, dar micșorà valoarea ei ca document. Raffet este însă exactitatea însăș. Cine a avut prilejul să răsfoească schiţele lui, a putut să-și dea seama de dragostea de adevăr a acestui om conștiincios, care notează până și dimensiunea dungilor, ori numărul nasturilor hainelor militărești; desenează cu răbdare acelaș model din faţă, din spate ori din profil și însoțește orice acvarelă mai importantă de multe schițe, mai mărunte, în care fiecare detaliu este tratat în parte.

Această calitate singură ar asigurà operei sale o importanţă capitală pentru cercetătorii vremii în care a trăit și a regiunilor pe care le-a parcurs. Dar Raffet nu e numai un artist exact. El este încă un îndemânatec mânuitor al creionului, unul din acei puţini lăsaţi de natură cu darul de a redà în negru și alb, pe o suprafaţă de câţivà centimetri pătraţi, impresia luminii și a umbrei, a varietății infinite a colorilor, a vălmășagului adunărilor de oameni sau a tumultului bătăliilor.

Ca și la alţi artiști mari viaţa lui Raffet este instructivă din multe puncte de vedere. Talentul lui remarcabil nu-i venise dea gata, în leagăn, trimis de cine știe ce ursitoare binevoitoare. El l-a cucerit pas cu pas, etapă cu etapă. Răbdător și îndărătnic el a asudat pe foaia ce aveà dinainte ca să reproducă cât mai cinstit, mai precis, mai sintetic, ceeace vedeà. Şi astfel se ridică dela desenurile cam meschine, cam stângace, lipsite de personalitate, dela începutul carierii lui — manieră pe care o regăsim și mai târziu, când e grăbit sau subiectul nu-l interesează destul — la acele minuni de emoţie concentrată, de fantezie, de forţă, cum sunt la *Revue Nocturne*, le *Reveil*, la *Bataille d'Oued Alleg*, la *Retraite du battaillon sacré*, *Napoléon*

www.dacoromanica.ro

en Egypte (afiș anunțând poema cu acelaș nume de Barthélemy et Méry din 1855), la *Fuite des Arabes de Constantine* sau le *Massacre de Fischau*.

Tehnica deci și-o dobândește prin perseverență, voință dârje și respect de meserie. Ideile îi vin în mare parte dela tatăl lui, dela tradiția familiară în care își petrece copilăria și tinerețea, dela mediul în care va trăì mai apoi. Influența părinților, în special a tatălui, este mult mai mare în Franța decât aiurea, și neasemănat mai mare ca la noi. Viața de familie în clasele micei burghezii și a celei mijlocii este acolo o puternică realitate. Copilul se deprinde de timpuriu să fie supravegheat și condus de părinți, să-i aibă pururi alături, să se simtă unul din elementele precumpănitoare ale grijilor lor. La rândul lui, încetul cu încetul, ajunge să considere opinia tatălui ca singurul criteriu de care să țină seamă în lume. Trăind într'un fel de camaraderie de toată ziua, unul nu mai are secrete pentru celălalt, credințele lor devin comune, chiar și cele străine de preocupările copilărești, cum ar fi cele politice. Așà se face că tatăl și fiul gândesc adesea absolut la fel asupra tuturor problemelor mari ale vieții. Și dacă moartea răpește de cu vreme copilului sprijinul părintesc, cum a fost cazul cu Raffet, amintirea discuțiilor avute, a povestirilor, a părerilor auzite și reproduse de multe ori de mamă, este un și mai puternic imbold de a persistà în direcția apucată.

Raffet se naște în Martie 1804. Tatăl lui, fost soldat voluntar al Revoluției franceze, erà un mare admirator al lui Napoléon, împreunând în dragostea lui de om din popor, printr'o contradicție întâlnită adesea în aceà vreme, pe oamenii de clasa lui, și pe marele Impărat care le împrăștiase totuș trupurile pe toate câmpiile Europei. Ieșit din armată și stabilit mai întâiu ca mic negustor la Maffliers, apoi la Paris, în cele din urmă funcționar de poștă în acest din urmă oraș, el păstrează toată viața ideile și sentimentele care îl pasionase în tinerețe: iubirea de libertate, solidaritatea cu cei nenorociți și admirația până la divinizare a lui Napoleon. Pe toate le transmite fiului său.

Puțin în urma stabilirii sale la Paris el este asasinat. Auguste nu erà încă decât un copil [1].

La școală, acesta se distinge prin talentul de a desenà. Cu multe sacrificii mama lui întreține și cultivă acest talent. Ea îl face să ia lecții, cu greutate

---

[1] Cf. pentru aceste detalii, între altele, pe *Auguste Bry*, Raffet. Sa vie et ses oeuvres Paris 1874.

www.dacoromanica.ro

plătite. In cele din urmă, ne mai fiind în stare să suporte aceste cheltueli, își bagă copilul ca ucenic la un strungar. Dar la 18 ani Raffet revine din nou la desen, urmând niște cursuri de seara, în timp ce-și câștigă viața ca decorator pe porțelan.

Doi ani mai târziu îl găsim elev la cunoscutul desenator și litograf Charlet, care, întreținându-i admirația pentru Napoleon și epoca imperiului, îi inspiră în acelaș timp o mare curiozitate pentru arta, relativ nouă, a litografiei. Este faza de formație a lui Raffet, în care prestigiul maestrului la care lucrează este așà de puternic, încât nu-i lasă curajul de a se manifestà cu adevărata lui personalitate. Raffet nu va fi întreg el însuș decât după ce va trece prin școala de arte frumoase și prin atelierul lui Gros, și acesta un mare adorator al epopeei imperiale, pe care o servise cu autoritatea talentului său.

Prin 1835 Raffet erà deplin format, iar în 1837 publică la «Revue Nocturne», una din bucățile capitale ale operei sale și ale litografiei în genere.

Din punctul de vedere tehnic el este considerat acum ca un maestru. Iar subiectele ce tratase până atunci îl arătau amatorilor ca pe unul din artiștii cei mai capabili de a reprezentà scene din viața zilnică a poporului, fie el prins la ocupațiile pașnice, la petrecere ori la muncă, fie ca soldat, pe câmpul de luptă sau la manevre. El erà la această epocă nu numai un desenator abil, pe care îl produsese o disciplină severă, un exercițiu zilnic, frecventarea maeștrilor în muzee și învățătura la excelenți profesori, dar poate cel mai indicat artist când erà vorba să se trateze scene exotice, cu multe personagii, și când trebuià să se reproducă aceste scene prin litografie.

Prințul Anatol Demidoff, tânăr nobil rus, doritor să facă o expediție științifică în sudul patriei sale, angajează pe Raffet ca desenator, la recomandarea unui prieten comun, de Sainson, și el un participant la această călătorie. Este începutul unei mari prietenii între Demidoff și Raffet, sentiment care va conduce la un angajament formal din partea primului de a pensionà pe tot timpul vieții pe cel de al doilea, cu condiție ca să-i stea la dispoziție ca desenator, în diferitele întreprinderi și călătorii ce proiectase.

Peripețiile și rezultatele expediției în Rusia, prin Ungaria și țările române, din 1837, sunt pe larg expuse în mai multe publicații ale prințului Demidoff, făcute în colaborare cu savanții ce-l însoțiau și în albumul

www.dacoromanica.ro

intitulat: *Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée, par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie,* una din operile capitale ale litografiei. Nenumărate desenuri, unele din nefericire pierdute, executate de Raffet în timpul călătoriei, completează aceste publicații.

Nu este în intenția mea să mă ocup pe larg de primele, cunoscute îndeajuns publicului nostru, între altele din bogat informata *Istorie a Românilor prin călători,* a d-lui N. Iorga [1] și din *Pictori francezi prin țara noastră (1828—1856),* utila broșură a d-lui I. C. Băncilă [2]. Voiu insistà însă asupra notelor de drum a lui Raffet însuș, luate în vremea acestei călătorii, tipărite de fiul său [3] încă din 1878, dar rămase necunoscute până azi cercetătorilor români, și asupra desenurilor sau calcurilor de desenuri, cele mai multe păstrate la Biblioteca Națională din Paris.[4]

Totuș, fără a intrà în amănunte, nu mă pot oprì de a constatà, pe de o parte dragostea cu care se vorbește despre Români în opera lui Demidoff, dragoste neobișnuită mai ales din partea unui rus; înțelegerea pentru nevoile noastre și pentru silința ce ne dam ca să ajungem în rândul națiilor cultivate; încrederea în calitățile țăranilor noștri; admirația pentru viața cevà cam ușuratică, dar inteligent rafinată a boierilor; pe de alta răsunetul

---

[1] *N. Iorga,* Istoria Românilor prin călători. III. (Dela 1800 până în zilele noastre). București, «Cultura Neamului Românesc», 1922, p. 157 sq.

[2] *I. C. Băncilă,* Pictori francezi prin țara noastră, 1828—1856. Biblioteca «Astra», No. 8, Sibiiu, 1923. In lista gravurilor făcută de D-l *Băncilă* și în descrierea lor s'au strecurat câtevà mici greșeli. Așà, de ex. în prima ediție a cărții lui *Demidoff* ilustrațiile nu sunt nici în zincogravură care nu erà încă întrebuințată la aceà epocă, nici în gravură pe aramă (cf. *Băncilă,* p. 12): ele sunt în gravură pe lemn. Apoi, la p. 113, a lucrării lui Demidoff, nu este reprezentat drumul lui Traian pe malul Oltului unde Raffet nu trecuse, ci Tabula Traiana, de pe malul Dunării.

In afară de ilustrațiile date de d-l Băncilă mai sunt de adăugat: la p. 112 un cul-de-lampe, cunoscut din «Esquisses d'un voyage dans la Russie méridionale et la Crimée» a lui *Demidoff,* publicată la 1838, reprezentând pe un lăutar și un copil cu cobza, iar la p. 191, deasemenea un cul-de-lampe: niște călăreți pe o câmpie (Cavalcade valaque). Din contra, curierul rus dela p. 256 nu se mai rapoartă la noi.

[3] *Auguste Raffet (Fils),* Notes et croquis de Raffet, avec 257 dessins inédits, gravés en relief par Armand Durand. Paris 1878, folio.

[4] Țin să aduc și cu această ocazie un omagiu meritat spiritului prevenitor care domnește în cabinetul de estampe al acestei celebre biblioteci și amabilității deosebite a personalului, dela d-l Courboin, conservatorul, care pune la dispoziția oricui, cu o mare amabilitate, adâncile sale cunoștințe din domeniul gravurii, până la cel din urmă funcționar.

www.dacoromanica.ro

ce această carte l-a avut în tot Apusul și marele număr de traduceri ce s'au făcut din ea [1].

Desenurile și litografiile lui Raffet, ca documente grafice, au cel puțin tot atâta importanță ca și textul lui Demidoff și al colaboratorilor lui. Ele sunt deasemenea reproduse de nenumărate ori, când sub forma lor originală, când în gravură pe lemn [2].

In afară de desenuri Raffet lasă, după cum am spus, și un carnet de note. Din acestea, din nefericire, o mare parte, privitoare tocmai la călătoria în Principate, s'au pierdut [3].

Cele rămase, pline de observații juste, dând impresia că ar fi prinse asupra vieții, pot fi de cel mai mare folos. Comparate cu textul cărții lui Demidoff ele ne întăresc în convingerea că o mare afinitate de idei există între prințul rus, șeful expediției, și însoțitorii lui. Și dacă acest lucru ar fi surprinzător pentru oricare altă nație, el este cu atât mai neașteptat la un rus din aceà epocă, aparținând uneia din familiile cele mai importante

---

[1] *I. Băcilă*, op. citat, p. 12 sq.

[2] Cf. *Musée des familles*, tome 17 (1849—1850), p. 12, Enfants hongrois sortant de l'école, desen de Janet Lange după Raffet, gravat de Trichon; p. 176, Colonies militaires , sur les frontières de la Hongrie, desen după Raffet de E. Breton, gravură pe lemn de Trichon; tomul 19 (1851—1852), p. 133 mai multe tipuri dela noi, pe un fond reprezentând o biserică, care seamănă cu Mitropolia din București, unele desenate după Raffet și gravate pe lemn de acelaș Trichon; tomul 20 (1852—1853), p. 188 sq. un articol interesant asupra aspectului Bucureștilor și a influenții franceze la noi, însoțit de gravuri după Raffet: Une Église grecque à Bucarest de E. Breton și la Foire de Giorgevo de E. Forest. *L'Illustration* din 1854 p. 99 sq. dă o recensie asupra ediției II a cărții lui Demidoff, însoțind-o de reproduceri cu gravuri pe lemn a 10 desenuri de Raffet, printre care: Un poste hongrois și Voitures de transport moldaves. Ceva mai târziu *Piotre Artamof* (în realitate contele Vladimir de Lafite de Pelleport în «La Russie historique, monumentale et pitoresque (6 volumes, Paris 1862—1865) reproduce un număr din planșele litografiate de Raffet, ca gravuri pe lemn. Cele cari se rapoartă la țara noastră sunt: Halte d'une Caravane moldave, vol. II, p. 295) desenat după Raffet de S. de Bar, gravat de Pannemaker; un Român într'o căruță, cul-de-lampe la p. 304 (acelaș volum) desenat după Raffet de L. Mar și gravat de Degreff. Această operă, în care găsim un lung și interesant capitol asupra Basarabiei și a situației acestei provincii către 1860 (vcl. II, pp. 281—294) tendențios expusă, cuprinde, în afară de gravurile după Raffet, încă alte câtevà raportându-se la noi: p. 385, Un Valaque et un Moldave de H. Rousseau gravat de P. Simons; p. 291, Paysanne de Bessarabie de acelaș, gravat de Pannemaker.

[3] *Auguste Raffet (Fils)*, Notes et croquis de Raffet.

Câtevà pagini inedite se găsesc în posesia Muzeului Kalinderu, din București. Tot în acest muzeu se mai află aproximativ șaptezeci de desenuri din cele luate de Raffet la noi în țară. Imi rezerv dreptul de a reveni asupra lor și a le da la lumină în curând.

www.dacoromanica.ro

ale Imperiului. Pentru prima oară poate în țările noastre un nobil autentic, de un așà înalt rang, călătorià însoțit de o suită de artiști și de oameni de știință, inferiori ca naștere, dar tratați de el ca niște egali.

Interesat de ideile noui, nesperiindu-se de vorbe și având curajul de a considerà lucrurile din punct de vedere al folosului practic, iar nu din cel al concepției pe care cei de un rang cu el și-o făceau despre ele, Demidoff aduceà în acest depărtat orient, așà de deosebit de țara pe care o locuià de preferință și de societatea în mijlocul căreia trăià, un spirit nou și înțelegător. Destul de familiarizat cu doctrinele lui Saint Simon și ale lui Fourier [1] el scrie, vorbind de regimentele grănițărești, unde un regim aproape comunist (pământul nu erà proprietate individuală) da excelente rezultate [2] «*Tant il est vrai que telles institutions qu'on relègue imprudemment dans certains états au rang de théories inapplicables, peuvent néanmoins trouver dans d'autres lieux un développement favorable*».

Rar călător s'a apropiat de noi cu mai multă dragoste ca acest Rus: ce vede rău el îl explică și justifică prin evoluția istorică, iar bunul îl consideră ca al nostru, și adesea îl pune cu simpatie în evidență: Frumusețea femeilor și deșteptăciunea sglobie a copiilor din Orșova; pitorescul admirabil al costumului; poezia vechilor cântece populare auzite pe drumul dela Giurgiu la București; rezerva și distincțiunea dansatorilor din bâlciul Giurgiului; progresele țării pe toate tărâmurile, în ciuda călătorilor ingrați, care nu ne-au văzut decât defectele; ușurința incomparabilă de a vorbì limbile străine; calitățile rare și adânci ale țăranului; până și iuțeala cailor mici, piperniciți, dar «mergând ca săgeata».

Tot dela el aflăm că erau trei regimente în Țara Românească [3]; că există o fabrică de faianță, printre cele 631 fabrici din țară [4]; că faimoasele broderii făcute de Doamna lui Vasile Lupu se aflau la Trei Erarhii [5] afară de cea reprezentând pe Domn, furată cu 20 ani mai nainte; și multe note și date statistice, furnizate de Șuțu, ministrul de interne al Moldovei.

---

[1] Cf. Biografia lui Raffet în *Auguste Raffet (Fils)*, op. citat. Intre 1 și 15 Aprilie 1841, Raffet asistà la un banchet falansterian (p. 16). N'ar fi imposibil ca prințul Demidoff să fi fost pus în contact cu ideile lui Fourier prin intermediul artistului.

[2] *Anatole de Demidoff*, Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée, par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie, exécuté en 1837, Paris, 1841, p. 92 sq.

[3] Ibidem, p. 162.

[4] Ibidem, p. 174.

[5] Ibidem, p. 208—209.

www.dacoromanica.ro

Cu creionul, pentru Demidoff, și cu vorba, mai mult pentru sine, Raffet însemnă și el tot ce vede în timpul călătoriei. Ori de câte ori caravana se oprește, toți cei cari îi trec pe dinaintea ochilor sunt așternuți pe hârtie «*Sans crier gare*» cum ne spune Demidoff [1]. Dar, asupra desenurilor vom revenì îndată.

Pentru moment ne vom oprì puțin la notele lui de drum și vom insistà asupra știrilor privitoare la noi, cari nu se găsesc la Demidoff.

La Drencova, în munți, vede frumoase costume, pe care le descrie. Acolo întâlnește el pe bătrânul cioban «*Mankosch Jourka*», care luase parte la lupta dela Marengo.

Din Drencova pleacă pe Dunăre cu vasul Tünde. Satele pe lângă care trece, îi par mizerabile. Intâmpină, în drum, un loc cu trei turnuri, *Tricouli*, și vizitează peștera lui Veterani. Pe la ceasul 1 după masă, după o călătorie de 7 ore, ajunge la Orșova, în momentul când copiii Românilor, cei pe cari îi litografiază mai târziu pe una din paginile albumului, ies dela școală.

A doua zi, 9 Iulie, la 6 ore dimineața, trece dela Orșova la Schela Cladovei, unde schimbă vaporul, imbarcându-se pe Argo. In așteptarea ceasului plecării el face cu tovarășii de drum o mică preumblare în sat. Locuitorii i se par nenorociți, casele murdare și rău zidite, situație care nu s'a schimbat până azi, cele mai multe având forma unor bordee, cu un acoperiș în care e lăsată o gaură pentru fum [2].

Costumele locuitorilor îi plac și oamenii i se par frumoși. O cafenea consistând dintr'o cameră pe pardoseala căreia sunt rogojine, pe care bărbați întinși fumează, e comparată cu cele pe care le va întâlnì mai târziu în Crimea. Ceeace-i place mai mult sunt vitele, splendidele perechi de boi înjugați la care.

Cernețul e la 2 leghe (8 kilometri) de Schelă. Pitoresc ca situație, acest orășel, capitală a Mehedințului pe atunci, i se pare rău zidit. Se opresc la o curte ca să vadă dansând «la Jok», expresie pe care Raffet o ia drept numele dansului [3].

«Erau strânși la un loc soldați români și lăutari țigani. Aceștia făcură oarecari nazuri înainte de a începe să cânte, dar un sergent îi convinse

---

[1] Ibidem, p. 96.
[2] *Auguste Raffet (Fils)*, op. citat, p. 7.
[3] Ibidem, p. 8.

www.dacoromanica.ro

numaidecât, dându-le câtevà lovituri de baston, ceeace nu părù că-i nemulţumeşte prea mult. Dansul începù. Erà un fel de bătaie din picioare pe loc, pe care o înteţesc din ce în ce, făcând diferite feluri de paşi. Se ţin toţi de brâu, iar cel din cap, care erà sergentul, aveà în mână un baston Ţiganii, erau splendizi»[2]. Şi lui Raffet, ca şi lui Demidoff, i se pare că ţăranii iubesc mult jocul.

Pământul e prost lucrat, căci locuitorii vor să pară săraci din pricina rapacităţii Paşilor turceşti guvernatori[3].

Itinerariul dela Cerneţi la Giurgiu ne este dat în cele mai mici amănunte. In ziua de 11 Iulie, la 8 dimineaţa, ajung la acest din urmă oraş, unde trăsurile sunt debarcate şi urcate în deal, ceeace reclamă 5 perechi de cai. Oraşul e ruinat. Spre Nord se ţineà bâlciul S-tului Petru. Descrierea pe care ne-o dă Raffet este admirabilă şi de o exactitate neîndoioasă[4]. «E un sgomot şi o învălmăşeală că nu te mai poţi recunoaşte. Ici unii joacă hora, lângă un loc unde se taie miei, ale căror măruntaie, mişcând încă, sunt aruncate aproape sub picioarele dănţuitorilor; colo, o familie strânsă sub un cor, mănâncă după moda turcească. Lăutarii, în timpul acesta, le cântă pe nas cântece naţionale, acompaniindu-se de viori, de ciambarale şi de cobze»... «Şi bărbaţii şi femeile sunt frumoşi».

Iar mai departe, după ce ne descrie costumul femeilor, adaugă: «Părul le e împletit în coade subţiri, acoperite cu monete de aur ori de argint. O bucată de stofă albă este aruncată pe cap. Când nu au văluri, ele pun în păr, cu mult gust, flori sau coroane. Işi dau cu roşu, pentru a mărì strălucirea colorii obrajilor, ceeace le dă aerul unor bacante»[5].

Descrie apoi şi costumul bărbătesc, adăugând detaliul că-şi poartă părul capului ras, afară de câteva şuviţe la spate. Unii au căciulă

---

[1] Cf. litografia intitulată «la Jok» din Voyage dans la Russie Méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie. Exécuté en 1837 sous la direction de M. Anatole Demidoff par MM. de Sainson, Le Play, Huot, Leveillé, de Nordmann, Rousseau et du Ponceau. Dédié à Sa Majesté Nicolas I-er, Empereur de Toutes les Russies. Dessiné d'après nature et lithographié par Raffet. Paris 1849.

[2] Cf. *L. Lhomme*, Raffet (Colecţia: *Les artistes célèbres)*, librairie d'Art, Paris. La p. 121 este reprodusă o schiţă reprezentând pe cei doi ţigani, pe cari îi vom întâlnì în litografia «la Jok» într'o atitudine puţin schimbată.

[3] *Auguste Raffet (Fils)*, op. cit., p. 8.

[4] Ibidem, p. 9.

[5] Ibidem, p. 9.

www.dacoromanica.ro

alții o pălărie cu bordurile late și pe umeri o mantà, de cele mai deseori albă.

Pentru ca să se amestece și mai bine cu această mulțime de oameni, stranie și deosebită de tot ce putuse vedeà până atunci, și a o studià mai de aproape, Raffet intră într'o cafeneà și beà o cafeà turcească «cu drojdie și fără zahăr».

Pentru drumul la București nu pot utilizà nici trăsurile de poștă, nici pe ale lor proprii, atât de rele le sunt hamurile. Angajează deci niște căruțe, care îi sdruncină așà de tare «că unii dintre ei par'că ar fi fost bătuți în piuă și erau mai gata să verse sânge» [1].

Imprejurimile Giurgiului sunt nelucrate, netezi și fără nici o înălțime. «Au totuș cevà pitoresc, care nu s'ar puteà definì» [2].

Primul sat după Giurgiu este sărac și neînsemnat. Cel de al doilea, sunt Dărăștii, cu fete frumoase și oameni veseli. Drumurile nu-s prea rele când e timpul frumos. Spre seară călătorii intră totuș într'o băltoacă, cu trăsură cu tot, având noroiu până peste genunchi. Noaptea târziu ajung în București, unde straja nu-i lasă să intre decât după ce un tâmplar, care știà cevà franțuzește, le citește hârtiile. Aici se oprește ziarul lui Raffet. Ar fi fost interesant să avem dela el notate zi cu zi, toate detaliile șederii sale în București.

In schimb celălalt fel de a-și spune impresia, desenul, devine de acì încolo extraordinar de bogat. Schițele lui din această călătorie au aparținut, cele mai multe, lui Demidoff, la moartea căruia s'au răspândit, în 1870, printr'o vânzare publică. [3]

In afară de cele în posesia lui Demidoff, câtevà, foarte puține, se găsiau la alți colecționari, iar altele la familia lui Raffet însuș. Spre norocul nostru Raffet aveà obiceiul să păstreze un decalc făcut de el, de soția sau de vreunul din copii, după cele mai multe din desenuri; și aceste decalcuri, cari din punct de vedere documentar, dacă nu și artistic, au aproape aceeaș valoare ca originalele, se găsesc păstrate la Biblioteca Națională din Paris, după cum am mai spus.

Această colecție, cuprinzând câteva mii de desenuri, în partea ei privitoare la călătoria cu Demidoff, este, asupra Țării Românești, unul din

---

[1] Ibidem, p. 9.

[2] Ibidem, p. 9.

[3] Cred că deaici provin cele aproximativ șapte zeci de desenuri din muzeul Kalinderu, care au aparținut, înainte de a intrà în această colecție publică, Doctorului Kalinderu.

www.dacoromanica.ro

izvoarele documentare cele mai preţioase din câte mi-a fost dat să întâlnesc. Despre ele nimeni la noi nu s'a ocupat, afară de d-şoara Bengescu, într'un scurt articol publicat de o revistă franceză de artă şi reprodus în «L'Indépendance Roumaine» din 14 Martie 1894. Alte gravuri şi facsimile după desenurile lui Raffet pierdute pentru noi sau din colecţii particulare inaccesibile au fost reproduse din când în când. Deşì importante, scenele înfăţişate sunt departe de a egalà comoara de informaţii cuprinsă în colecţia de calcuri, chiar dacă facem abstracţie de cele utilizate pentru albumul de litografii citat [1] «fără îndoeală opera cea mai minunată din câte s'au publicat, privitoare la călătorii» [2].

Astfel de reproduceri sunt cele care însoţesc opera lui L. Lhomme [3]: portretul lui Raffet, «la Jok», capetele ţiganilor lăutari din Cerneţi, care deşteptase o aşà de mare admiraţie prin fizionomia lor în grupul călătorilor francezi, şi schiţa care, modificată, va servì pentru «Trecerea Buzeului» din album. Acesta din urmă desen, admirabil prin siguranţa şi simplicitatea lui, este de sigur cel mai însemnat. Caii şi personagiile modelaţi prin pete de umbră şi de lumină, cu un sentiment al vieţei şi al mişcării din cele mai fericite, ne dau o înaltă idee de talentul lui Raffet ca desenator.

Cele 275 de desenuri «inedite» din «*Notes et Croquis*» publicate de Auguste Raffet (fiul) au fost toate calcate şi fac parte din colecţia Bibliotecii Naţionale. Dealtfel ele nu conţin nimic raportându-se la ţara noastră.

Calcurile Bibliotecii Naţionale sunt dăruite de d-na Raffet şi de Raffet fiul, multă vreme funcţionar în departamentul extampelor în aceà bibliotecă.

Interes pentru noi au desenurile cuprinse între data de 7 Iulie, când călătorii noştri ajung la Drenkova, şi cea de 5 August, când pentru ultima dată, în sudul Rusiei, spre Odesa, mai întâlnesc cărăuşi moldoveneşti.

La 7 Iulie *(pag. 11)* foaia de album cuprinde mai multe crochiuri: o «unguroaică, femeie din popor» din profil şi din faţă, care însă în realitate, după costum, este o româncă. Se mai găsesc pe aceeaş pagină: un soldat

---

[1] Cf. *Auguste Bry,* Raffet: Sa vie et ses oeuvres. Paris 1874. Vorbind de schiţele aduse din călătoria la noi şi în Russia, Bry zice că erau acolo lucruri «să îmbogăţească un album de 500 de foi» (p. 37).

[2] Ibidem, p. 72. Este de observat că ediţia II a acestui album, tipărită în 1854 (şi nu la 1856 cum o dă d-l Băncilă după Bengescu-Bibliographie franco-roumaine) conţine, în plus de planşele primei ediţii, zece altele noui, în vernis-mou, gravate de Riffaut după acvarele de Raffet, din cari două se rapoartă la ţara noastră: Dorobanţ şi ţărance; Surugiu moldovenesc.

[3] *L. Lhomme,* Raffet, p.p. 117, 119, 121, 133.

www.dacoromanica.ro

ungur, a cărui uniformă este cu amănuntul studiată, până și în ce privește numărul nasturilor, cu exactitate specificat, (țăranca e ușor acvarelată, soldatul e acvarelă), ciobanul «Jourka», din față și profil, doi alți țărani, unul din ei poate un tăetor de lemne, cu o secure pe umăr, în sfârșit un alt soldat din Drencova, a cărui baionetă și opincă sunt aparte studiate. (Vezi tabela XXII).

Pagina 13, este tot din 7 Iulie și cuprinde desenuri atât din Drencova, cât și din Orșova: mai mulți țărani români, o capelă sârbească de soldat, un car, două posturi militare, țărance din Orșova (acvarelă), mai mulți țărani, din cari unul tânăr, văzuți «în apropiere de peștera lui Veterani», o țărancă cu un copil. (Vezi tabela XXIII).

Pagina 14, este din 9 Iulie și se raportă la drumul pe vapor. Sunt tipuri văzute pe punte, între care mai mulți țărani și un boier, recunoscut după ișlicul verde. Tot acolo este o vedere a caselor din Schela Cladovei în care erà instalată carantina. (Vezi tabela XXIV).

Pagina 15, găsim steagul și cârma vaporului *Argo*, o prea frumoasă acvarelă de care se va servì la frontispiciul albumului, un mic peisaj reprezentând un turn, poate dela Adah-Caleh, și două scene dela joc, una de care se va folosì pentru litografia cu acest nume, alta deosebită. Tot acolo sunt niște mici studii după fizionomiile lăutarilor cari îi plăcuseră atât. (Vezi tabela XXV).

Pagina 16, din 9 Iulie. Un șlep de cărbuni, condus de trei țărani români; o foarte frumoasă schiță reprezentând o prăvălie din Cerneți; un post de soldați pe Dunăre; două crochiuri mici de persoane. (Vezi tabela XXVI).

Pagina 17, tot din 9 Iulie. Case din Schela Cladovei, aproape niște bordee acoperite cu stuf; un han, nuanțat cu puțin roșu; tipuri din Schela și Cerneți; un tip de lăutar și altul de Oltean, simpatic pandur cu pistoale la brâu; două țărance, din care una cu un coș pe cap; un cal înhămat a cărui șeà este lucrată în acvarelă; un băiat de țăran. (Vezi tabela XXVII).

Pagina 18, tot din 9 Iulie. Scene din Orșova: vameși, tipuri de țărani, căruțe, vederi din carantină, între care aceea așà de cunoscută tuturor celor cari au trecut de curând prin lagările de prizonieri, a nenorociților cari-și caută păduchii; boi; o barcă. (Vezi tabela XXVIII).

Pagina 19, tot din 9 Iulie: Turci din Orșova, țărani și țărance din Schela, două studii detaliate pentru coadele țărancei, un ursulat și vreo 10 acvarele de cea mai mare importanță: infanteria valahă (o uniformă din față, din

www.dacoromanica.ro

spate, din profil, chipiul, gulerul, amănunte dela centiron și baionetă, dela pușcă, dela dragonul săbiei). Cele mai mici detalii sunt notate, până și faptul că pantalonul e alb vara și albastru închis, ca tunica, iarna. (Vezi tabela XXIX).

Pagina 20, din 9 și 10 Iulie. Han pe drumul Giurgiului, țărani din Dărăști, un bărbier din București, doi lăutari din Dărăști, o fântână, o căruță, mai multe țărance, un cal înhămat, două figuri din București.

Pagina 21, din 9 Iulie. Mai multe profiluri de peisajii, probabil din Adah-Caleh, un post sanitar lângă Giurgiu, un soldat, câtevà tipuri, un ofițer, și amănuntele uniformei sale, niște boi, o casă la Cerneți, un car cu boi.

Pagina 22, din Giurgiu, 11 Iulie. Niște care, o moară de vânt, un interior de bordei, alte care, o cruce, un puț cu cumpănă, burduful de piele cu care se scoteà apa. (Vezi tabela XXX).

Pagina 23, Giurgiu, 11 Iulie. Niște ocnași cu lanțuri de picioare, țărani, un turc, țărance, un scaun, o țărancă cu un copil și o alta cu un copil cevà mai mare, un interior țărănesc cu un pat, scaune și o masă.

Pagina 24, Giurgiu, 11 Iulie. Multe portrete, care, călăreți, un scaun în stil baroc țărănesc, așà cum se găsesc uneori în Ardeal, găteala de cap a unei țărance plină de monede de argint, etc. (Vezi tabela XXXI).

Pagina 25, Giurgiu, 11 Iulie. Un frumos interior de cafeneà cu un scaun, desemnat cu multă atenție, și cu un ibric pe vatră, un interior cu o fereastră (poate o altă vedere a aceleiași cafenele), un turc ducând cafeaua, un puț cu cumpănă, un car, un alt interior de scânduri, un peisaj. (Vezi tabela XXXII).

Pagina 26, Giurgiu, 11 Iulie. Care, țărani ascultând lăutari (acvarelă), o găteală de cap cu bani și flori (pentru o fată tânără) extrem de interesantă și neamintind pe nici una din câte cunosc la noi, mai multe tipuri, un jug, țărance, un cort și un han în bâlciul dela Sf. Petru, un grup de țărance și un cimpoer, care vor fi reproduși, ca gravură în lemn, în prima scrisoare a lui Demidoff [1]. (Vezi tabela XXXIII).

Pagina 27, din 11 Iulie. Mai multe profiluri de peisaj; un om cu fes și caftan verde (acvarelă), turnul din Giurgiu care va fi utilizat pentru litografia din album cu acest titlu, o masă rotundă, scundă, cu trei picioare, așà cum

---

[1] *Anatole Demidoff*, Esquisse d'un voyage dans la Russie méridionale et la Crimée. Paris-Rousseau, 1838.

www.dacoromanica.ro

întâlnim des la ţăranii noştri şi în mai toată peninsula Balcanică, mai multe genuri de găteală de cap femeiască, posta cu cai şi surugii. (Vezi tabela XXXIV).

Pagina 28, 11 Iulie. Oameni dormind la umbră.

Pagina 29, din Bucureşti, 13 Iulie. Biserica Sf. Gheorghe, pe care o va litografià mai târziu, mai mulţi preoţi desemnaţi pentru costumul lor şi camilafca cu voal a egumenului; o ţărancă dormind şi alta torcând; un interior orăşenesc, poate camera în care şedeà la Bucureşti, cu un divan şi mai multe perne. (Vezi tabela XXXV).

Pagina 30, Bucureşti, 15 Iulie. Planul Divanului boierilor, elevi de liceu (acvarelă), un Arnăut din faţă şi din spate (acvarelă), un bordeiu, mobile şi o fereastră a Divanului. (Vezi tabela XXXVI).

Pagina 31, 15 Iulie. O splendidă acuarelă reprezentând un Arnăut şi portrete de ale boierilor din Divan. Este una din paginile cele mai importante ale colecţiei, mai ales că fiecare desemn în parte este un portret în miniatură, dând impresia unei mari asemănări. (Vezi tabela XXXVII).

Pagina 32, 15 Iulie. Un negru; doi surugii; două acvarele reprezentând doi infanterişti turci; portretul sultanului călare (făcut după un alt portret); un cimitir; un cavalerist turc; un soldat român şi portretele multor boieri români cum şi cel al mitropolitului. (Vezi tabela XXXVIII).

Pagina 33, 15 Iulie. Continuare la seria portretelor: portretul Domnului; pălăria acestuia desemnată pentru detalii; interiorul unui pavilion al Domnului, în care, pe o sofà, se aflǎ întinsă o femeie; patru figuri reprezentând pe aghiotanţii domneşti. (Vezi tabela XXXIX).

Pagina 34, 15 şi 16 Iulie. Un sacagiu, tipuri de surugii, de Turci, o nouă schiţă pentru Divan, uniforma dorobanţilor poliţiei cu toate amănuntele, un «schelik» boieresc şi «kalpack», «bonnet de boyard», un cal înhămat, un cimitir. In josul foaiei este un interior de han, după toate aparenţele hanul lui Manuc (Dacia). (Vezi tabela XL şi tabela LIII).

Pagina 35, din 16 Iulie. Acvarele reprezentând uniforme ale armatei din Ţara Românească. Sunt 10 mari şi 13 mici, admirabil executate şi cuprinzând toate detaliile hainelor soldăţeşti şi ofiţereşti din regimentul 2. Nu lipseşte nici chiar toboşarul.

Pagina 36, 15 Iulie. Dansul elevilor care va fi utilizat pentru planşa litografică cu acelaş subiect; lăutari; două capete; portrete de lăutari, un cobzar, un naist, un naiu; prinţul Ghica, Domnitorul; soldaţi; surugii; diverse tipuri; un bordeiu; un cal. (Vezi tabela XLI).

www.dacoromanica.ro

Pagina 37, cuprinzând desenuri din zilele de 15 și 17 Iulie: o trăsură de postă, cai de postă, grupați la popasul unde ei erau schimbați, trăsura prințului Demidoff; călăreți, o schiță pentru trecerea Buzeului datată 1 Iulie. (Vezi tabela XLII).

Pagina 38, din 19 Iulie: cuprinde figuri și vederi din drumul spre Iași: un țigan, țărani, un bărbier, un evreu, un surugiu, un dorobanț (din față și din spate), un preot în odăjdii și alte câtevà mici schițe. Cele mai multe sunt acvarele. (Vezi tabela XLIII).

Pagina 39, din 19 Iulie. Vedere a Iașilor remarcabilă ca desen, în care se disting casele lui Rolkovanu (?) (poate Rosnovanu) cel mai bogat boier, și ceeace mai rămăsese din palatul lui Moruzzi, ars în 1827.

Pagina 40, un desen din 20 Iulie reprezentând biserica și turnul Trei-Erarhi; carantina dela Sculeni purtând data 28 Iulie: interiorul ei cât și curtea care însă, prea mare ca să intre într'o singură foaie, se continuă și pe o pagină următoare; un car cu bagaje. (Vezi tabela XLIV).

Pagina 41, din 28 Iulie: figuri din carantină între cari un admirabil portret de femeie, în acvarelă, o servitoare și cinci Evrei. (Vezi tabela XLV).

Pagina 42, din 28 Iulie: câțivà din tovarășii de călătorie ai lui Raffet, portrete cari vor servì pentru litografii; un alt portret de femeie interesant pentru costum. (Vezi tabela XLVI).

Pagina 43, tot din 28 Iulie: alte patru portrete ale însoțitorilor lui Demidoff.

Pagina 44, cu data 24 Iulie: urmarea desenului reprezentând curtea carantinei; câtevà scene. (Vezi tabela L).

Pagina 45 și 46, cu data 4 August, reprezentând din nou curtea carantinei cu trăsura lui Demidoff. (Vezi tabela XLVIII).

Pagina 47, 5 August: o postă rusă care nu ne interesează; o vedere din Bender; peisajii din Basarabia; un loc de adăpat caii; case țărănești.

Pagina 48, 5 August: cetatea din Bender, studii pentru carele cu cărbuni cari vor fi mai târziu reproduse în gravuri în lemn sau litografiate (data 9 August); un cap de nisetru; o casă; interiorul unei curți. (Vezi tabela XLVIII).

Pagina 50, din 9 August: tipuri de țigani, căruțe moldovenești și căruțe cu cărbuni.

Un nu mai puțin important izvor de informații pentru noi este diviziunea din colecția Raffet a Bibliotecii Naționale intitulată «*Les armées européennes*». Este cel mai bogat, mai amănunțit și mai exact repertoriu ce se poate

www.dacoromanica.ro

închipuì privitor la uniformele europene în prima jumătate a sec. XIX. Aici, în volumul XVI al seriei și XXIX al operei complete a lui Raffet, sunt desenate uniformele turcești și cele din Principate. Aceste desenuri le-am mai întâlnit în calcurile după schițele făcute în călătorie.

Convins de importanța lor ca document, acel care le-a copiat după schițele originale —Raffet sau un alt membru al familiei sale —a insistat mai mult asupra detaliilor, punând accente de coloare care scot în relief galoanele, broderiile, etc. Nu mi se pare deci inutil să revin asupra lor cu o mai amănunțită descriere.

Purtând data de 15 Iulie 1837 întâlnim un infanterist turc, din București, în două schițe; una cu pușcă, alta fără pușcă. Pe aceeaș pagină este și un cavalerist în șeà, purtând tot data de 15 Iulie. Pe pagina următoare e reprezentat un artilerist turc, cu un ciubuc în mână, în Orșova, și având data de 9 Iulie 1837. Urmând imediat, vine un dorobanț pe drumul Iașilor la 19 Iulie 1837. Este văzut din față și din spate. Poartă o haină albastră, cu fireturi albe și albastre deschis, un brâu roșu, pantaloni albi cu fireturi albastre și sabie la coapsă. Pe aceeaș pagină, din Giurgiu, 11 Iulie 1837, un ofițer de infanterie valahă, văzut din față și din dos și cinci desenuri mai mici pentru a pune în evidență amănuntele: epoleta și felul cum sunt așezate galoanele. Uniforma e vânătă închis, căptușită cu galben, și cu galoane de aur. Chipiul e negru și cu galoane de aur. (Vezi tabela XLIX). In josul paginei un soldat valah din acelaș oraș, cu aceeaș dată, are un fel de șapcă, cum erau cele germane în vremea răsboiului din urmă probabil (imitată după cele rusești ale epocei) de coloare albastră cu galoane de lână roșie, un costum alb și o manta gris bătând în roșu cu galoane roșii. Mai departe întâlnim schițe făcute în Schela Cladovei: un soldat dela carantină, cu o șapcă înaltă cum erau cele rusești de pe aceà vreme și o manta oltenească albă, cu șnururi albastre. (Vezi tabela LII).

Pe aceeaș foaie e un soldat de infanterie cu pantaloni albi (care iarna sunt înlocuiți cu alții albaștri) cu dungi galbene pe cusătură și tunică albastră cu galben, văzut din față, din spate și din profil, cu pușcă și cu sabie. Pe cartușieră este No. 3, al regimentului. Pe cap poartă un șaco negru, înalt, cu egretă roșie și ceaprazuri galbene. In față este zugrăvit un vultur galben. (Vezi tabela LII). In josul paginei e un oltean, cu toate detaliile uniformei și ale puștei, în total opt desenuri. (Vezi tabela LI).

Pagina următoare cuprinde un «*dorobantz ou garde de la police, petite tenue*»: uniforma, capul pentru a se vedeà bereta și gulerul hainei, și 6

www.dacoromanica.ro

senuri mari pentru detalii. Cevà mai jos e un soldat desenat din spate, purtând o manta sură cu guler albastru cu galben și un bonet albastru cu galben (Vezi tabela LII).

La 15 Iulie, în București, el desemnează un ofițer, din profil. El poartă uniformă vânătă cu galben. (Vezi tabela LI). Un tambur-major, din față și din spate: are un pantalon alb, o tunică vânătă cu multe fireturi, epolete și furajere galbene, cu șaco având o cureà galbenă pe sub bărbie, ciucuri de aceeaș coloare, un vultur galben desemnat în față și o egretă roșie cu vârful alb. In mână ține un baston. Alături întâlnim detalii ale mânecii și încheitorii. (Vezi tabela L).

La 16 Iulie, din București, e reprezentat un toboșar de infanterie «în mare ținută de vară», din față și din spate, cu toba și cu 2 detalii alături ca să se vadă cum e atârnată de centură. Uniforma e la fel cu cea a tamburului-major, numai cevà mai săracă în fireturi. (Vezi tabela XLIX).

Tot la 16 Iulie, desenează pe un muzicant de infanterie, din față și din spate, și ca detalii: un epolet. Aceeaș uniformă ca la toboșar. (Vezi tabela LIII).

Un ofițer, în josul paginei, e văzut din față și din spate, și are detalii ca să se poată distinge în amănunt: sabia, dragonul ei, epoleta, gulerul, chipiul de mică ținută și cel de mare ținută (cu egretă albă). O notă alături ne spune că centura e de aur, că haina are 9 nasturi și că, dela căpitan în sus, epoleta e brodată. (Vezi tabela XLVII).

La 16 Iulie, tot la București, este reprezentat un sergent, din față și spate (gulerul hainei purtând No. 2) și văzut astfel că să se poată observà cum este trecută mantaua printre curelele raniței. (Vezi tabela XLVII).

In aceeaș serie (vol. XIV), la armatele Austriei, se vede un soldat din Drencova, cu opinci ca ale noastre și făcând parte din Colonia militară din Carpați.

In volumul XIX este portretul prințului Grigore Brâncoveanu, căpitan de ulani, în 1856, într'al treilea regiment al Arhiducelui Carol. Chipul prințului, în picioare, dă impresia unei perfecte asemănări. (Vezi tabela LI).

Tot la Biblioteca Națională, în afară de calcuri, se găsesc câtevà desenuri originale:

1. O frumoasă vedere de pe Dunăre purtând data 1837, fără indicație de loc și de lună.

2. O vedere dela noi, dacă e să judecăm după arhitectura caselor.

3. O variantă a curții carantinei din Sculeni, cu trăsura lui Demidoff.

www.dacoromanica.ro

4. Un interior de curte, cu niște butoaie, purtând, cu semn de întrebare, data 15—16 Iulie, adică epoca când Raffet se află în București. Arhitectura caselor însă mă face să mă îndoesc că ar fi dela noi.

In afară de ceeace posedăm dela Raffet în original sau în calc existența câtorvà scene din România se poate determinà cu siguranță, grație cataloagelor ocazionate de vânzările mai importante ale operei lui Raffet, sau de câtevà expoziții.

Așà în catalogul expoziției dela Georges Petit din 23—30 Aprilie 1892 găsim între altele;

1. Chariot valaque, acvarelă din 1837, în colecția Cain.

2. Albanais à Bucarest, tot în colecția Cain, probabil o acvarelă la efectuarea căreia a trebuit să se servească de Arnăutul întâlnit la pagina 30 a calculilor.

Intr'o vânzare din 14 și 15 Maiu 1860 [1] trec 17 calcuri și acvarele cu vederi din București, costume, etc.

Iar Raffet fiul ne spune [2] că între 1—15 Oct. 1853 face pentru editorul Bourdin mai multe acvarele cu subiecte dela noi: *Pavillon moldave, Dorobantz et paysans valaques*.

Restul operei lui Raffet nu ne mai interesează direct.

In 1860, în luna lui Februarie, el murià la Genova, pe neașteptate, în ajunul uneia din călătoriile în care însoțià de obiceiu pe Demidoff, așà cum făcuse la trecerea acestuia prin Principate.

* * *

Opera lui Raffet este una din cele mai onorabile din câte s'au produs în epoca lui. Iar în mijlocul ei, în perioada maturității artistului, partea care se raportează la Țările Române, va străluci totdeauna de lumina cea mai curată. Valoarea ei artistică o pune la adăpost de uitare și astfel imaginea României pe care el a transmis-o va interesà pretutindeni.

Spre norocul nostru, albumul care ne-a făcut mai cunoscuți în Franța și în Apus, alături de cel «Moldovalaque» ilustrat de M. Bouquet și Ch. Doussault —ambii greu de comparat cu Raffet pe terenul artistic — nu

---

[1] Catalogue d'estampes exécutées par et d'apres Raffet. Vente les 14 et 15 mai 1860.

[2] *Auguste Raffet (Fils)*, Notes et croquis, p. 121.

www.dacoromanica.ro

este numai opera unui om de un deosebit talent; el este în acelaş timp, şi acest lucru se simte de orice observator atent, rezultatul concepţiei despre viaţă a unui om cinstit, sincer, bun, vesel şi simplu. Alegerea subiectelor, redarea fizionomiilor, totul ne arată o bonhomie de om deştept, dar aproape de popor, aproape de soldaţii naivi şi sentimentali pe cari de atâtea ori i-a reprezentat, cu dragoste de acele figuri pe cari necazurile şi nevoile vieţii pusese însemnări neşterse.

Cât erà el deasemenea poporului de rând din Franţa, unul din cele mai inteligente, mai sensibile la dreptate şi bunătate, din câte există, ne-o arată mai bine ca orice o frază din însemnările lui zilnice, reprodusă de Raffet-fiul în Notes et Croquis.

Raffet care îşi petrecuse, s'ar puteà zice, cea mai mare parte a vieţii printre soldaţi, ilustratorul gloriei imperiale a lui Napoléon şi poate cel mai mare desenator militar al Franţei, n'a văzut răsboiul decât o singură dată, în Italia, în 1849, şi sub forma lui nobilă, a cetăţeanului care îşi apără ţara, şi sub forma lui teribilă, ca răsboiu civil, lupta între fiii aceluiaş neam.

Spectacolul îngrozitor al oamenilor tineri măcelăriţi, al ruinei şi devastării care însoţesc toate răsboaiele, îi stoarce lacrămi şi-l face să scrie o frază, pe care aproape identică am auzit-o şi noi în ultimul răsboiu, în gura tuturor, în aceà mulţime duioasă, bună şi cu sentimentul dreptăţii, a Parizienilor: «Ce lucru grozav e răsboiul! şi cum ar trebuì ca acei cari ne împing să-l facem, să fie trimişi ei întâiu, pe câmpurile de bătaie»! [1].

E trăsătura care mai bine ca oricare alta îl zugrăveşte pe acest artist.

[1] *Auguste Raffet (Fils)*, Raffet: Notes et Croquis, p. 70.

www.dacoromanica.ro

THEODORE VALÉRIO

(1819—1879)

VALÉRIO s'a bucurat totdeauna, împreună cu Raffet, de deosebita preferință a colecționarilor, nu numai la noi, dar chiar dincolo de hotarele noastre. Gravurile și litografiile lor nu lipsesc oriunde se dă o oarecare importanță subiectelor orientale. Ambii fuseseră formați la școala lui Charlet care știuse să le inspire interes pentru scenele militare sau pentru cele reprezentând o populațiune aproape în permanență sub arme, ori tipuri romantice, la modă în aceste vremuri, din Europa Centrală sau Peninsula Balcanică.

Charlet el însuș își împărțise activitatea între tablouri cu subiect eroic, răspândite în sute de exemplare prin procedeul litografiei, remarcate de public și pentru legendele lor pe placul poporului din Paris, glumeț și inteligent, și între scene din viața zilnică, prezentate sub o formă satirică, aproape caricaturală, executate la repezeală și constând din accentuarea ori exagerarea cu multă vervă a unor caractere fizice individuale.

Pentru ambele aceste genuri e necesar mult spirit de observație, darul de analiză în pregătire și de sinteză în executare dus până la un punct pe care puține alte categorii de desen îl reclamă într'o așà măsură.

In adevăr, caricaturistul —și de multe ori creatorul unei scene militar-eroice nu procedează altfel, trebuie să se deprindă a vedeà repede notele dominante într'o figură și tot atât de repede a le împreunà, excluzând sau reducând la un rol secundar tot ce este accesoriu, într'o figură nouă, având dela modelul din natură ce este personal acestuia și nimic din ce-l apropie de alte fizionomii.

Cu o astfel de procedare nu e deloc de mirare că mulți caricaturiști au ajuns așà de remarcabili portretiști, atunci când ne mai fiind satisfăcuți de «charges» menite să provoace râsul, încep să aspire a se urcà cevà mai sus pe scara erarhiei artistice și a ne dà portrete, fie ale unor anumite persoane, fie ale unei rasse deosebite sau chiar ale unei clase sociale [1].

Dar, revenind la Charlet și la cei doi elevi ai lui, ar fi nedrept să tragem concluzia că nimic nu-i deosebește și că valoarea lor artistică ar fi identică. Charlet și Raffet sunt naturi înrudite, posedând amândoi calitatea de a cetì în fizionomii și putința de a le redà cu o energie cam brutală, mai ales

[1] Iser, cunoscutul pictor român, este un remarcabil exemplu despre ceeace afirmăm, ca și Toulouse-Lautrec, Forain în Franța, sau, cel mai mare dintre toți, Daumier.

www.dacoromanica.ro

primul, dar incizivă, bărbătească, care nu se uită odată văzută. Valério e mai feminin, mai elegant poate, dar lipsit de însuşirile cari să ne facă a descoperì într'o mulţime de lucrări neiscălite pe acelea cari incontestabil ies din mâinile sale. Şi înainte, şi după el, mulţi alţii ne vor prezentà aceleaşi atitudini, niţel afectate, acelaş romantism în subiect şi clasicism în tratare, caracteristice personalităţilor de a doua mână, la care moda şi educaţia tradiţională înăbuşe personalitatea.

Defectele lui Valério devin mai sensibile atunci când, departe de model şi de natură, el încearcă o interpretare sau o reproducere a unui desen sau acvarelă prin gravură. Spre o mai mare deosebire de Charlet şi Raffet, cari se serveau de preferinţă de litografie — o tehnică potrivindu-se mai mult decât gravura în metal cu temperamentul lor impulsiv — Valério practică cu răbdare şi o rece corectitudine mai ales pe aceasta din urmă. Insemnate ca documente asupra celor văzute de Valério în călătoria prin Ungaria şi Principate, albumurile sale de gravură n'au nici pe departe importanţa artistică a desenurilor şi acvarelelor sale originale păstrate azi în Biblioteca Şcolii de Arte frumoase din Paris, şi dându-ne despre talentul artistic al autorului lor o idee cu mult superioară.

Trăsurile linse, cam dulcege, figurile bine pieptănate şi prea cuviincios îmbrăcate, fără nici o notă disonantă, din gravură, fac loc, în acvarelă, unor accente mult mai vigoroase, unor tipuri bine observate şi larg tratate, în care desenul şi coloarea au o notă infinit mai personală. In ele găsim gust, sensibilitate, o armonie violentă de coloare, fără nimic prea crud, aşà cum se cuvenià în tratarea acestui Orient în care tonurile cele mai disparate şi contrastele puternice se combină şi îmbină pentru încântarea ochiului.

Pentru a redà Orientul, Valério şi-a făcut şi el un ochiu şi o simţire de oriental. Deaceea poate, în afară de Raffet, la nici un alt artist nu avem mai puternică impresia fidelităţii ca la el. Imaginea pe care ne-o prezintă în acvarele şi desenuri este aceea a regiunilor noastre: nici un cunoscător nu se poate înşelà.

S'a născut la Longwy (Moselle) la 1819. Tânăr încă este atras de Orient sub forma lui cea mai accesibilă unui francez. In 1841, 1842, 1843 şi 1844, înainte deci de a împlinì vârsta de 25 de ani, el călătoreşte prin Baden, Tirol şi Voralberg, Dalmaţia şi Veneţia. Ca urmare a acestei călătorii publică o serie de planşe litografiate sub titlul de: *Suite de grands croquis composés pour l'étude de la mine de plomb*. In 1845 apar scene din Italia.

Prin 1851 şi 1852, atunci când ajunsese la o maturitate artistică pe care n'am întâlnit-o în planşele anterioare şi având o experienţă şi o practică

www.dacoromanica.ro

profesională câștigate în călătoriile ce întreprinsese până atunci, Valério intră în Ungaria. In această regiune, de unde se coboară mai târziu până aproape de Dunăre, în Banat, el rătăcește aproape doi ani. Nici un alt artist francez, afară poate de Doussault, n'a petrecut un timp așà de lung în mijlocul nostru.

Studiile și notele sale asupra oamenilor și tipurilor ce întâlnește aici — recoltă relativ mai puțin bogată decât la Raffet, deși acesta petrecuse mult mai scurtă vreme în Orient — vor servì la publicarea: a) unui foarte important album și a unor planșe separate, de format mare; b) la seria admirabilă de acvarele de care am amintit mai sus; și c) la câtevà tablouri, tot în acvarelă, expuse la Paris, la Salonul din 1855.

Din cele 24 de bucăți pe cari le anunță catalogul acestui Salon, cele mai importante, pe cari le vom întâlnì și ca gravuri, sunt: Cioban ungur de pe malurile Tisei, Țigani și Țigance «Hongrois», un țăran român, un cioban «ungur» din Carpați, o mireasă din Arokszallas (în regiunea Pustei) și mai mulți soldați Turci din armata dela Dunăre în timpul răsboiului dintre Ruși și Turci, de curând început.

Albumul face parte dintr'o colecție întreprinsă de Valério sub numele: *Souvenirs de la monarchie autrichienne. Suite de dessins d'après nature gravés à l'eau-forte par Th. Valério.* Aceste amintiri vor fi, unele, grupate sub titlul: *la Hongrie,* în care vor fi cuprinse cele mai multe privitoare la Români, fie că făceau sau nu parte din Monarhie. Tot aici se găsesc, de exemplu, scene militare din tabăra dela Calafat și Silistra. Altele sub *la Dalmatie,* mai ales în fasciculele III-a și IV-a, vor conține din nou tipuri turcești din tabăra dela Silistra sau din armata turcă atunci în Dobrogea, purtând data 1855, și, din Țara Românească, o Româncă din satul «Tunar» (1855), un Dorobanț român din sate, (1855), niște lăutari Români (1855). Aceasta din urmă gravură lipsește din colecția Bibliotecii Naționale din Paris. Planșele purtând data 1855 sunt însă rezultatul unei a doua călătorii a lui Valério în Orient, întreprinsă de data aceasta din spre Sud, și de care va fi vorba cevà mai la vale.

Primul album, *la Hongrie,* s'a tras în 150 de exemplare, după care cuprurile au fost distruse. Deși data gravurii este 1854 sau 1855, scenele reprezentate se bazează pe studiile făcute în timpul călătoriei din 1851 și 1852. Fie că personagiile sunt Români, anume specificați, sau înglobați cu Ungurii sub epitetul de «Hongrois», fie că sunt Unguri adevărați, aceste scene sunt luate adesea în regiunile cari azi fac parte din România. Ele au

www.dacoromanica.ro

deci pentru noi o mare valoare documentară în ce privește costumul și obiceiurile din jumătatea secolului trecut.

Având în vedere pe de o parte repeziciunea cu care viața dela țară, în manifestările ei așà de pitorești și interesante pentru cercetător, s'a modificat în ultimul timp sub influența orașelor, pe de alta faptul că, înainte de acest contact între orașe și sate, dăunător aspectului și obiceiurilor originale a acestora din urmă, starea în care se găsiau țăranii nu erà aproape de loc deosebită de cea în care ei trăiseră în epoce cu mult anterioare, vom pricepe de ce însemnătate sunt pentru noi aceste documente grafice. Ele prind pe locuitorii români sau unguri în situația în care se găsiau poate de sute de ani, la un moment, dela care începând, această situație se va modificà cu o mare repeziciune.

Planșele înfățișând Români sunt cele cari poartă titlul: *Berger valaque des environs de Gross-Wardein* (1855) (Vezi tabela LIV); *Cabaret valaque des environs de Gross-Wardein* (Vezi tabela LV); *Betyares*, personagii într'o cârciumă, doi bând și unul dormind cu capul pe o masă.

Alături de acestea se mai găsesc altele, gravate tot în 1855, dar luate în timpul aceleiaș călătorii din 1851—1852. Ele au subiecte adevărat unguresti dar pot fi interesante pentru noi, dat fiind că ocupațiile și costumul din localitățile vecine cu țara noastră, la acel neam, nu sunt prea deosebite de cele dela noi, mai ales când personagiile reprezentate sunt ciobani sau Țigani, rătăcitori dela un loc la altul.

Cele patru gravuri de dimensiuni mari au fost numite de Valério: *Souvenirs de Hongrie*. Ele reprezintă: *Musiciens Tsiganes, une Pusta* (un cioban cu câinii și oile sale, în mijlocul unui câmp imens), *Village hongrois*, și *Pêcheurs hongrois de la Theiss*, cea mai populară din gravurile lui Valério. Aceste gravuri, de mult cunoscute și cercetătorilor Români, se completează cu admirabila serie de acvarele și desenuri, azi la Biblioteca Școlii de Arte Frumoase din Paris, despre cari, pe cât știu, nimeni nu s'a ocupat la noi, și cari au fost lucrate, cele mai multe, în vremea călătoriei în Ungaria.

Acvarelele dela numerile 51—62 reprezintă tipuri de Țigani, lăutari sau potcovari. Numerile 56, 58, 60 și 62, purtând, cele două din urmă data de 1851, sunt luate pe teritoriul nostru: No. 62 la Lippa (Lipova) în Timiș-Torontal, celelalte trei la Arad (Vezi tabelele LVI, LVII, LVIII).

No. 63 reprezintă o admirabilă pereche de Români bănățeni din Lugoj, și poartă data 1851. (Vezi tabela LIX). Această acvarelă, împreună cu cele precedente și cu cele de cari ne vom ocupà mai jos, sunt, cred,

www.dacoromanica.ro

o convingătoare demonstrație despre cele afirmate la începutul acestui studiu, anume a superiorității lui Valério ori de câte ori lucrările sale purced direct dela natură. Larg tratate și, în acelaș timp, netrecând cu vederea nici un detaliu important, aceste acvarele ne dau o excelentă idee și despre talentul de colorist al lui Valério. El știe întrebuință, ca toți adevărații pictori dotați pentru a vedeà și redà coloarea, un mic număr de tonuri: un roșu cărămiziu — nuanță iubită de romantici — și un albastru închis. Combinate cu puține alte nuanțe, (întocmai ca la covoarele orientale în carl se observă acelaș fenomen) ele ne dau totuș impresia unei mari varietăți de colori. No. 64 reprezintă pe un bătrân din «Sistarovetz» (Timiș-Torontal), frumoasă fizionomie, admirabil prinsă, exactă și demnă, a unui unchiaș român. (Vezi tabela LX). No. 65 este un român din împrejurimile Oradiei, din 1852. El are o figură deschisă, arsă de soare, cu lungi plete pe spate. (Vezi tabela LXI). No. 66 este un cioban român, în picioare, îmbrăcat cu un cojoc și purtând pe cap o pălărie cu borduri mari. Ca și cele precedente tipul ales de Valério este de o exactitate etnică surprinzătoare. (Vezi tabela LXII). Printre desenuri, cele cari se raportă la călătoria din 1851—1852 sunt următoarele: No. 6, țăran ungur din Banat înfățișând pe un tânăr în costum țărănesc, cu opinci, având o fizionomie mai degrabă românească. (Vezi tabela LXIII). No. 22, Țăran din Carpați. No. 33 și 34 reprezintă din nou, văzut din profil și din față, admirabila figură a țăranului român dela No. 64. No. 51 Un țăran din Petrovoselo (Timiș-Torontal). No. 94 Habitation Tsigane, fără indicație de localitate, care însă ar puteà fi dela noi. No. 99 O casă de țară în Carpați, asemănătoare cu cele ce se văd la noi, în regiunea dealurilor Ardelene. (Vezi tabela LXIV).

Un ecou al gravurilor lui Valério din această epocă se poate găsì în Illustration din 1854, I-er semestre, care, făcând o dare de seamă asupra albumului despre Ungaria, reproduce trei din gravuri.

Doi ani mai târziu, în 1854 și 1855, Valério ia din nou drumul regiunilor Dunărene, de data aceasta îndreptându-se spre Țara Românească [1].

[1] Cf. «Le Tour du Monde» ,vol. 21 (1870), p. 241 sq. Souvenirs d'un voyage chez les Slaves du Sud. Texte de G. Perrot, dessins par Th. Valério. «Personne ne connaît mieux et n'a plus longtemps exploré en tout sens le bassin du Danube que M. Valério. En 1851 et 1852 il a visité la Hongrie, la Bosnie et les frontières militaires; en 1854 et 1855, pendant la guerre, la Serbie et les Principautés Danubiennes; en 1863, la Dalmatie et le Monténegro».

Printre cele 54 de desenuri făcute de Valério cu această ocazie se găsesc: Postes de frontières

www.dacoromanica.ro

Găsindu-se în aceste regiuni în timpul răsboiului dintre Ruşi şi Turci, atras poate tocmai de acest eveniment, el profită pentru a-şi îmbogăţi colecţia de tipuri orientale. Unele dintre ele, figuri de soldaţi Turci din taberile dela Silistra, din Dobrogea sau dela Calafat, au fost semnalate când am vorbit de albumurile sale gravate. Altele, necunoscute până azi, se găsesc printre acele frumoase acvarele, în posesia Bibliotecii Şcolii de Arte Frumoase din Paris. Am impresia că a venit în ţară pe la Giurgiu, poarta de intrare a tuturor călătorilor din Orient.

Din această perioadă avem dela Valério patru acvarele, toate minunate: 1) Un tânăr ţăran din Bucureşti, capul şi bustul, cu căciulă, mintean brun cu ceaprazuri albastre, purtând data 1854; 2) O mahalagioaică din Giurgiu, cu aceeaş dată, având o scurteică roşie, un şir de mărgele de mărgean la gât, o talie violetă şi o cămaşe cu un volan alb. Pe cap poartă un testimel verde, peste care s'a legat cu o broboadă albastră, cu flori. Este poate cea mai frumoasă acvarelă a lui Valério. Pe pagina următoare aflăm 3) un soldat român, din Bucureşti, 1854. Poartă cisme cu ciucuri roşii, o manta brună cu multe broderii roşii şi un guler de aceeaş culoare, deschisă ca să se vadă tunica deasemenea brună. Are un centuron, cartuşieră, un iatagan şi în mână cu mănuşi. Pe cap e o căciulă de blană cu partea din faţă de metal, cu un ciucure roşu spre dreapta. Bărbia este rasă, dar poartă mustăţi, favorite şi un «colier de barbe». In fond o figură jumătate de operetă, jumătate marţială (Vezi tabelele LVI, LVIII, LXV).

Este ultima acvarelă din această colecţie care se referă la noi.

Specialist în materie de reprezentare a Orientului, Valério desenează, ilustraţiile pentru mai multe studii şi călătorii privitoare la această regiune. Toate aceste desenuri sunt reproduse ca gravuri pe lemn. Aşà, de exemplu, revista «Le Tour du Monde» însărcinând pe *Charles Yriarte* să facă o călătorie în Dalmaţia, povestirea, care va apare în 1876 [1], va fi însoţită de gravuri, unele după desenurile autorului, iar 22 după ale lui Valério. Anul următor [2] o descriere a călătoriei aceluiaş, în Muntenegru, va fi asemenea ilustrată de Valério. Dar toate aceste ilustraţii ies din cadrul studiului nostru.

Valério moare în 1879.

---

militaires (dela grăniceri), o casă amintind desenul lui Raffet cu acelaş subiect, p. 289; Maisons valaques, p. 306 şi Femme valaque, p. 320. Textul nu spune nimic în legătură cu aceste gravuri. Ele sunt luate probabil după desenurile făcute de Valério în timpul primei sale călătorii.

[1] «Le Tour du Monde,» vol. 31 (1876). *Ch. Yriarte,* La Dalmatie, p. 1 sq.

[2] Ibidem, vol. 33 (1877).

www.dacoromanica.ro

AUGUSTE LANCELOT

(DELA PARIS LA BUCUREŞTI)

IN a doua jumătate a secolului XIX curentul romantic în pictură erà pe sfârşite în Franţa. Orientul, ca motiv de inspiraţie, pierduse mult din prestigiul lui, poate şi pentrucă fusese văzut de aproape, fără entuziasmul şi iluziile primilor admiratori. Francezii cari călătoreau acum prin părţile acestea, cu acel dar de observaţie obiectivă pe care naţia lor îl posedă în aşà mare grad, alături de lumina de feerie, de tipurile exotice, de farmecul colorilor îndrăzneţe, vedeau şi toată incultura, toată lipsa de confort, indolenţa, indiferenţa la nedreptate a claselor de sus, pasivitatea fatalistă a celor de jos, imoralitatea mai tuturor, atâtea şi atâtea neajunsuri întronate de Turci, oriunde îşi întinseseră stăpânirea.

Dar dacă Orientul pierde din interesul lui artistic, în schimb câştigă o din ce în ce mai mare importanţă politică şi de actualitate. Evenimentele care se întâmplau în Estul Europei, în special rivalitatea şi răsboaiele ruso-turce, cu toate repercuţiile lor asupra situaţiei Occidentale, fac ca din nou privirile — ale oamenilor de Stat şi ale istoricilor de data aceasta — să se îndrepta spre noi. Răsboiul Crimeei şi expediţia franceză din Sudul Rusiei silesc ziarele de tiraj şi publicaţiile de seamă să trimită la faţa locului corespondenţi competinţi pentru informarea cetitorilor.

Astfel s'a făcut că *Le Tour de Monde*, editat de librăria Hachette — încă deatunci una din cele mai însemnate în Paris — a însărcinat la 1860 pe cunoscutul istoric şi om politic francez, *V. Duruy*, să întreprindă şi să povestească apoi, o călătorie în Orientul apropiat. Un tânăr pictor şi litograf, DIEUDONNÉ AUGUSTE LANCELOT, care expusese cu succes, încă din 1853, la Salonul din Paris, îl însoţeşte.

Prima parte a acestei călătorii, scrisă de Duruy şi ilustrată de Lancelot, apare în 1863. Dar în curând publicarea e întreruptă. «Le Tour du Monde» aşteaptă mai bine de un an ca Duruy să reià firul povestirii. Din pricină că acesta nu găseşte răgazul de a o face, desenatorul Lancelot e rugat de revistă să continue singur naraţiunea începută, el care «cu creionul în mână» urmase pretutindeni pe istoric şi luase note.

Povestirea lui Durny se oprise la intrarea în Presburg. Cetitorul va găsì în ea multe lucruri instructive, văzute de un om având şi spiritul şi educaţia unui istoric, foarte deprins cu cercetarea evenimentelor şi a mediului în care ele se produc.

www.dacoromanica.ro

Personal însă sunt recunoscător împrejurărilor care au făcut ca partea privitoare la noi să fie încredințată lui Lancelot. Puține cărți despre Români se pot comparà cu această narațiune întitulată *«De Paris à Bucarest»* [1] despre care d-l Iorga, cel dintâiu, cred, la noi, ne-a vorbit cu multă simpatie în *Istoria Românilor prin călători* [2].

Inteligent, tânăr, educat să vadă repede și interesat de tot ce vede, cultivat, plin de ideile umanitare ale timpului — nu prea mult, ca să nu cadă în declamație, dar atât cât erà necesar ca să judece cu simpatie un popor nou, dornic să trăească o viață proprie și să scuture sgura trecutului — vioiu, spiritual, Lancelot lasă să alerge condeiul într'un stil curgător, bogat în imagini, fără cea mai mică afectație. Trăim cu el tot timpul călătoriei, ne minunăm de claritatea viziunii sale, asistăm la scene comice, la întâmplări neplăcute, dar primite cu bonhomie și humor, și la tot pasul trebuie să mărturisim că ceeace ni se prezintă este cu adevărat românesc. Anume împrejurări nu s'au schimbat nici până astăzi. Ele mai trăesc încă în vreun colț uitat de provincie. Altele, cele mai multe, au dispărut în aceà epocă de repede prefacere, de după Unire. Și poate că tocmai deaceea notele lui Lancelot sunt așà de interesante, căci ele prind «sur le vif» caracterele societății noastre, în timpul relativ scurt al perioadei de transiție spre modernizare.

Unde vorba este neputincioasă să ne evoce realitatea, el face apel la desen.

Raffet este, de sigur, un mare maestru, unul din mânuitorii apreciați ai creionului în sec. XIX. El ne-a lăsat admirabile documente grafice despre oamenii și natura dela noi. A stat însă puțin în țară și, călătorind în suita prințului Demidoff, n'a putut să se amestece des cu poporul, să-l vadă altfel decât din caleștile aurite ale curții, dela distanța care despărțià, mai ales atunci, pe boierime de norod. Apoi modul natural de exprimare al lui Raffet este mai ales desenul. Puținele lui note scrise, deși foarte prețioase, n'au importanța povestiri lui Lancelot.

Acesta călătorește singur, aproape nebăgat în seamă de stăpânire. Deși din înștiințarea editorului [3] s'ar puteà deduce că Duruy a venit și el în

---

[1] *D. A. Lancelot,* De Paris à Bucarest. Causeries géographiques. 1860. Texte et dessins inédits. Publicate în «Le Tour du Monde» Hachette, Paris 1865 (I-er semestre, pp. 33—96) 1866 (I-er semestre, pp. 177—224) și 1868 (I-er semestre, pp. 289—351).

[2] *N. Iorga,* Istoria Românilor prin călători. (vol. III pp. 226—231).

[3] *Le Tour du Monde,* 1865, I-er semestre, p. 33.

www.dacoromanica.ro

ţara noastră, nimic nu ne îndreptăţeşte să o credem. Nicăiri nu e vorba de dânsul, afară de pasagiul în care ni se spune că a dat lui Lancelot o scrisoare de recomandare către prinţul Brancovan, tatăl contesei de Noailles, cred, şi al prinţului Basaraba de Brancovan — care-i fusese elev la Paris.

Timp de mai multe săptămâni Lancelot e în contact zilnic cu poporul nostru. Trăeşte prin hanuri, ca orice călător, se plimbă, vede, notează, descrie şi povesteşte, când cu pana, când cu creionul, până ce, în condiţii mult mai bune, ca musafir al elevului lui Duruy şi condus de un secretar, porneşte spre Oltenia.

In aceste împrejurări îi erà mai uşor ca altuia să vadă, nu spoiala de sus, sau numai aceà înfăţişare a lucrurilor, pe care administraţia binevoià s'o arate, ci viaţa adevărată a poporului, plin de calităţi, dar rău guvernat, inteligent, dotat pentru artă, bun, însă hârşit cu răul prin atâtea secole de dominaţie turcă, apatic, pe atunci, şi suferind totul fără a reacţionà, chiar când i se făceau nedreptăţi strigătoare.

Pentru istoricul acelor vremuri importanţa povestirii lui Lancelot este extremă, nu în pasagiile în care el însuş scrie istorie, inspirat de Vaillant şi Ubicini, ci acolo unde ne spune numai ce vede, în mod simplu, sobru, exact, amestecând descrierea cu consideraţii şi impresii personale, făcute cu multă inteligenţă, uneori chiar cu o pătrundere profetică.

Ia firul povestirii acolo unde îl întrerupsese Duruy, la Presburg. Pe noi însă ne interesează mai ales ce ne priveşte direct, adică ceeace se petrece după ce Lancelot intră pe teritoriul grăniţăresc, din părţile Banatului.

Oricât i se pare de rea starea ţăranului român, atunci când o va cunoaşte, ea este însă, prin comparaţie, mult mai bună ca cea a locuitorilor acelui teritoriu. Trenul îl adusese până la Buziaş, de unde va trebuì să ia vaporul, căci în Ţara Românească căile ferate sunt abià în stare de proiect.

Trecând pe la Golumbaci el vede fortăreaţa în care se adăpostise, pe la 1720, un vestit bandit român, Borutchaous (Boru Ceauş?) şi peştera locuită de teribila muscă columbacă, spaima vitelor, până azi, în Serbia, Banat şi Oltenia. Cealaltă peşteră, a lui Veterani, cunoscută şi lui Raffet, îi dă prilej să ne vorbească de felul în care fusese apărată, de generalul austriac cu acest nume, în contra Turcilor. Prin Cazane, unde vede drumul pe atunci cu totul recent, al contelui Szechenyi, ajunge la Orşova, garnizoana regimentului 14 de Grăniceri, în întregime compus din Români.

Am spus că Lancelot, între alte însuşiri, ştie povestì cu haz. Nimic mai convingător despre această afirmaţie, decât pasajul cu privire la şederea

www.dacoromanica.ro

la Orşova. Şi episodul cu hotelierul, lacom şi lăudăros, care nu-şi pierde cumpătul şi şirul complimentelor ce-şi face singur, nici când Lancelot îi arată un ciorap străin, murdar, găsit în patul lui, sub plapomă: «Santa Maria, un miracolo»!; şi cel cu Ţiganii, pe drumul Vârciorovei, care-i puseseră gând rău; şi, mai ales, întâmplarea cu santinela, care-l opreşte, din ordin, să deseneze orice, afară de portretul lui, cu puşca la umăr; toate sunt modèle de povestire uşoară.

Insula Adah-Kaleh este deasemenea frumos descrisă.

Turnu-Severin, oraş nou, de vreme ce datà numai de 20 de ani, numărà 3000 de locuitori. Iar ruinele podului lui Traian îi dau ocazia să facă puţină erudiţie. E interesant de aflat că nu de mult se găsiseră în aceà regiune fel de fel de obiecte vechi, între care cămăşi de zale milităreşti, romane.

Drumul cu vaporul, până la Giurgiu, este liniştit şi fără peripeţii. Traiul în comun cu reprezentanţi ai mai tuturor neamurilor Orientului îi dă prilej să le cunoască mai bine firea. Abià de are vreme, la schele, să ia câtevà schiţe cu vederi din oraşele riverane. Talentul lui de pictor se vede însă nu numai din ceeace desenează, dar, într'o largă măsură, din ceeace povesteşte: «Soarele străbate perpendicular prin crăpăturile pânzelor întinse (deasupra prăvăliilor) şi întrerupe umbra lor puternică prin linii înguste de o lumină atât de vie, încât pătrunde până în fundul dughenilor, făcând să strălucească grămezile de obiecte răspândite la întâmplare şi amestecate unele cu altele» [1].

O scenă admirabilă amintind faimosul tablou al lui Decamps întitulat: «Copii Turci ieşind dela şcoală», este cea descrisă cu ocazia plimbării ce face prin Vidin, urmat de toţi copiii din oraş, cei mai mulţi goi, care prin fel de fel de strâmbături şi exerciţii gimnastice caută să stoarcă câţivà gologani [2].

In sfârşit ajunge la Giurgiu unde, ca şi Raffet, este uimit de marele număr de bărbieri, unii aşezaţi chiar în stradă, pentru o populaţie care nu aveà aerul să recurgă preà des la serviciul lor.

In apropierea oraşului, într'un câmp fără cel mai mic adăpost, pe o arşiţă teribilă, are ocazia să admire ingeniozitatea, dar şi lipsa de iniţiativă, a unor santinele române care, spre a puteà dormì la umbră şi a păzì în acelaş timp un pod, se culcaseră sub balustrada lui, cu rizicul de a cădeà în apă.

---

[1] *Le Tour du Monde*, 1866, I-er semestre, p. 178.

[2] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

In drumul spre Bucureşti se întâlneşte cu carele încărcate cu lipscănie, destinate locuitorilor din peninsula Balcanică. «Foarte mari şi acoperite cu coviltire de pânză ori de rogojină, aceste care au un aspect sălbatec şi primitiv; scheletul lor e mare şi puternic ca cel al unei case, roatele dinainte având cinci picioare în diametru, cele dinapoi şease. Osia întrece cu mult buceaua roţilor şi poartă la extremitatea ei un lemn încovoiat, astfel ca sà poată susţine enormele aripi şi să le menţină la aceeaş depărtare. Aceste care sunt aşà de încărcate încât li se aud trosnind încheieturile, ca la o barcă agitată de valuri şi de vânt. Un loc este păstrat liber, înainte, pentru chirigiu, care e uneori însoţit de toată familia. Iar vasele de bucătărie ce duce cu el îţi dau, la prima vedere, impresia unei populaţiuni emigrante» [1].

Călătoria dela Giurgiu la Bucureşti o face într'o Duminecă, din care pricină poate vedeà câte o horă, cel puţin, în fiecare sat pe unde trece. E un admirabil pretext ca să ne descrie costumul naţional al bărbatului, şi pe cel al femeiei, dispărut azi prin acele părţi. In realitate însă în această descriere el nu se mărgineşte numai la cele văzute în Vlaşca şi Ilfov ci, aducând vorba de portul ţărănesc, îl descrie ţinând seamă de tot ce observase, în cursul întregii călătorii.

Pasagiul în care ne spune cu această ocazie, impresiile despre costume, ar merità să fie cunoscut [2]. «Costumul femeiei deşteaptă fericitele amintiri ale Greciei şi Italiei. Pictat, ar fi fermecător prin coloare; sculptat, minunat ca linie».

Hora, cu mişcările ei lente şi monotone, este pusă în legătură cu trecutul nostru de popor asuprit şi necăjit. Concluzia este de sigur pripită. Dar resemnarea şi melancolia care se observă până şi în petrecerile Românului sunt lucruri sigure, şi ele nu scapă ochiului ager al lui Lancelot.

Ca mulţi alţi călători străini, se miră şi el de gestul birjarului dela noi care freacă ochii şi întinde de urechile calului, după un drum lung. Găsim chiar o descriere a acestui animal: «mic, destul de urît, cu capul mare, cocoşat, cu şoldurile ieşite, dar admirabil ca iuţeală şi vioiciune» [3].

Bucureştii i se arată dela trei-patru kilometri, cu turnurile şi numeroasele lui clopotniţe, roşii şi albe, de cositor şi de tinichea, «profilându-se pe o ceaţă violetă, în care oraşul întreg pare a înnotà. Dela această distanţă

---

[1] Ibidem, p. 190.
[2] Ibidem, p. 191.
[3] Ibidem, p. 194.

www.dacoromanica.ro

monumentele, casele și vilele par semănate la întâmplare, într'o imensă grădină verde» [1]. De lumină noaptea și pavaj, nici vorbă.

După câtevà pagini de considerație istorice, inspirate tot de Vaillant și Ubicini, vin din nou impresiile lui, foarte interesante: Contrastul dintre sărăcimea și bogătașii Capitalei îl scandalizează: «Nu am curajul să descriu întristătorul contrast dintre mizeria desgustătoare a unora și belșugul obraznic al altora. Orașul are cu adevărat fizionomia care convine capitalei Valahiei, unde ideile de regenerare și liberare au fost înăbușite de principiile apăsătoare și demoralizatoare, lăsate de Turci și Ruși. Totuș mi-e imposibil să admit că Statul și Capitala nu se vor transformà în curând, conform ideilor moderne» [2]. Alături de grădini și de localuri de petrecere, pentru bogat, nici o grijă de cele necesare, din punctul de vedere edilitar, săracului. Influența franceză este foarte pronunțată în ciuda consulului englez, care definește situația Țării, mai ales politică, astfel: «o cameră care discută, un Principe care decretează, guvernați toți de un rege absolut, consulul Franței» [3].

Hotelul în care locuește, cu diferitele tipuri de călători, cu proprietarul și propietăreasa, cu servitorii și servitoarele, cei mai mulți resturile unei trupe lirice ungurești ce dase faliment — bucătăreasa erà fosta primadonna — sunt descriși într'un capitol special.

Iar intermediarul de afaceri de tot felul, trepădușul de ministere, mai mult sau mai puțin escroc — tip cu care ne-a obișnuit și pe noi, de acum, situația din timpul răsboiului și de după răsboiu — își va găsì un portret, din care nici o trăsătură esențială nu lipsește.

Despre arhitectură Lancelot vorbește cu pricepere și gust. Iubește vechile biserici, în mare parte ruinate, cu ornamentele lor sculptate și pictate, pline de o originalitate naivă. «Ele prețuesc mai mult, din punctul de vedere al artei și al tradiției istorice, decât cele câtevà palate și biserici construite de curând, în stilul gotic german, care singur pare în posesia înaltei favori oficiale». Și cevà mai departe: «Operile lor (ale artiștilor contemporani) nu se leagă prin nimic cu simțul popular, iar lipsa de convingere, le interzice de a puteà servì de învățătură artiștilor viitorului» [4].

---

[1] Ibidem, p. 196.
[2] Ibidem, p. 199—200.
[3] Ibidem p. 202.
[4] Ibidem, p. 205.

www.dacoromanica.ro

Biserica Stavropoleos îi place în deosebi. Dar îi plac și casele albe, cu odăi largi, răcoroase vara și călduroase iarna, răspândite fără regulă în tot cuprinsul orașului, despărțite de strada prăfuită și murdară prin grădini pline de arbori și mărginite de gardul viu, frumos mirositor, de iasomie.

Lucruri simpatice — hanul lui Manuk — și lucruri desgustătoare — măcelăriile înșirate dealungul «Dâmboviței apă dulce» — sunt descoperite de el în plimbările, fără scop determinat, prin capitala României. (Vezi tabelele LXVI și LXVII).

Dar, dela o vreme, orașul, cu aglomerația lui așà de pestriță, cu contrastele, cu murdăria, cu lipsa de confort, începe să-l plictisească. Profitând de invitația prințului Brâncoveanu — care ne e arătat ca un mare filantrop, ctitor și reparator de biserici, fondator de școli pentru femei, «căci mama face prima educație morală a copiilor săi» [1] — Lancelot pornește spre Oltenia, prin Găești, Pitești și Curtea de Argeș. Trăsurile de poștă, surugii cu hainele lor pitorești, căpitanii de poștă, atât de puțin rezistenți la tentația bacșișului, satul Găești, câmpia munteană și admirabila vale a Argeșului, sunt cu amănuntul descrise. «In această țară, unde este atât de ușor și de dulce de trăit, oamenii singuri au aspectul sperios și înfățișarea tristă» [2].

Catedrala lui Neagoe Basarab erà pe atunci împrejmuită de ziduri și precedată de două largi curți: prima, în care se intrà pe sub un turn, înconjurată de grajduri și dependințe, cea de-a doua, de chiliile călugărilor și alte zidiri. (Vezi tabela LXVIII). «Ospitalitatea se practică cu o simplicitate antică» [3]

Mânăstirea însăș este descrisă până la cele mai mici detalii, în ce privește arhitectura, pictura și odoarele ce posedă. O apropiere este făcută între stilul ornamentelor ei și cel al cusăturilor țărancelor.

Prin Suici. (Vezi tabela LXIX). Reședință ridiculă de subprefectură și judecătorie, pornește mai departe, spre Cozia.

Deși bogat în peripeții, drumul acesta, prin Jiblea, lasă o bună amintire. Natura țării noastre îl încântă și, ca să o explice, are expresii din care se vede că a priceput-o cu adevărat:

«Ceeace dă mai ales un caracter sublim peisajiilor din acest ținut și la această altitudine, e faptul că nimic nu te distrage dela contemplarea naturii. . . . Pe tot întinsul țării desfășurat înaintea noastră, cât ochiul poate

---

[1] Ibidem, p. 210.
[2] Ibidem, p. 213.
[3] Ibidem, p. 219.

www.dacoromanica.ro

cuprinde și urechea auzi, nici un sgomot, nici o formă, nu amintesc civilizația și pe omul de acum»[1].

Noaptea târziu, după un drum penibil, prăvăliți în albia Oltului și scăpați de moarte ca prin minune, ajung în sfârșit la Cozia. (Vezi tabela LXX). Mânăstirea mândră de altă dată este o ruină inospitalieră, între zidurile căreia răsună teribile strigătele sfâșietoare ale starețului nebun. La sgomotul râului totdeauna mânios, la singurătatea și sălbăticia peisajului de munte, se adaugă această notă sinistră pentru a mări neplăcerea călătorilor.

După o scurtă vizită la masa lui Traian, în societatea unui tânăr călugăr «mândru de naționalitatea sa și posedându-i admirabil tradițiile»[2], povestită cu digresiuni istorice și cu citate dela Dosoftei, mitropolitul Moldovei, Lancelot pornește spre Râmnic.

Cu această ocazie ne vorbește de aurul și de sarea din munții noștri, de petrol și de administrația țării, pe care o compară cu un parapet făcut din două bețe, care trebuiau să apere un drum, deasupra unei prăpăstii.

Râmnicul are case pretențioase, alături de colibe în lemn, «comune orașelor românești». Odată mai mult călătorul francez simte lupta dârje dintre vechile tradiții și ideile moderne, care ne îndeamnă «să apucăm progresul de capătul cel rău: strălucitorul, înaintea convenabilului; luxul, înaintea ordinei»[3].

Regiunea dealurilor, cu liniile ei armonioase, cu vegetația ei splendidă, cu via și pomii fructiferi, îl încântă. Se oprește mai întâiu la Mânăstirea Dintr'un-lemn, ruină modestă, în mijlocul unui cimitir, plin de cruci sculptate și zugrăvite. Deaici merge la Surpatele, unde călugărițele, meștere în pregătirea dulceților, îi fac un întreg curs despre ele. Iar Țiganii mânăstirii, văzuți în colibele lor mizerabile, îi dau pretextul să ne vorbească și el de această rasă enigmatică, care a atras prin temperamentul, însușirile fizice, pasiunile puternice și decăderea ei morală pe mulți romantici din secolul XIX.

Pe lângă interesul pentru Țigani, predispozițiile romantice îl mai fac atent și la credințele populare, superstițiile, obiceiurile locuitorilor, de care se ocupă pe larg în paginile următoare.

---

[1] Ibidem, 1868, I-er semestre, p. 291.
[2] Ibidem, p. 297.
[3] Ibidem, p. 302.

www.dacoromanica.ro

Hurezul este o etapă importantă a drumului. Ctitoria strămoșului prințului Brancovan prin frumusețea și bogăția ei reține multă vreme pe călător. Ca musafir al prințului el e găzduit chiar în apartamentele private și tratat cu aceleași onoruri și ceremonial ca și acesta, ceeace-i complică mult viața, mai ales când e vorba de facerea tualetei.

Pictor el însuș, Lancelot se interesează mult de un călugăr zugrav asupra meșteșugului căruia ne dă felurite detalii. Intre altele ne spune că întrebuință procedeul de a dizolvà coloarea în albuș de ou, întocmai ca maeștrii italieni în quatrocento.

Un student român, care se împrietenise repede cu francezul, ne e prezentat în paginile următoare. Portretul lui e prețios pentru a ne arătà starea de spirit a tineretului vremii. Deaici putem vedeà că multe din ideile lui Eliade au avut un mare răsunet. Simpatic și entuziast, bun patriot, el ne e arătat ca urând de moarte pe Ruși.

Dealtfel acest sentiment este aproape general de vreme ce egumenul mânăstirii, —pe atunci locuită de călugări, —un bătrân respectabil, îi vorbește cu o mare îndignare de timpurile dela 1828, când împreună cu alți 30.oco de Români nenorociți, fuseseră înjugați la care, ca vitele, de Rușii «liberatori».

Multe amănunte din paginile următoare, sunt luate, după cum ne spune singur, din raportul comisiunii române pentru expozțiia universală din 1867.

Vorbind de Bistrița, el devine din nou original. Arhitectura acestei mănăstiri nu-i place. Notează însă o sală, în care erau zugrăviți toți Domnii Țării.

Vizitează apoi Arnota, Polovraci și Târgul Jiu, unde e primit de soția prefectului —care vorbià franțuzește ca o pariziană —în lipsa soțului, ocupat să gonească un nor de lăcuste. In societatea plăcută a locuitorilor acestei capitale de munte află el lucruri prețioase cu privire la origina română a lui Ronsard, și face cunoștință cu fabula: Măceșu și Florile.

Dela Târgul Jiu apucă spre Tismana. In drum sunt găzduiți de un preot de sat a cărui nevastă știe face cusături măestre, «nouă probă de gustul fermecător cu care Românciile împodobesc mânecile largi și gulerul cămășilor lor. Desenurile acestor broderii, executate în «point de marqué», sunt bizantine. Transmise din generație în generație, ele merg până la o destul de mare vechime și ar merità să fie strânse. Lângă orașe caracterul lor se

www.dacoromanica.ro

pierde, și este păcat, prin amestecul modèlelor europene, venite prin Germania» [1].

La Tismana ajung a doua zi după un teribil dezastru: un incendiu, distrusese dependințele și chiliile călugărilor. Starețul «o admirabilă figură, se ridică în amintirea mea, ne spune Lancelot, deasupra tuturor celor pe care i-am întâlnit, atât prin frumusețea trăsurilor feței, cât și prin superioritatea inteligenței sale... El mi-a șters impresiile lăsate de alți clerici Români și m'a făcut să văd rolul pe care preoții ar puteà să-l joace în regenerarea țării» [2]. Tot el îi repetă admirabila rugăciune a preotului Șapcă, făcută la Islaz, în 1848.

Dela Tismana se reped și la Cioclovina, unde îi așteaptă două spectacole cu totul neobișnuite pentru un străin: călugări fabricând rachiu, și un pusnic de 125 ani.

La Baia de Aramă, într'o zi de târg, au ocazia să vadă costume pitorești și vălmășagul bâlciurilor de țară. Se coboară apoi la Severin. Descrie orașul și face o paranteză importantă asupra caracterului țăranului oltean, mai aspru ca în restul țării. Unul din ei îl documentează, odată mai mult, asupra sentimentului Românului fată de Ruși arătându-i, fără a vorbì, pușca.

Prin Mehadia și Lugoj, după ce-și luase rămas bun dela tovarășii lui de drum, secretarul prințului Brâncoveanu și ingeniosul și credinciosul Mateiu, vizitiul, Lancelot ajunge la Timișoara, într'a cărui piață vede pentru ultima oară țărani Români. (Vezi tabela LXVIII).

* * *

Dar oricât de precis și de sigur ar fi Lancelot în scris, oricât de naturală, de ușoară, de îndemânatec făcută ar fi povestirea lui, nu trebuie să uităm că adevăratul lui fel de a se exprimà este desenul. Lunga și importanta narațiune din le «Tour du Monde» este însoțită de 153 de vederi, peisajii, scene și tipuri, din care 28 se raportă la regiunea Dunării, la noi și la vecini, iar 80 exclusiv la noi. Aceste gravuri în lemn, săpate de artiști meritorii, lămuresc textul și sunt explicate prin el, formând unul din cele mai complete albumuri asupra noastră. Autorul lor n'aveà un talent deosebit, dar erà un om conștiincios. Spre doesebire de alți artiști călători prin părțile noastre

---

[1] Ibidem, p. 346.

[2] Ibidem, p. 346.

www.dacoromanica.ro

el mai aveà, nu numai darul de a observà lucrurile ca un pictor, ci și un sentiment de pietate pentru ceeace constituià moștenirea artistică a generațiilor trecute, moștenire neglijată și în mare parte compromisă. După ce a plătit și el, ca atât alți, tributul unei admirații, convenționale oarecum, față de câtevà subiecte consacrate — Țiganii, hora, câtevà monumente de toți cunoscute — își întoarce privirea spre lucrurile în aparență neînsemnate. Vede colțurile ascunse, și prăvăliile mizerabile; stradele murdare, cu case orientale, umbrite de splendizi nuci; bordeele învelite cu stuh râurile leneșe, în cari bălăcesc rațe; curțile mânăstirești; bisericile dela țară. Le fixează pe carnetul lui cu dragoste și cu un spirit modern surprinzător pentru aceà vreme, uneori chiar cu o nuanță de humor, și ne lasă despre aspectul schimbător, întrucât depindeà de mâna omului, al României, cea mai credincioasă imagină. Și această imagină ne încântă, nu atât prin darul desenatorului, care lucrează de multe ori meschin, migălos, stângaciu, nu prin figurile țepene, departe de a se puteà comparà cu cele ale lui Bouquet, ci mai ales prin evocarea vieții de toate zilele, simplă și modestă, a strămoșilor noștri, făcută de un om cu dragoste și înțelegere pentru ea.

Nimic mai frumos ca aceà casă din București, umbrită de copacul imens, răcoroasă în arșița verei, pestriță din pricina jocului umbrelor și luminilor pe zidul ei alb, alături de strada tăiată la întâmplare, pe care un preot și o pereche de țărani merg agale! Toată poezia semiorientală a orașelor noastre, așà de greu pricepută de străini, e aici: Libertate de a construì cum îți place, pitoresc, soare, umbră și chiar un anumit confort, altul decât al Occidentului. (Vezi tabela LXXI).

Clădiri de acestea sunt azi rare în București. Prin mahalale, prin Dudești, strada Sălciilor sau aiurea, ele luptă din greu ca să reziste timpului și furiei modernizatoare a locuitorilor. Cu cerdacul lor alb, împodobit cu stucatùri, cu stâlpi de lemn sculptat, ele dispar aproape îndărătul caselor moderne, pretențioase și incomode, monștri hibrizi, amestec de fals stil național și de fals stil francez, reci, rău construite, ruinate înainte de a fi locuite. Elemente ale modei, ele își făcuseră apariția încă de pe vremea lui Lancelot.

Și este cu adevărat surprinzător, că simpatia acestui străin nu merge spre ceeace ne venià din Occidentul lui, ci spre sfioasele noastre clădiri naționale, ieșite din nevoile noastre, conforme obiceiurilor noastre.

Vignetele mici sunt îndeosebi reușite.

Dar și multe din cele mari, în afară de valoarea lor documentară, sunt mărturia unui simț artistic care nu e de disprețuit. Hora, cu cerul în amurg

www.dacoromanica.ro

brăzdat de dungi orizontale, de nori şi de lumină, cu atmosfera încărcată de praf a câmpiei noastre, în zilele secetoase şi calde, este un admirabil tablou. (Vezi tabela LXIX). Hanul lui Manuk, acest vestit loc de întâlnire al călătorilor din tot Orientul, de atâtea ori fixat pe hârtie de străinii veniţi la noi, nu este cu nimic inferior horei.

Şi dacă în alte gravuri întâlnim, cum am spus mai sus, anumite stângăcii, ele trebuesc puse şi pe socoteala gravorilor în lemn, unii nu destul de îndemânateci. Totuş, chiar cu aceste mici rezerve, povestirea lui Lancelot şi desenurile ce o însoţesc constituesc unul din cele mai preţioase izvoare pentru cunoaşterea stărei de spirit, a fizionomiei oamenilor şi oraşelor noastre către mijlocul secolului trecut, a curentelor de idei ce străbăteau ţara românească într'unul din momentele cele mai însemnate ale istoriei ei.

Casa editoare care ar traduce această operă şi ar reproduce desenurile cuprinse în ea, ar aduce un însemnat serviciu tuturor celor cari se interesează de istoria noastră.

* * *

Alături de aceşti artişti, în opera cărora lucrările făcute în Orient şi în ţara noastră ţin un loc însemnat, mulţi alţii, unii cunoscuţi, alţii mai modeşti, a căror nume abià au răsbit până la noi, au tratat în opere singuratice, executate fie după crochiuri la faţa locului, ori după tablouri ale altora, scene sau peisajii din România.

Aşà, de exemplu, Jazet, unul din cei mai fecunzi gravori de reproducere din secolul trecut, artist mediocru dar posedând dragostea publicului, în două din litografiile sale s'a ocupat şi de noi. In 1854 el publică, după Jules Rigo: *Bukarest, Envahissement de la Valachie par les Russes*[1], (Vezi tabela LXXIX) şi, tot după acelaş pictor, *Oltenitza, première victoire remportée par les Turcs* (Vezi tabela LXXX). Sunt două tablouri de oarecare proporţii, menite să facă pe Ruşi antipatici în Occident. Ultimul mi se pare sigur făcut din imaginaţie. Este clasica scenă de bătălie în care poate numai uniformele sunt exacte. In primul sunt însă detalii de costume cari nu mi se par explicabile fără să admitem că autorul tabloului original, dacă n'a fost în ţara noastră, a avut totuş ocazie să fie documentat de un cunoscător. Hainele bărbatului, în afară de legătura dela gât, costumul

[1] Reprodus în «La Roumanie en images», vol. I, p. 208.

www.dacoromanica.ro

celor două femei, mai ales a celei tinere, în mijloc, crucea de pe marginea drumului, sunt destul de fidel redate. Peisajul însuş ne aminteşte marginea unor sate dela noi.

In biografia lui Rigo, dată de Dicţionarul lui dela Chavignerie, ni se spune că unele din tablourile sale cu subiect din Egipt au fost făcute după natură. N'ar fi imposibil, cu această ocazie, ca pictorul să se fi abătut şi în Principate. Oricum, cele două imagini par a fi destinate clientelei obişnuite a lui Jazet, compusă din democraţi, cu interes pentru popoarele tinere cari se ridicau în orientul Europei şi urând pe Ruşi, asupritorii Polonilor şi ai noştri.

Cunoscutele tablouri pătrunse până în Principate şi pe care le-am văzut cu toţii în copilăria noastră, Napoléon la Waterloo ori întoarcerea din Insula Elba, sunt şi ele de Jazet. Tot de el sunt încă nenumărate estampe cu subiecte patriotice poloneze în cari toate cruzimile Ruşilor şi persecuţiile îndurate de această nenorocită ţară, aşà de iubită în Franţa, sunt în mod elocvent prezentate publicului. La această serie vin de se rânduesc şi cele două de mai sus.

Cam în acelaş timp Gérôme (1824—1904), unul din reprezentanţii cei mai cunoscuţi ai şcolii clasice în Franţa, în a doua jumătate a sec. trecut, se găsià la noi, la Galaţi. In *Magasin pittoresque* din 1856[1] întâlnim un mic articol comentând un tablou reprezentând un cor de soldaţi ruşi în lagărul din Galaţi, şi intitulat: *Récréation du camp, souvenir de Moldavie.* El fusese trimis de Gérôme la expoziţia universală din 1855 şi, după cum ne informează revista, îl lucrase în România, în 1853, cu ocazia vizitei pictorului la noi. Ar fi interesant de ştiut dacă printre studiile sau tablourile rămase de pe urma lui, nu se găsesc şi alte lucruri din părţile noastre, cu atât mai mult că, un mare iubitor al Orientului, Gérôme a petrecut pe aici mai ales în Grecia o bună bucată de vreme.

In sfârşit, printre portretele aflate în unele vechi familii din ţările române, atunci când ele sunt iscălite, dăm uneori şi peste nume franceze. In posesia d-lui Manu sunt două portrete de femeie, în costumul primei jumătăţi secolului trecut, interesante, având cevà din aceà corectitudine clasică aşà de apreciată la această epocă de o parte din public, dar destul de vii, iscălite de Emile François Dessain. Ştiut este că acest pictor se găsià în 1852 la Petersburg, în mare favoare, de vreme ce pictează familia imperială şi pe

[1] Magasin pittoresque, XXIV (1856), p. 21 şi 22.

www.dacoromanica.ro

unele persoane din aristocrația rusă [1]. Biografii lui nu pot să ne spună dacă s'a coborît și în Principate. Faptul însă că se găsesc portrete de ale lui după persoane cari n'au părăsit țara pentru a merge în Rusia purtând tocmai această dată ne arată că el a trebuit să treacă și pe la noi [2].

* * *

Fără să fie prea mare, numărul artiștilor francezi cari ne-au vizitat în sec. XVIII și XIX este destul de important. Istoricul acestor vremuri va trebuì să recurgă la mărturia lor, fidelă și obiectivă, cu tot sentimentul de dragoste evidentă ce artiștii mărturisesc pentru o populație pe care o ghiceau așà de aproape, ca temperament, de a lor proprie. Nu ne cunoșteau limba și de multe ori le erà greu să ne priceapă păsurile. Dar în viața de toate zilele fondul comun al rassei se trădà și erà destul pentru a ne atrage simpatia lor. Atunci când chestiunile în legătură cu situația noastră politică se vor discutà, imaginea noastră interpretată de ei va arătà de multe ori, nu numai că nu eram așà de sălbateci, cum le convenià unora să ne prezinte, dar că o civilizație veche, respectabilă și originală ne dà dreptul a cere să fim tratați ca un neam care își merită independența și pe care se poate sprijinì civilizația.

Spre deosebire de celelalte categorii de călători, mai ales cei de ordin politic, acești artiști nu văd în Principate numai clasa suprapusă, fără prea multă energie în aceà vreme, intrigantă adesea și sensuală de cele mai multe ori, ei sunt atrași și de poporul de rând, atât de deosebit de cel din Occident, blând, extraordinar de dotat pentru artă, melancolic, deși iubitor de petreceri, arătând fondul lui bun până și în lipsa de grijă de care dà dovadă de multe ori în viață. Oameni din popor ei înșiși desenatorii și pictorii lasă curtea și palatele boierilor pe seama diplomaților ori a profesorilor și pătrund în mijlocul țărănimii «o descopere», pregătind astfel opinia publică a Apusului în favoarea noastră. Totul nu s'a spus încă în această privință. Am speranța că cercetări sistematice în celelalte colecții, particulare sau publice, vor dà la lumină documente tot așà de importante ca cele pe cari le-am descoperit printr'o cercetare amănunțită a două din cele mai însemnate biblioteci artistice franceze și la câțivà particulari români.

---

[1] *E. de la Chavignerie,* Dictionnaire général des artistes de l'école française.

[2] Țin să mulțumesc și pe această cale d-lui C. Mano pentru bunăvoință ce a avut de a-mi pune la dispoziție clișeul după unul din cele două pastele de Dessain, în posesia d-sale.

www.dacoromanica.ro

BIBLIOGRAFIE

LUCRĂRI RAPORTÂNDU-SE LA TOŢI SAU LA MAI MULŢI DIN ARTIŞTII STUDIAŢI:

Raportul lui *Cochelet*, fost consul francez la noi, publicat în: *Bulletin de la Société de Géographie*, 2-ème série, vol. 19.

Colecţiile revistelor: *Illustration, Le Tour du Monde, Le Musée des Familles, Le Magasin Pittoresque.*

L. Dussieux: Les artistes français à l'étranger. II-ème édition. Paris, 1876.

Emile Bellier de la Chavignerie, continué par *Louis Auvray:* Dictionnaire général des artistes de l'École française depuis l'origine des arts du dessin jusqu'à nos jours. Paris, 1885

N. Iorga: Istoria Românilor prin călători. 3 volume. Bucureşti, 1922.

N. Iorga: Histoire des relations entre la France et la Roumanie. Paris, 1918.

I. C. Băcilă: Pictori francezi prin Ţara noastră (1828—1856). Sibiiu, 1923.

Hurmuzachi: Vol. XVII.

LUCRĂRI PRIVITOARE LA UN ARTIST IN PARTE:

LIOTARD:

Jean Etienne Liotard: Traité des principes et des règles de la peinture. Genève, 1781.

J. E. Liotard: Costumes turcs. Paris, fără dată. Zece gravuri după desenuri de Liotard săpate de Liotard însuş, P. F. Tardieu şi J. C. Reinsperger.

J. A. Galiffe: Matériaux pour l'histoire de Genève. Genève, 1829.

J. A. Galiffe: Notices généalogiques sur les familles genevoises, depuis les premiers temps jusqu'à nos jours, 5 vol. Genève, 1836.

P. J. Mariette: Abécédario de P. J. Mariette et autres notes inédites de cet amateur, sur les arts et les artistes, ouvrage publié par Philippe de Chennevières et A. de Montaiglon. Paris, 1854—1856.

Ed. Humbert: La vie de J. E. Liotard. Gazette des Beaux Arts (1888—1889).

Ed. Humbert, Alphonse Revilliod et *J. W. R. Tilanus:* La vie et les oeuvres de J. E. Liotard (1702—1789). Amsterdam, 1897.

Ed. Favre: Mémorial des cinquante premières années de la Société d'histoire de Genève (1838—1888). Genève, 1889.

Daniel Baud-Bovy: Peintres genevois. 1-ère série. Genève, 1903.

Guiffrey et Marcel: Inventaire général des dessins du Musée du Louvre et du Musée de Versailles. (Operă în curs de publicaţie).

www.dacoromanica.ro

Schweizerisches Künstler Lexicon, redigiert unter Mitwirkung von Fachgenossen. Carl Brun-Frauenfels, 1908.
Léandre Vaillat: J. E. Liotard (Les Arts, numărul de Octomvrie, 1911).
Daniel Baud-Bovy: Jean Étienne Liotard. Préface et Remarques à propos du «Traité de Peinture» de Liotard. Pages d'Art. Mai, 1925. Genève. (Număr consacrat lui Liotard cu ocazia expoziției din Geneva. Maiu, 1925).

LOUIS DUPRÉ:

Louis Dupré: Vayage à Athènes et à Constantinople ou collection de portraits, de vues et de costumes grecs et ottomans, peints sur les lieux d'après nature, lithographiés et coloriés par Louis Dupré, élève de David. Folio. Paris, 1825.
Modes et costumes étrangers, anciens et modernes, d'après les meilleurs maîtres de chaque époque. Pauquet Frères. Paris, 1865.

HECTOR DE BÉARN:

Hector de Béarn: Quelques souvenirs d'une campagne en Turquie (1828). Album, folio. Paris fără dată.

MICHEL BOUQUET și CHARLES DOUSSAULT:

M. Bouquet: Album Valaque. Vues et costumes pittoresques de la Valachie. dessinés d'après nature par Michel Bouquet et lithographiés par Eug. Ciceri, Ferogio et M. Bouquet. Goupil et Vibert. Paris, 1843.
A. Billecocq: Album Moldovalaque. Publicat de Illustration în 1848 și ca ediție aparte Paulin et Lechevalier. Paris, 1848.
A. Billecocq: Le nostre prigioni ou le Journal de Billecocq, diplomate français. 2 vol. Paris, 1849.
Charles Doussault: Les quatorze stations de la Vie douloureuse, dessinées d'après nature à Jérusalem, lithographiées par Eugène Ciceri. Paris, 1854.
Elias Regnault: Histoire politique et sociale des Principautés danubiennes. Paris, 1855.
Galerie Royale de costumes. Aubert, Paris, fără dată.
Musée du costume. Aubert, Paris, fără dată.
Semănătorul, Anul V.

RAFFET:

Anatole Demidoff: Esquise d'un voyage dans la Russie Méridionale et la Crimée. Paris, 1838 *L'Artiste,* anul 1839.
Anatole Demidoff: Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie, exécuté en 1837. Paris, 1841. A doua ediție este din 1854.
Anatole Demidoff: La Crimée. Paris, 1855.
Piotre Artamof: (Vladimir de Lafite de Pelleport): La Russie historique, monumentale et pittoresque. 6 vol. Paris, 1862—1865.

www.dacoromanica.ro

Catalogue. — Aquarelles, dessins et sépias par Raffet — vente 21 avril 1860, cu o prefață de Aug. Bry.
Catalogue de dessins, aquarelles, études et croquis de Ruffet, vente les 10, 11 et 12 mai 1860.
Catalogue d'estampes exécutées par et d'après Raffet. Vente le 14 et le 15 mai, 1860.
H. Giacomelli: Raffet. Son oeuvre lithographiée et ses eaux-fortes. Paris, 1862
Raffet (Fils): Notes, additions et rectifications au catalogue de Giacomelli Manuscript la Bibl. Națională, Cabinet des Estampes.
Catalogue des tableaux, aquarelles et dessins par Raffet qui composaient le cabinet de M. Aug. Bry. Vente le 18 mai 1872. Paris.
Auguste Bry: Raffet. Sa vie et ses oeuvres. Paris, 1874.
Auguste Raffet: (Fils:) Notes et croquis de Raffet, avec 257 dessins inédits, gravés en relief par Armand Durand. Paris, 1878, folio.
L. Lhomme: Raffet (Les artistes célèbres). Paris, 1892.
Exposition de l'oeuvre de Raffet. Galerie Georges Petit, 23—30 avril, 1892.
Armand Dayot: Raffet et son oeuvre. Paris, fără dată, folio.
Henri Beraldi: Raffet, peintre national. Paris, fără dată.

VALÉRIO:

Th. Valério: Suite de grands croquis composés pour l'étude de la mine de plomb. Folio. Paris, fără dată.
Th. Valério: Souvenirs de la Monarchie autrichienne. Suite de dessins d'après nature gravés à l'eau-forte par Th. Valério:
I) La Hongrie.
III et IV) La Dalmatie.

www.dacoromanica.ro

REPRODUCERI

www.dacoromanica.ro

PORTRETUL LUI CONSTANTIN MAVROCORDAT, DOMNUL MOLDOVEI.

Gravură cau burin de G. F. Schmidt. (Bibl. Națională din Paris. Cabinetul de Estampe).

www.dacoromanica.ro

PORTRETUL LUI ALEXANDRU MAVROCORDAT DELIBEY (?).

Tablou în uleiu din Colecția Prințului Callimachi, București

Profit de această ocazie spre a exprimà mulțumirile mele Prințului Callimachi de a-mi fi permis reproducerea frumosului Tablou de Liotard.

www.dacoromanica.ro

CORTUL DOMNULUI MOLDOVEI.

«Cul-de-lampe» desenat şi litografiat de L. Dupré. După albumul: Voyage à Athènes et à Constantinople. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe). Desenul original, după care a fost făcută litografia, se află în posesia autorului.

www.dacoromanica.ro

MIHAIL ŞUŢU, DOMNUL MOLDOVEI. *Din albumul: Voyage à Athènes et à Constantinople. Desen de Dupré litografiat de Lemercier. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe).*

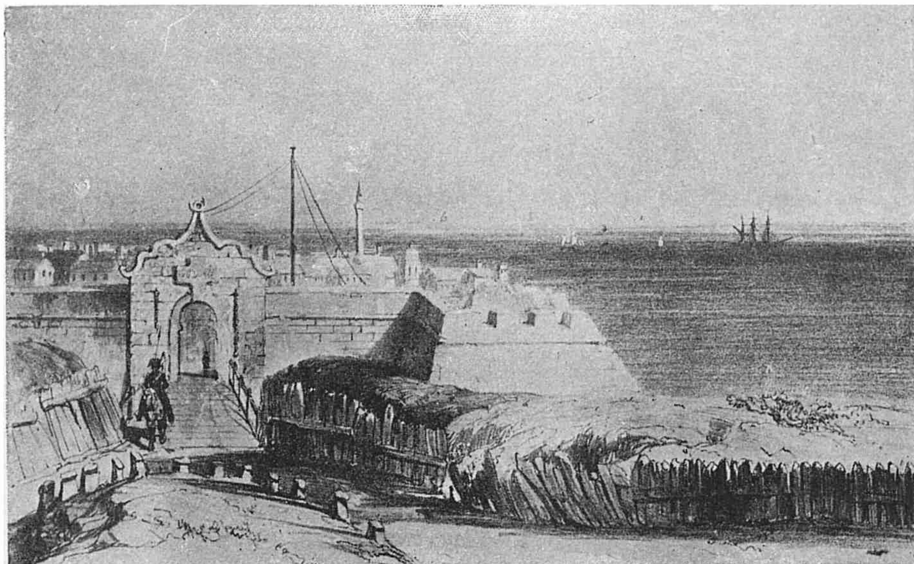
www.dacoromanica.ro

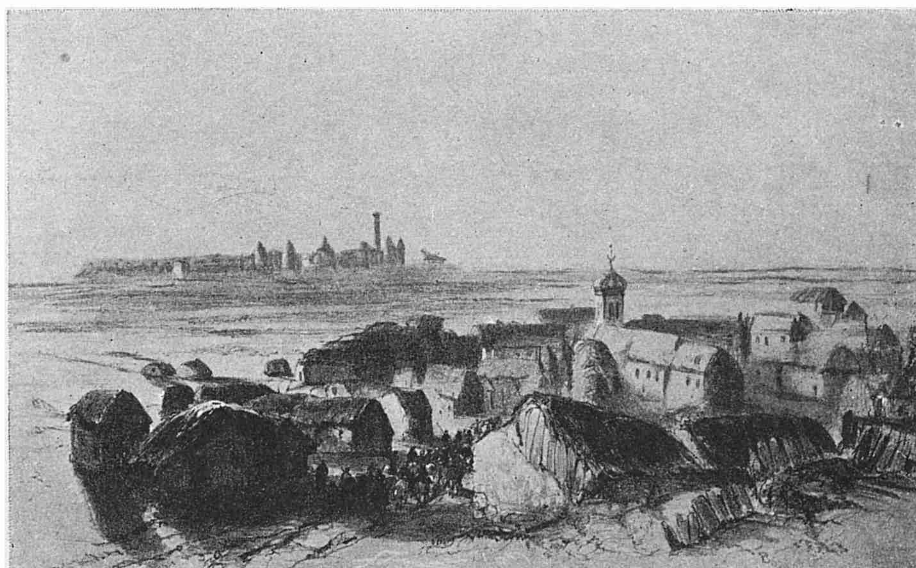
DOMNIŢA ELENA ŞUŢU.

Din albumul: Voyage à Athènes et à Constantinople. Desen de Dupré litografiat de Lemercier. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe).

www.dacoromanica.ro

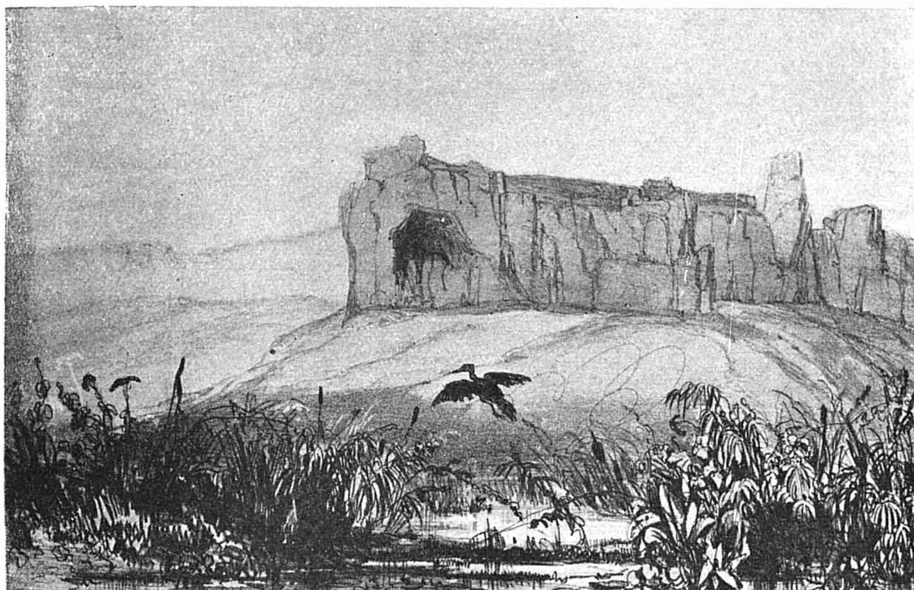

ORAŞUL CONSTANŢA. *Desen şi litografie de H. de Béarn, din albumul: Quelques Souvenirs d'une campagne en Turquie. (Bibl. Naţ. din Paris, secţia imprimatelor).*

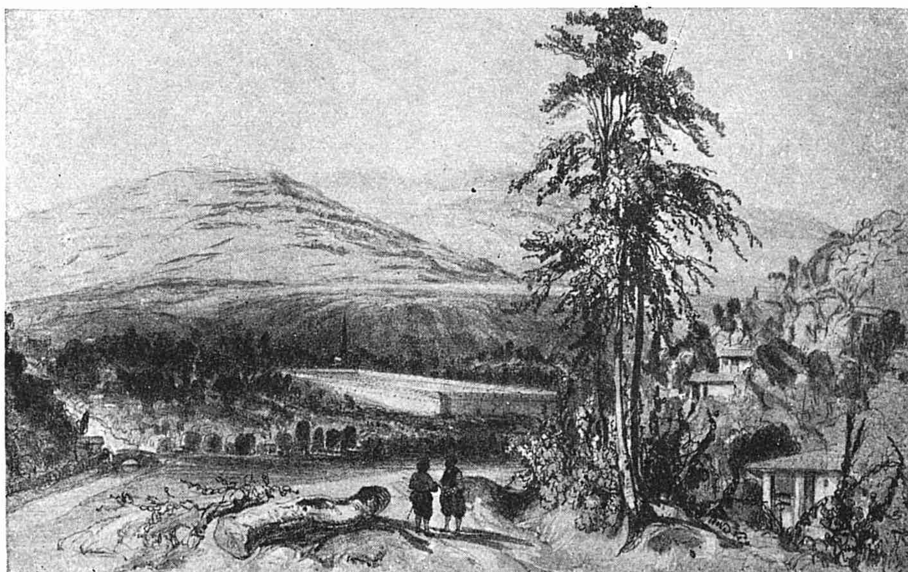
BENDER. *Desen şi litografie de H. de Béarn, din albumul: Quelques Souvenirs, etc. (Bibl. Naţ. din Paris, secţia imprimatelor).*

www.dacoromanica.ro

VECHEA ALBIE A DUNĂREI, VALUL LUI TRAIAN.

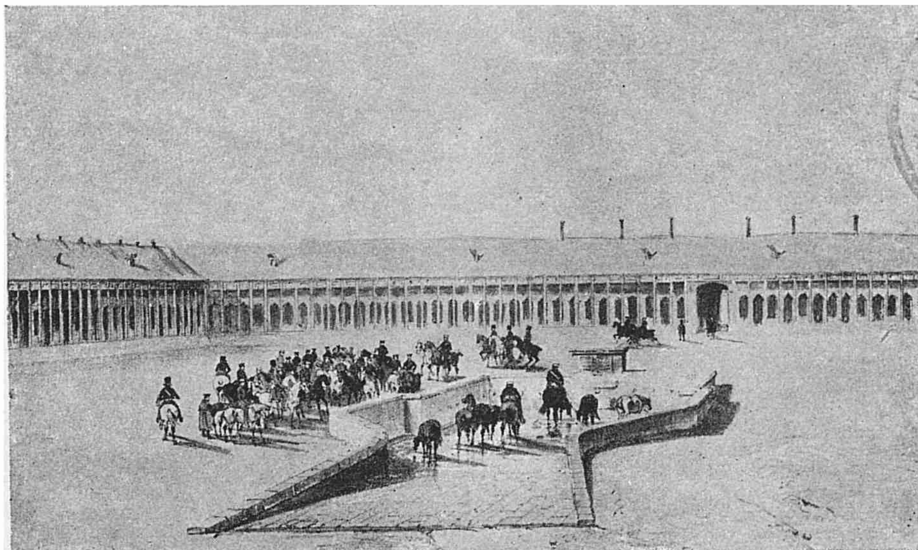
Desen și litografie de H. de Béarn, din albumul: Quelques Souvenirs d'une campagne en Turquie. (Bibl. Naț. din Paris, secția imprimatelor).

BABADAG (Baghbagdagh).

Desen și litografie de H. de Béarn din albumul: Quelques Souvenirs, etc. (Bibl. Naț. din Paris, secția imprimatelor).

www.dacoromanica.ro

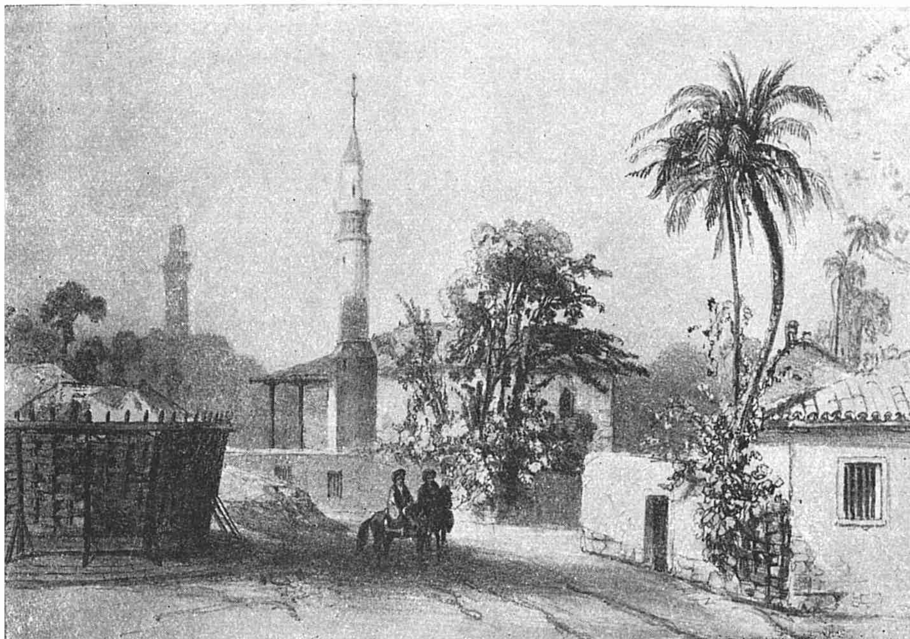

CAZARMA DIN BABADAG. *Desen și litografie de H. de Béarn, din albumul: Quelques Souvenirs, etc. (Bibl. Naț. din Paris, secția imprimatelor).*

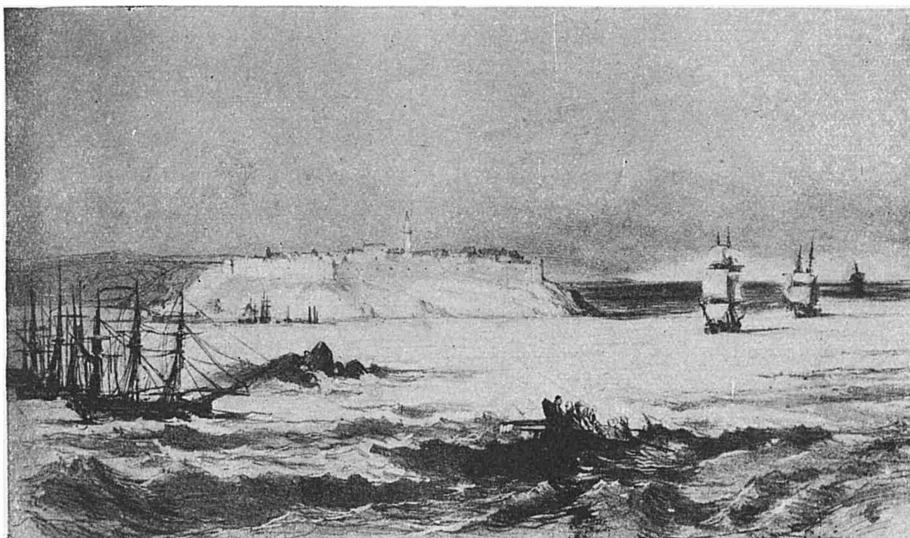

VEDERE GENERALĂ A ORAȘULUI BAZARGIC. *Desen și litografie de H. de Béarn, din albumul: Quelques Souvenirs, etc. (Bibl. Naț. din Paris, secția imprimatelor).*

www.dacoromanica.ro

MOSCHEA DIN BAZARGIC. *Desen şi litografie de H. de Béarn din albumul: Quelques Souvenirs, etc. (Bibl. Naţională din Paris, secţia imprimatelor).*

CONSTANŢA VĂZUTĂ DE PE MARE. *Desen şi litografie de Hector de Béarn din albumul: Quelques Souvenirs, d'une campagne en Turquie. (Bibl. Naţ. din Paris, secţia imprimatelor).*

www.dacoromanica.ro

BAZARGIC. *Desen şi litografie de H. de Béarn, din albumul: Quelques Souvenirs, etc. (Bibl. Naţională din Paris, secţia imprimatelor).*

KARASÙ. *Desen şi litografie de H. de Béarn, din albumul: Quelques Souvenirs etc. (Bibl. Naţională din Paris, secţia imprimatelor)*

www.dacoromanica.ro

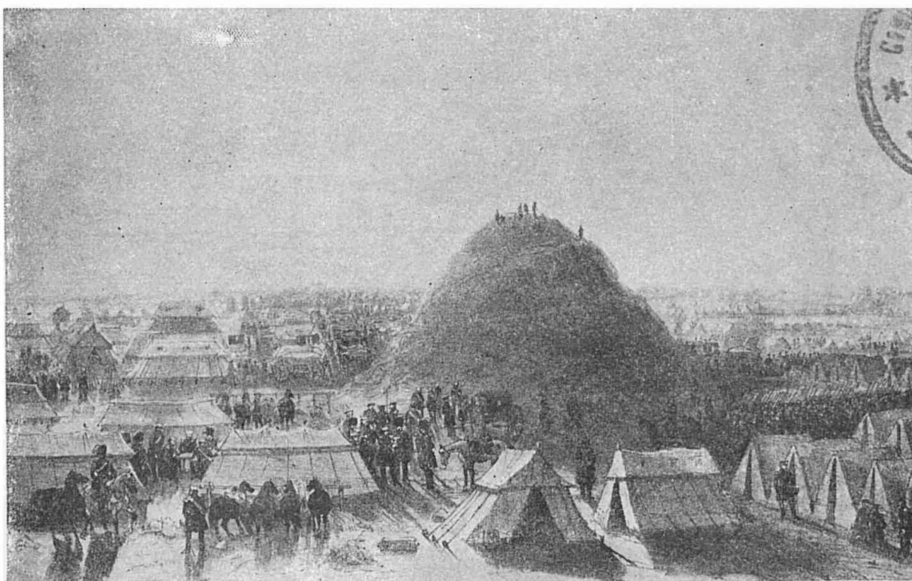

STACKAUL. *Desen și litografie de H. de Béarn, din albumul: Quelques Souvenirs, etc. (Bibl. Naț. din Paris, secția imprimatelor).*

ISACCEA. *Desen și litografie de H. de Béarn, din albumul: Quelques Souvenirs, etc. (Bibl. Naț. din Paris, secția imprimatelor).*

www.dacoromanica.ro

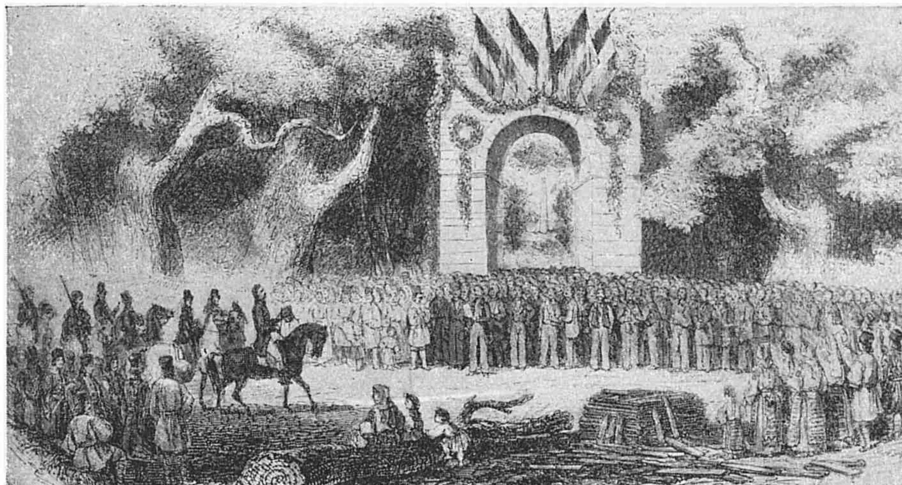

«KOURGAN VISIR». *Desen și litografie de H. de Béarn, din albumul: Quelques Souvenirs, etc. (Bibl. Naț. din Paris, secția imprimatelor).*

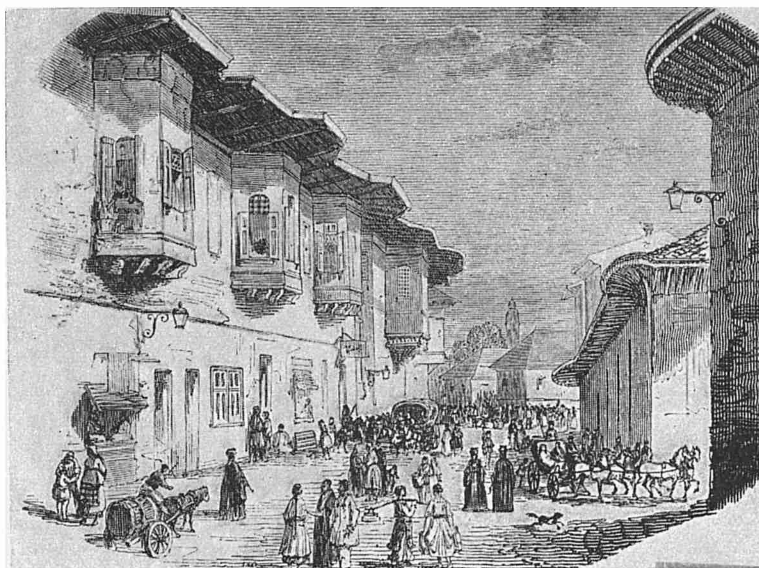
UȘNELÌ. *Desen și litografie de H. de Béarn, din albumul: Quelques Souvenirs, etc. (Bibl. Naț. din Paris, secția imprimatelor).*

www.dacoromanica.ro

SERBAREA LUCRĂTORILOR FRANCEZI INTR'O PĂDURE DIN MUNTENIA.

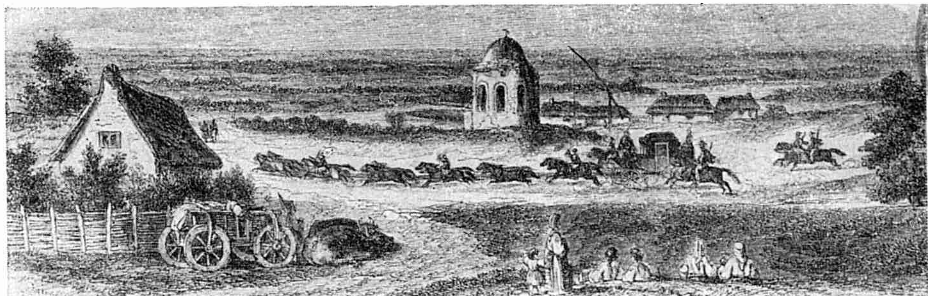
Gravură în lemn după un desen de Charles Doussault, publicată în «Album Moldo-Valaque». (Bibl. Națională din Paris, secția imprimatelor).

O STRADĂ IN BUCUREȘTI.

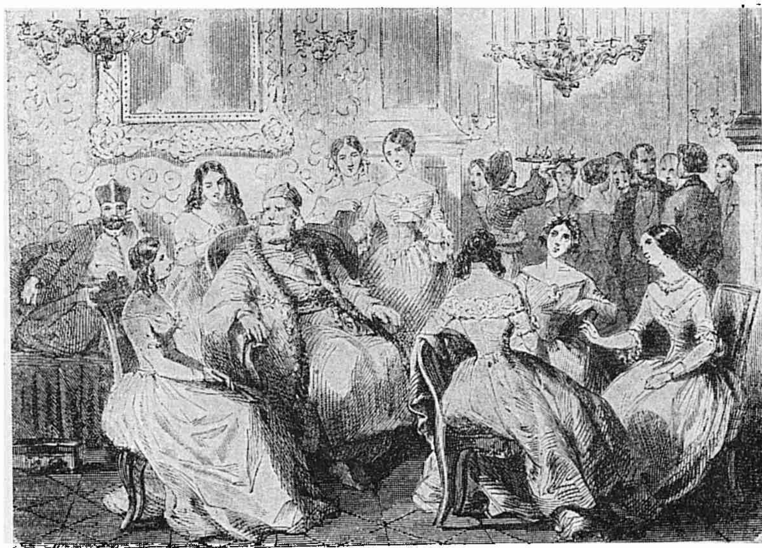
Gravură în lemn după desenul lui Charles Doussault, publicată în «Album Moldo-Valaque». (Bibl. Naț. din Paris, secția imprimatelor).

www.dacoromanica.ro

UN CONSUL GENERAL IN CĂLĂTORIE.

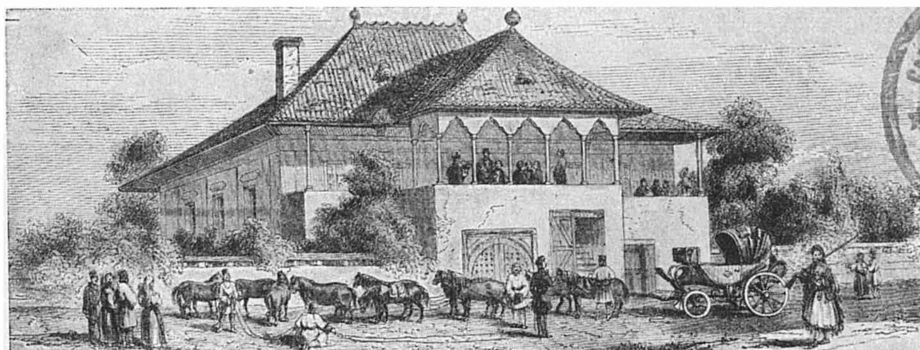
Gravură în lemn după desenul lui Charles Doussault, publicată în «Album Moldo-Valaque». (Bibl. Naț. din Paris, secția imprimatelor).

O SERATĂ LA DOMNUL MOLDOVEI.

Gravură în lemn după desenul lui Charless Doussault, publicată în «Album Moldo-Valaque». (Bibl. Naț. din Paris, secția imprimatelor).

www.dacoromanica.ro

O CASĂ A POȘTEI UNDE SE SCHIMBAU CAII.

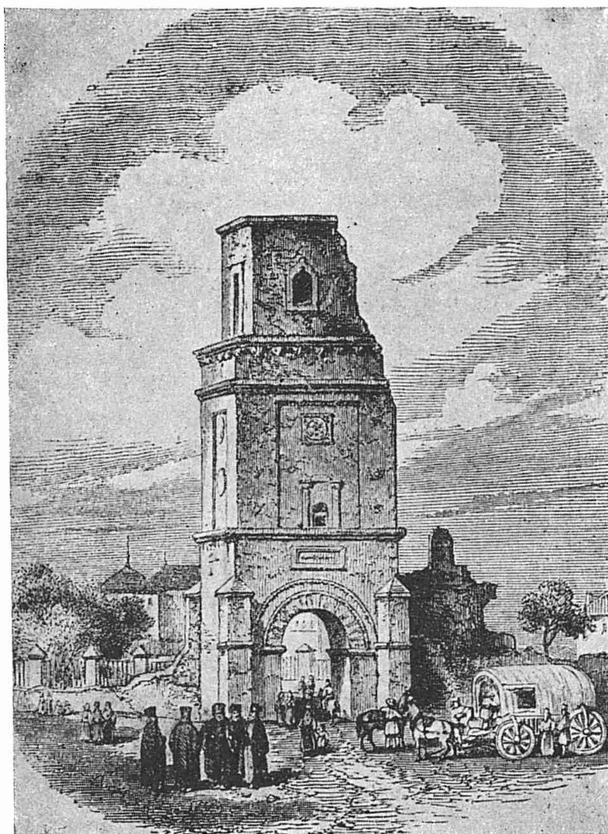
Gravură în lemn după desenul lui Charles Doussault publicată în «Album Moldo-Valaque». (Bibl. Naț. din Paris, secția imprimatelor).

STEAUA.

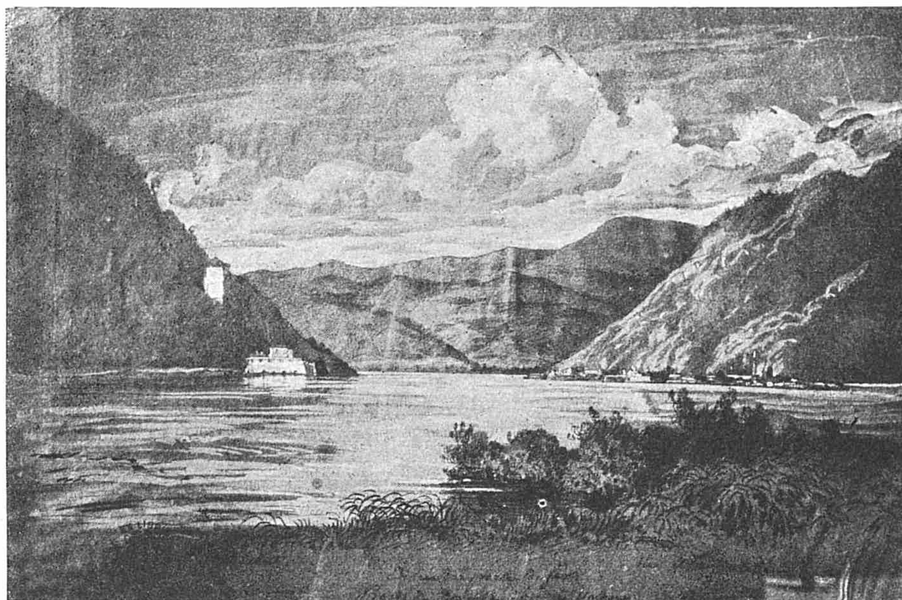
Gravură în lemn. Publicată în «Album Moldo-Valaque». (Bibl. Naț. din Paris, secția imprimatelor).

www.dacoromanica.ro

TURNUL COLȚEI. *Gravură în lemn. Publicată în «Album Moldo-Valaque». (Bibl. Naț. din Paris, secția imprimatelor)*

www.dacoromanica.ro

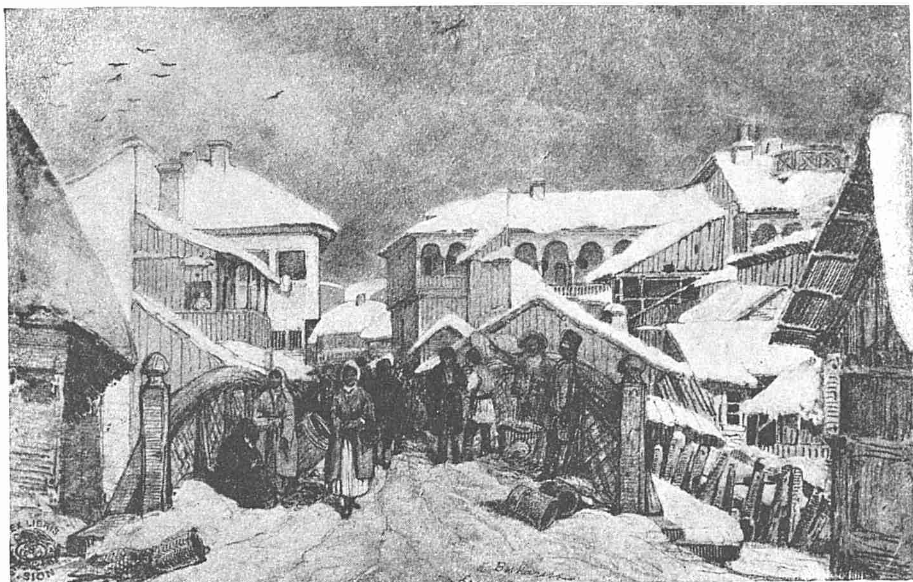
DUNĂREA LA PORŢILE DE FIER.

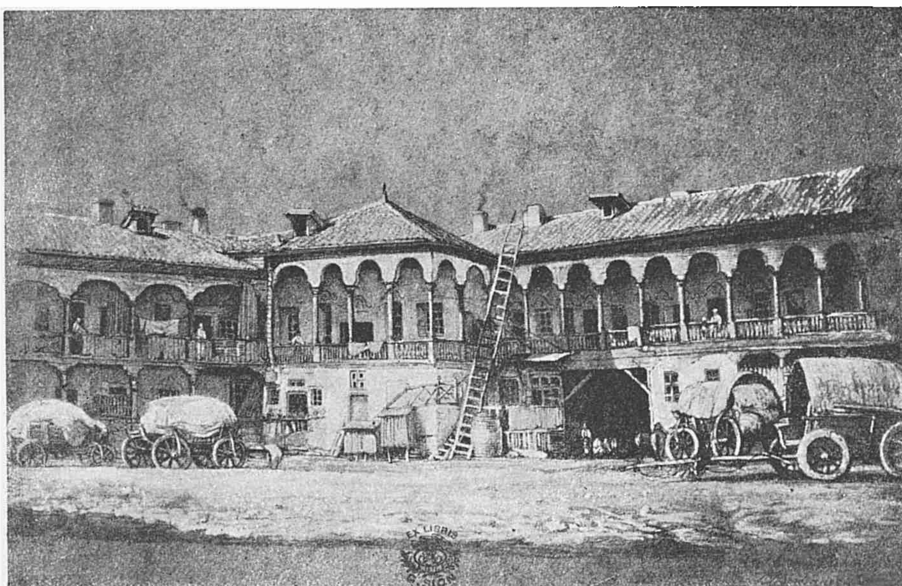
PODUL CALIŢEI.

După desenul lui M. Bouquet din colecţia Sion a Bibliotecei Universităţei din Cluj.

www.dacoromanica.ro

ZI DE TÂRG IN BUCUREŞTI.

HANUL MANUK (astăzi Hotel Dacia).

După desenul lui M. Bouquet din colecţia Sion a Bibliotecei Universităţei din Cluj.

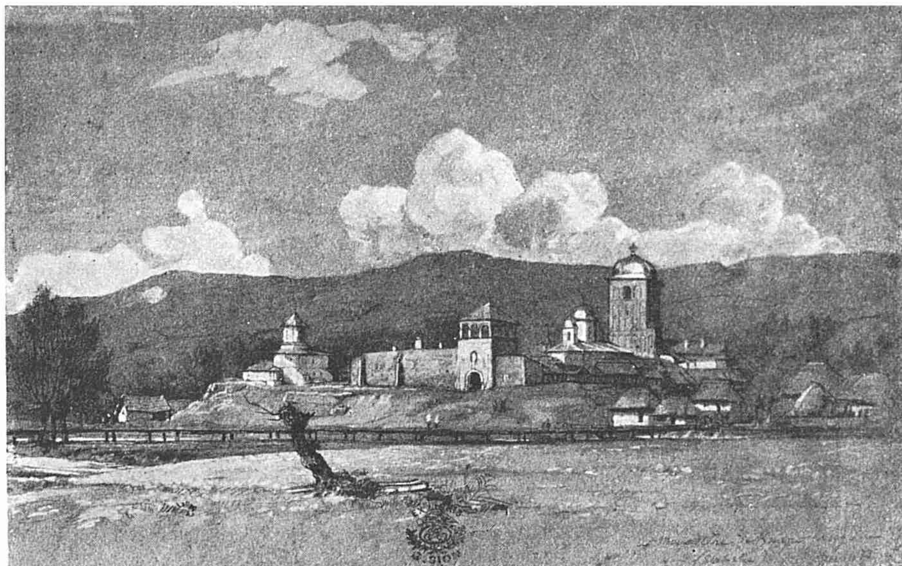
www.dacoromanica.ro

MĂNĂSTIREA DIN SINAIA.

După desenul lui M. Bouquet din colecția Sion a Bibliotecei Universității din Cluj.

www.dacoromanica.ro

MĂNĂSTIREA CÂMPU-LUNG.

VEDEREA GENERALĂ A IAŞILOR.

După desenul lui M. Bouquet din colecţia Sion a Bibliotecei Universităţei din Cluj.

www.dacoromanica.ro

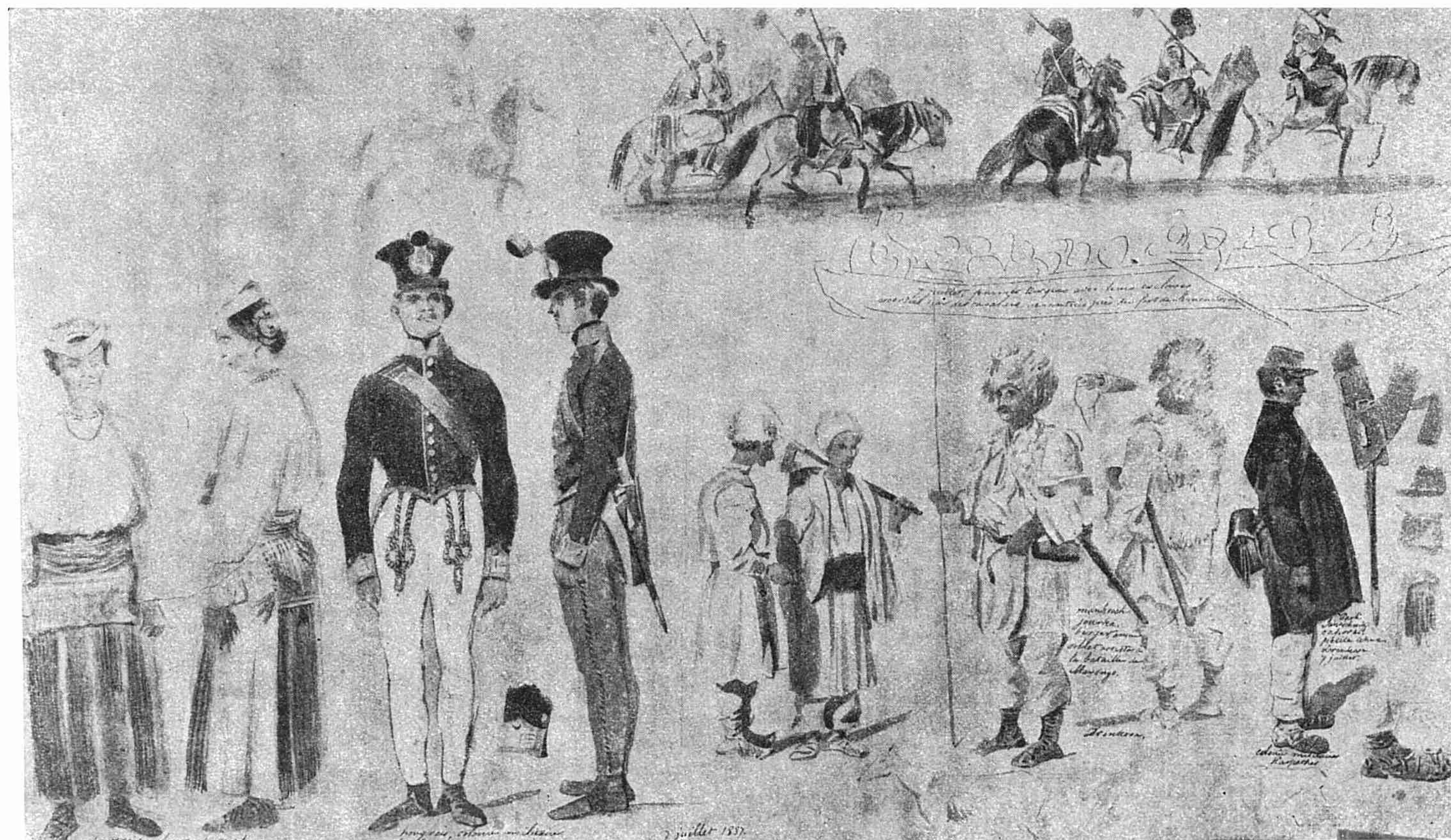

INTRAREA IN CURTEA MĂNĂSTIRII NEAMȚULUI. *După desenul lui M. Bouquet din colecția Sion a Bibliotecei Universității din Cluj.*

MOCANI. *Gravură în lemn, publicată în «Album Moldo-Valaque».*

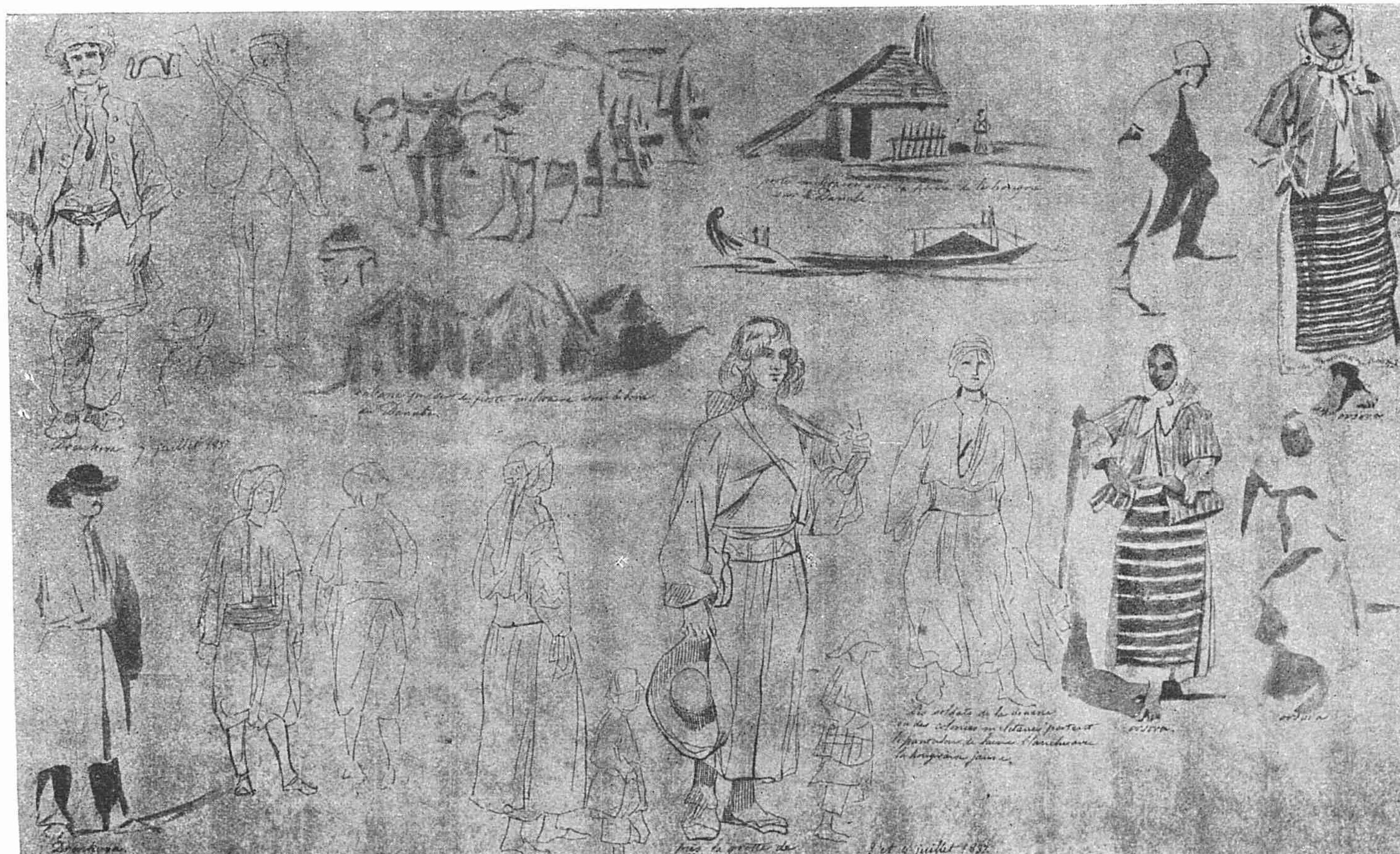
www.dacoromanica.ro

FOAIE DE ALBUM.

Poartă data de 7 Iulie 1837. Cele mai multe figuri desenate în Drencova. (Bibl. Naţ. din Paris. (**Cabinetul de Estampe**)

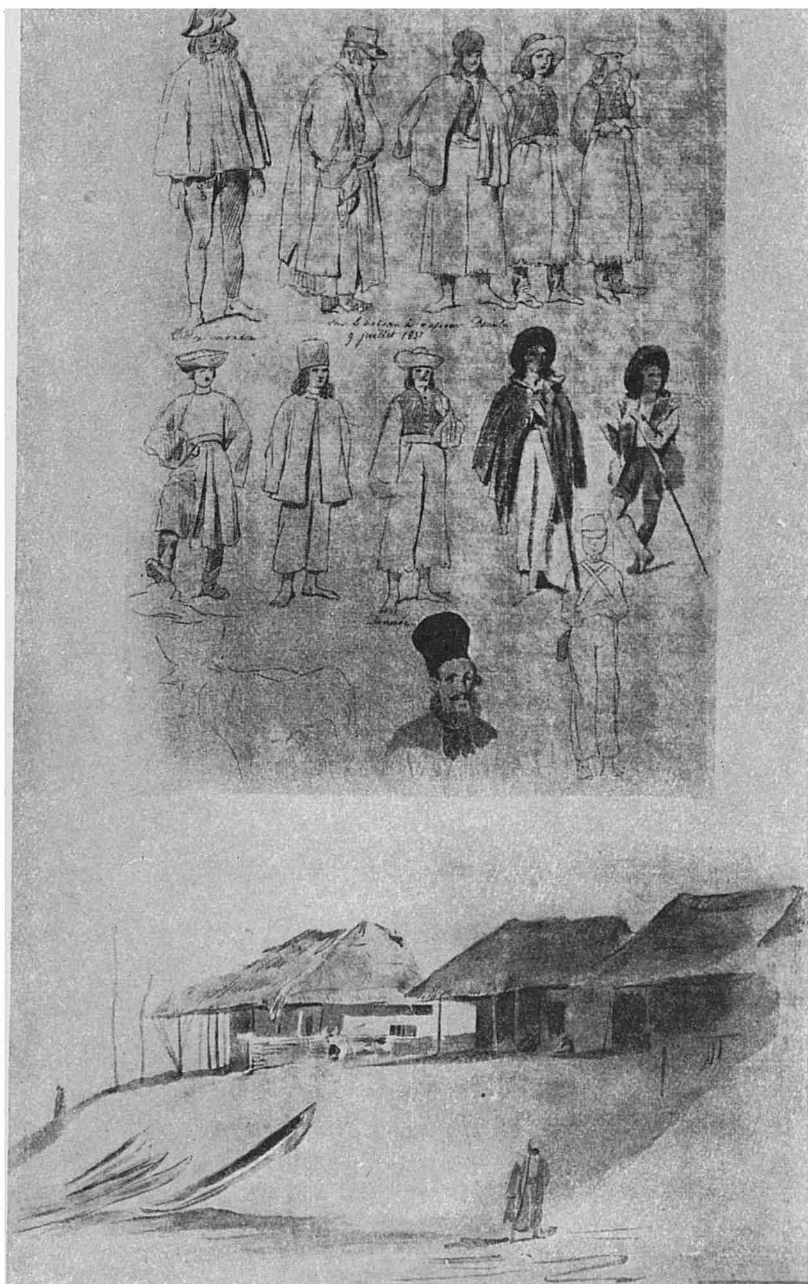
www.dacoromanica.ro

FOAIE DE ALBUM.

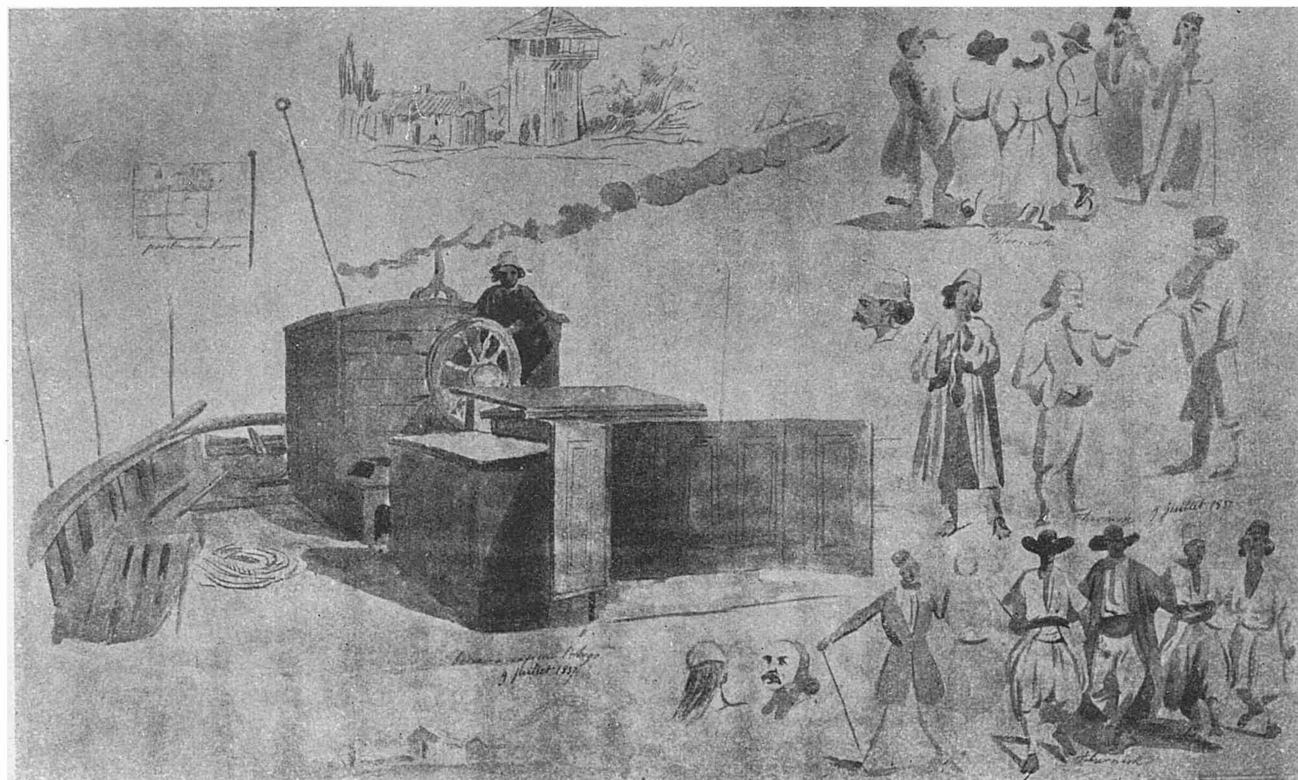
Poartă data de 7 Iulie 1837, cu schițe din Drencova și Orșova. (Bibl. Naț. din Paris. Cabinetul de Estampe).

www.dacoromanica.ro

FOAIE DE ALBUM. *Poartă data de 9 Iulie 1837, cu schițe luate pe vapor și cu malul Dunărei la Schela Cladovei. (Bibl. Naț. din Paris. Cabinetul de Estampe)*

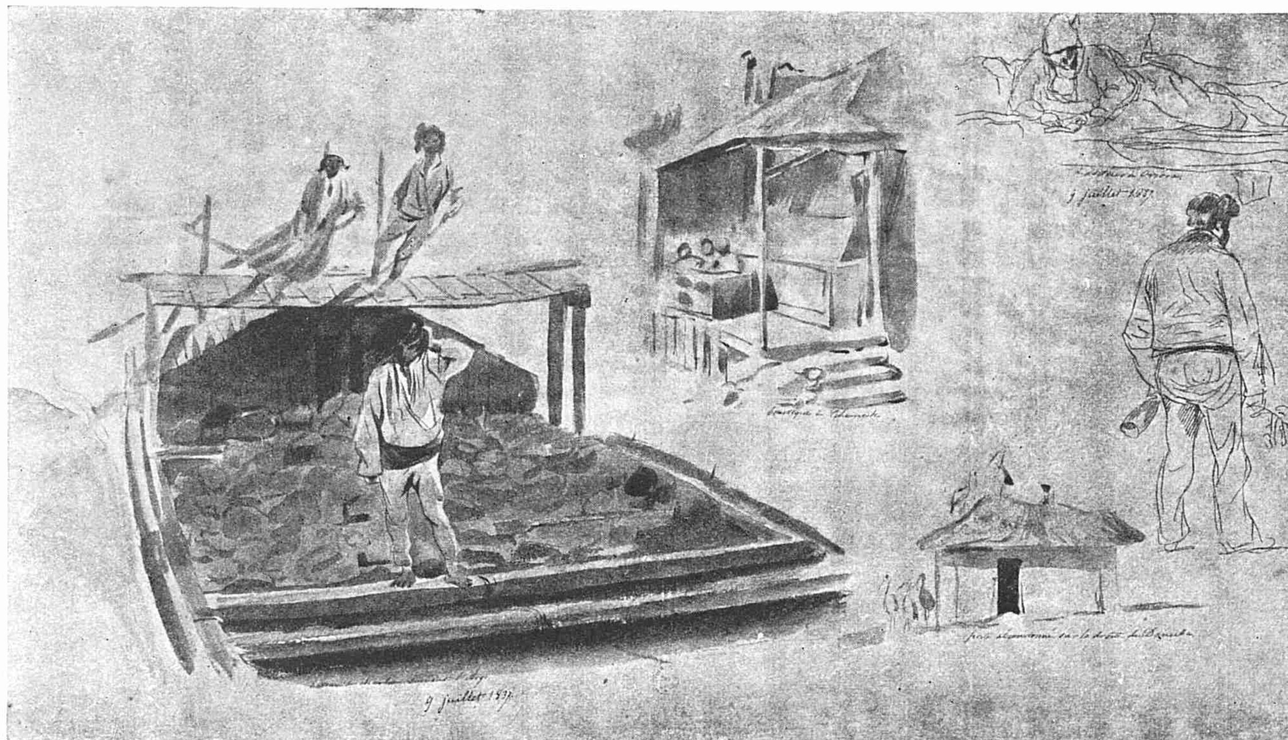
www.dacoromanica.ro

SCHIȚE LUATE PE VAPOR ȘI IN CERNEȚI.

Poartă, data de 9 Iulie 1837 (Bibl. Naț. din Paris. Cabinetul de Estampe)

www.dacoromanica.ro

SCHIŢE LUATE DE PE VAPORUL «ARCOS», IN ORŞOVA ŞI CERNEŢI.

Poartă data de 9 Iulie 1837 (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe)

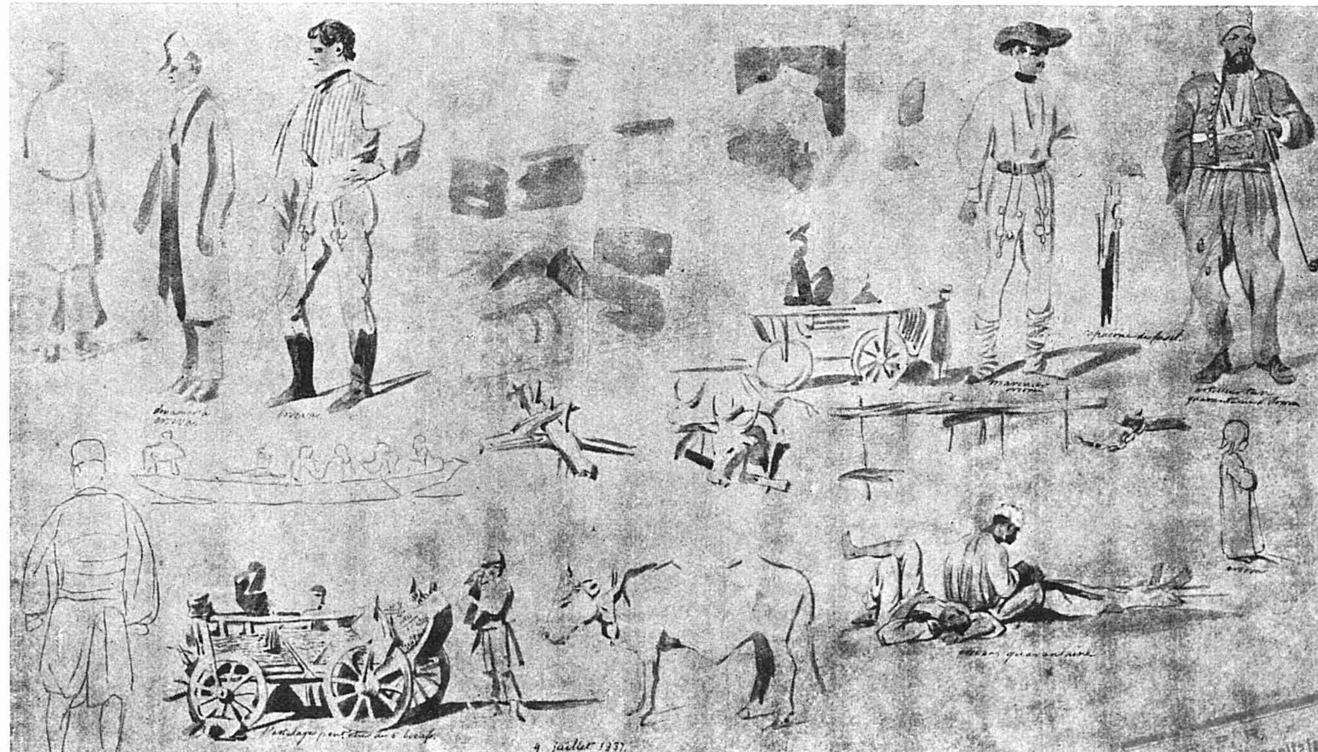
www.dacoromanica.ro

SCHIȚE DIN SCHELA CLADOVEI ȘI CERNEȚI.

Poartă data de 9 Iulie 1837 (Bibl. Naț. din Paris. Cabinetul de Estampe)

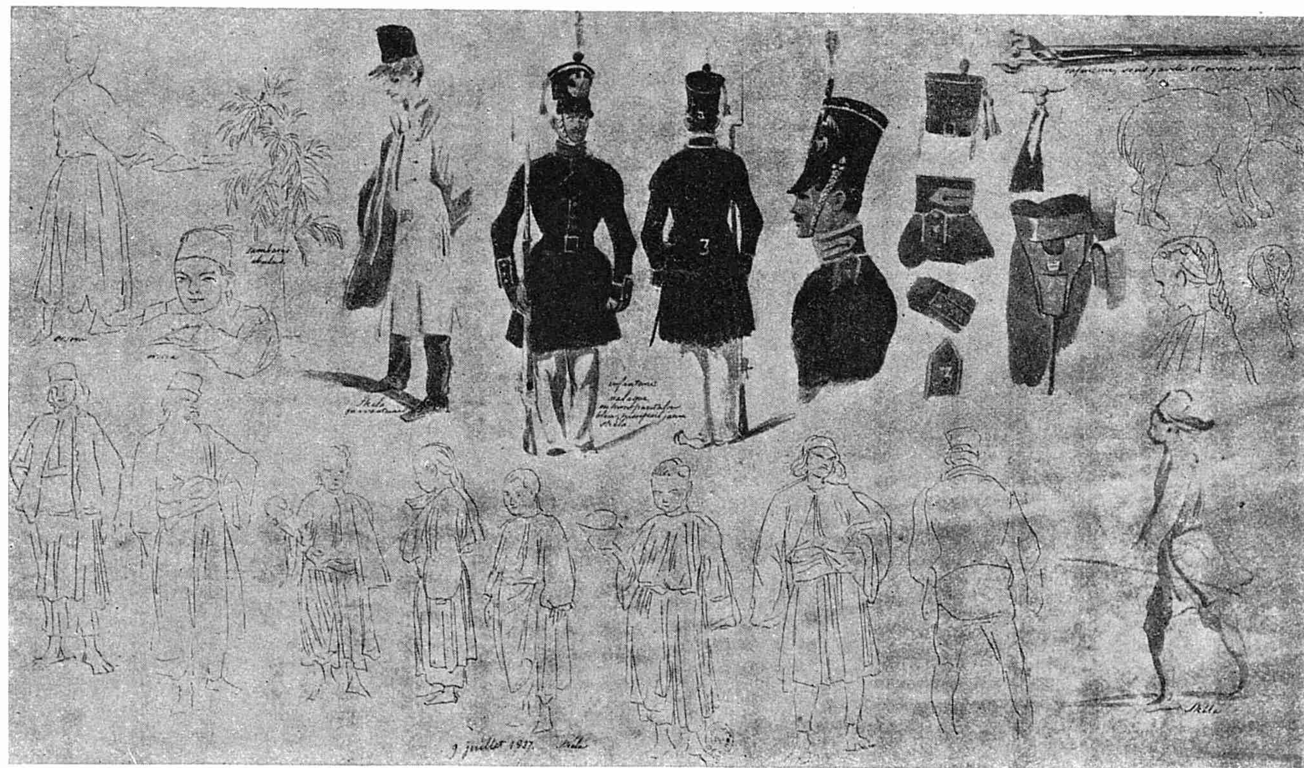
www.dacoromanica.ro

SCHIȚE LUATE MAI ALES IN ORȘOVA.

Poartă data de 9 Iulie 1837 (Bibl. Naț. din Paris. Cabinetul de Estampe)

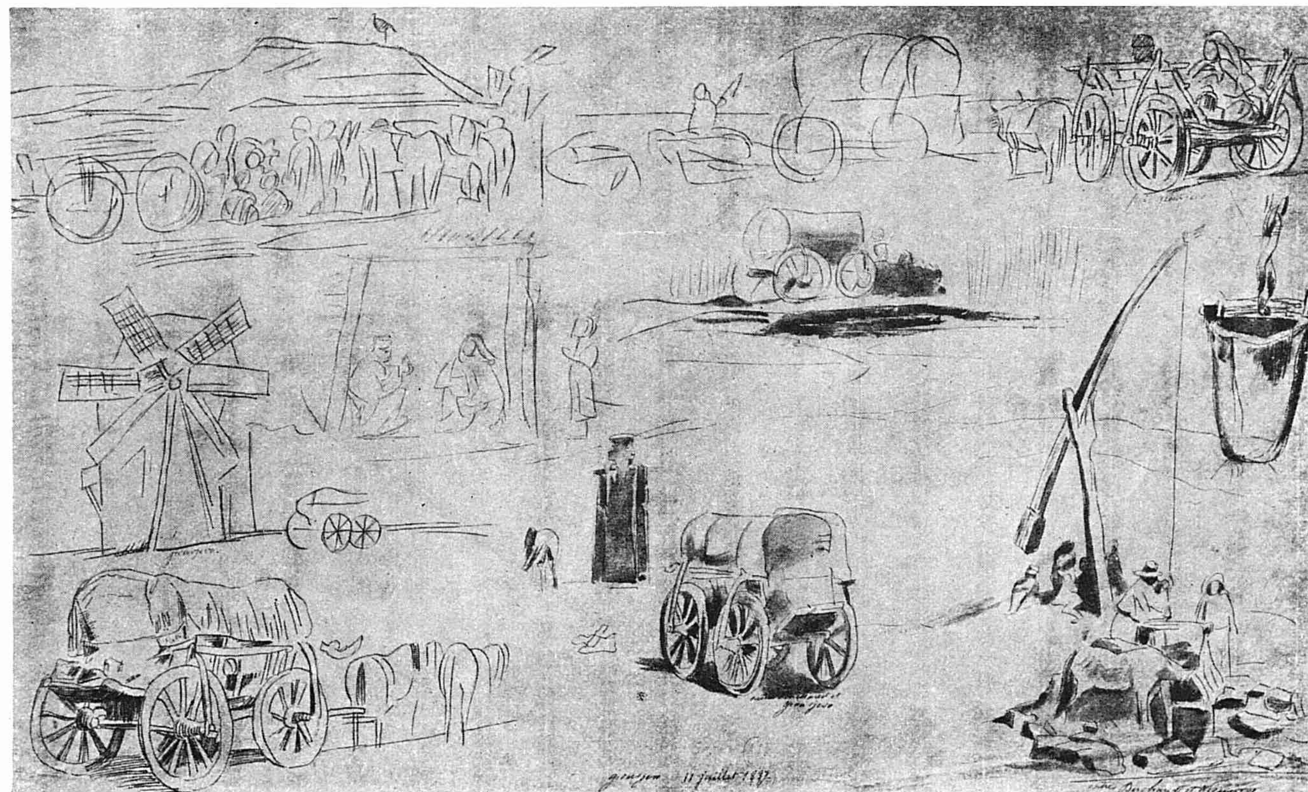
www.dacoromanica.ro

SCHIŢE DIN ORŞOVA ŞI SCHELA CLADOVEI.

Poartă data de 9 Iulie 1837 (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe)

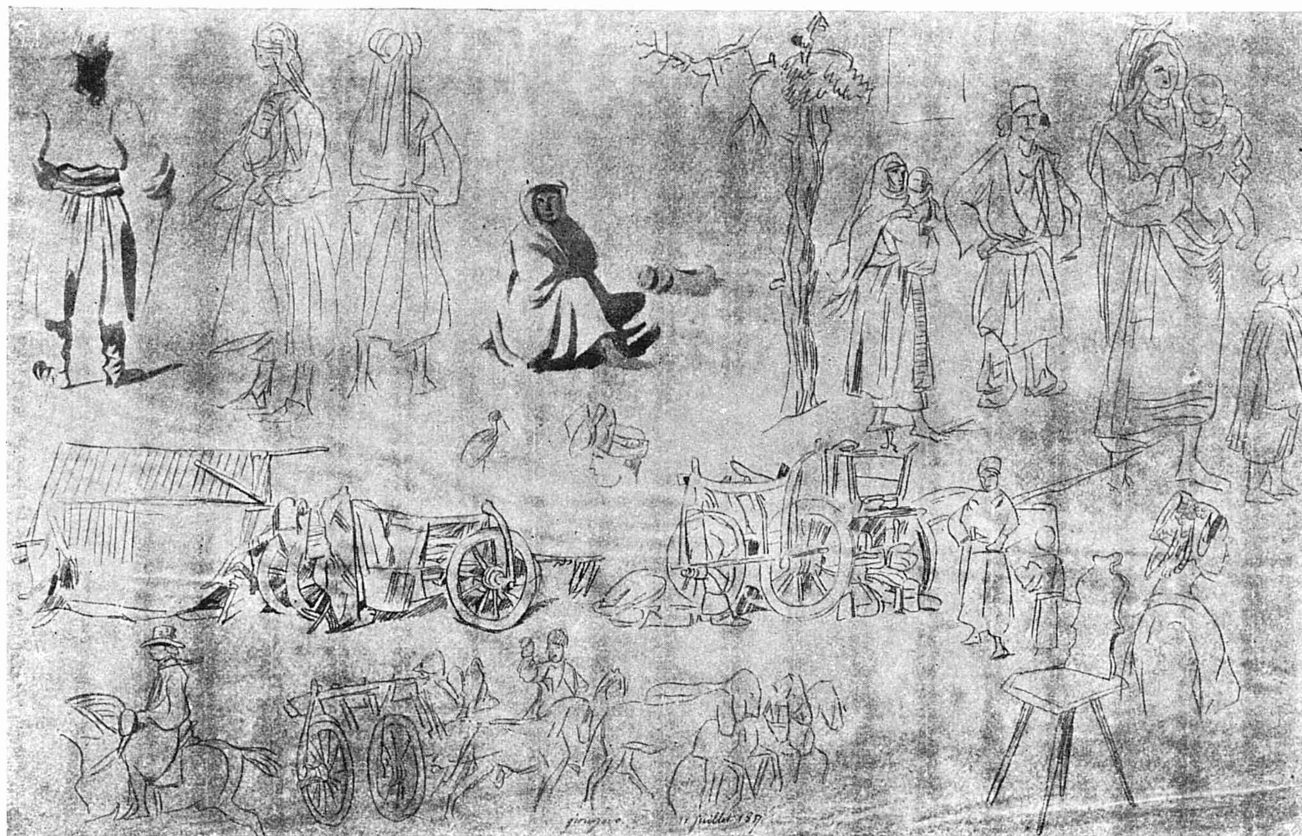
www.dacoromanica.ro

SCHIȚE.

Poartă data de 11 Iulie 1837. Cele mai multe din Giurgiu sau din drumul între Giurgiu și București. (Bibl. Naț. din Paris. Cabinetul de Estampe).

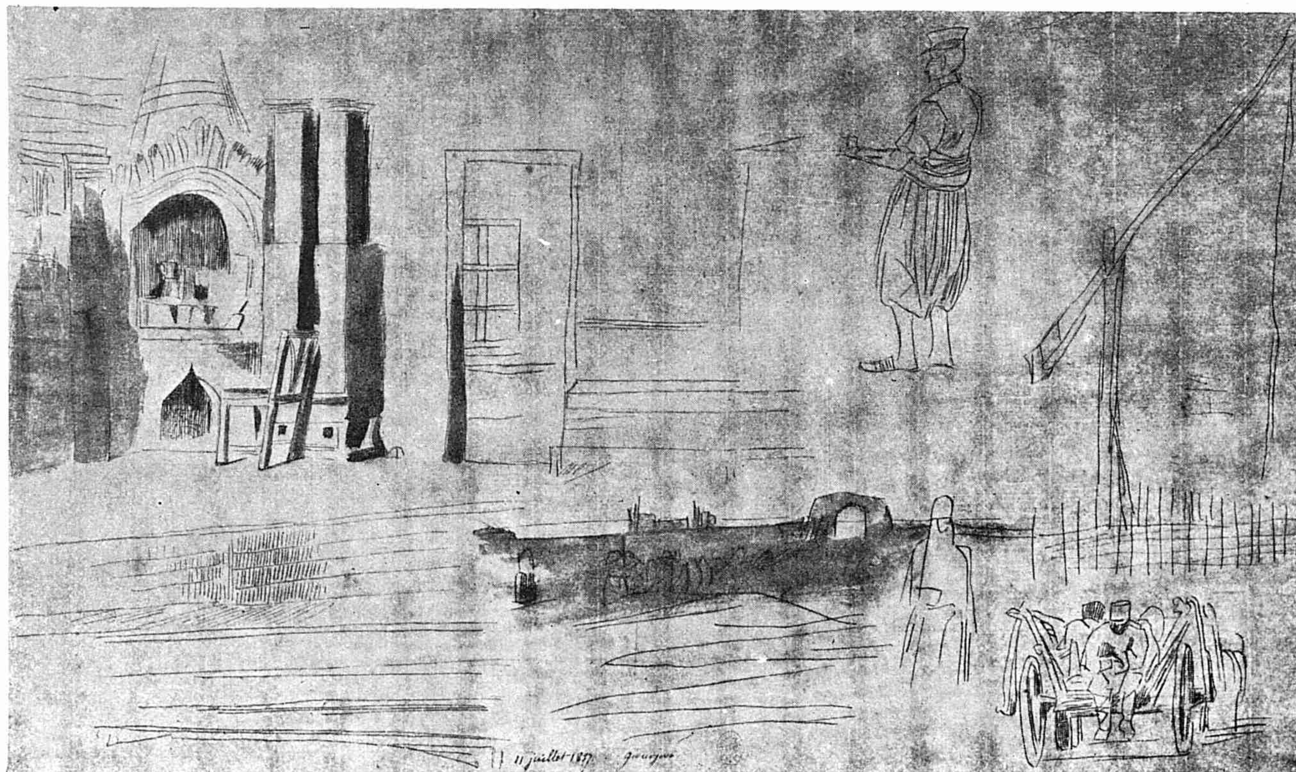
www.dacoromanica.ro

SCHIȚE DIN GIURGIU.

Poartă data de 11 Iulie 1837 (Bibl. Naț. din Paris. Cabinetul de Estampe)

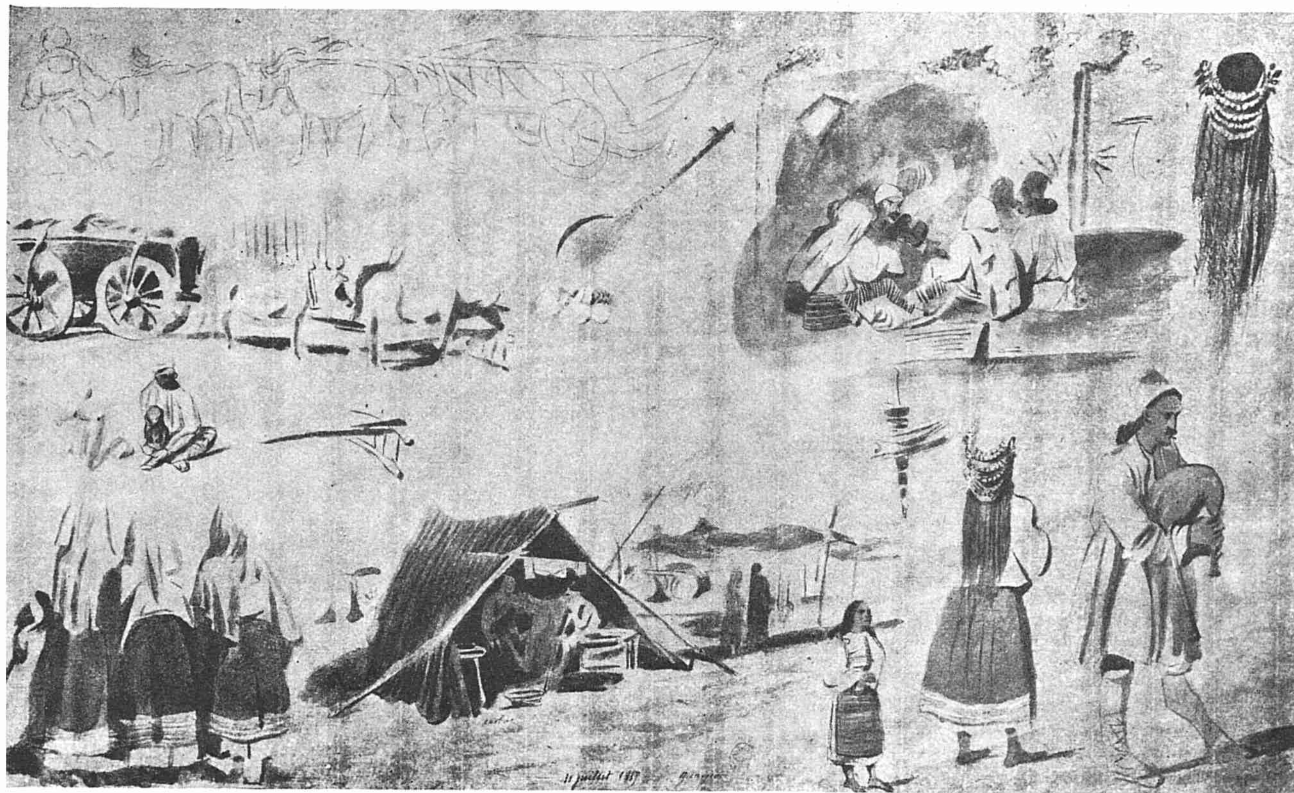
www.dacoromanica.ro

SCHIȚE DIN GIURGIU.

Poartă data de 11 Iulie 1837 (Bibl. Naț. din Paris. Cabinetul de Estampe)

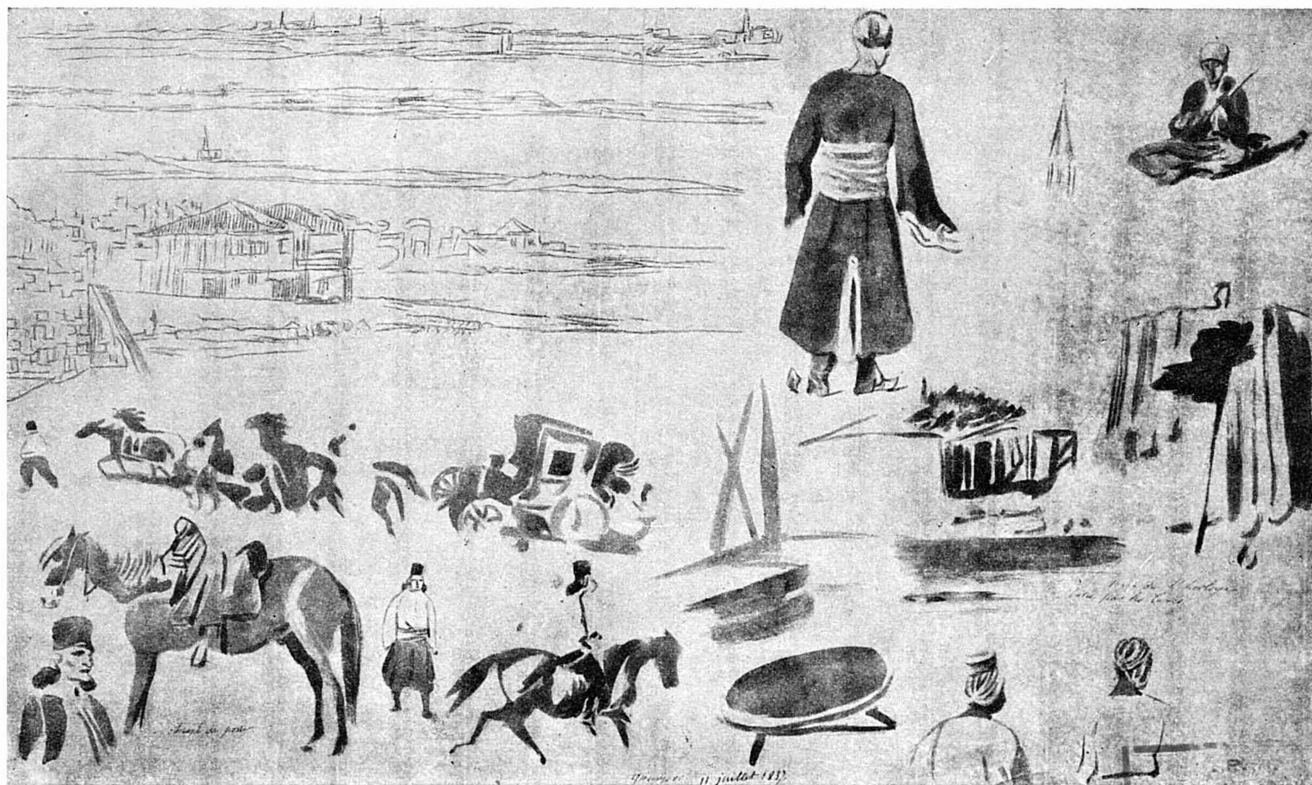
www.dacoromanica.ro

SCHIȚE LUATE IN BÂLCIUL SF. PETRU, IN GIURGIU.

Poartă data de 11 Iulie 1837 (Bibl. Naț. din Paris. Cabinetul de Estampe)

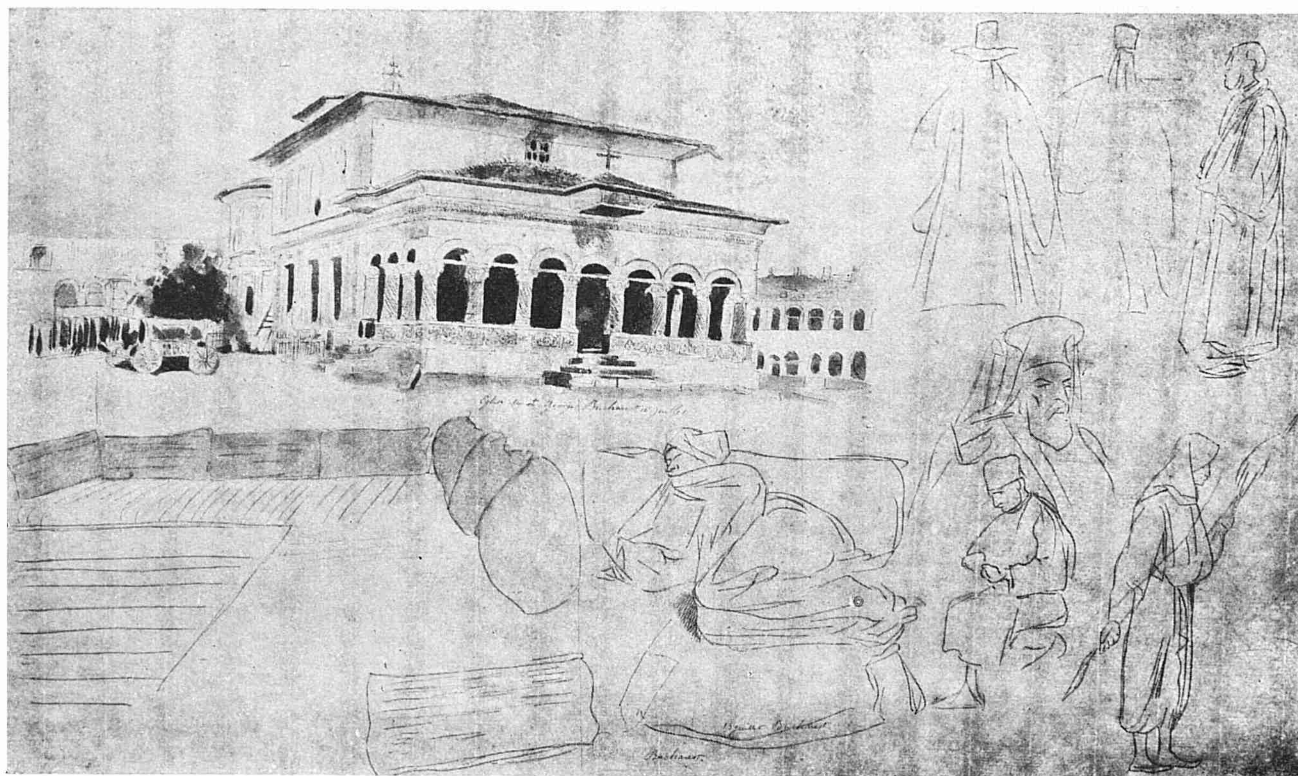
www.dacoromanica.ro

SCHIȚE DIN GIURGIU.

Poartă data de 11 Iulie 1837 (Bibl. Naț. din Paris. Cabinetul de Estampe)

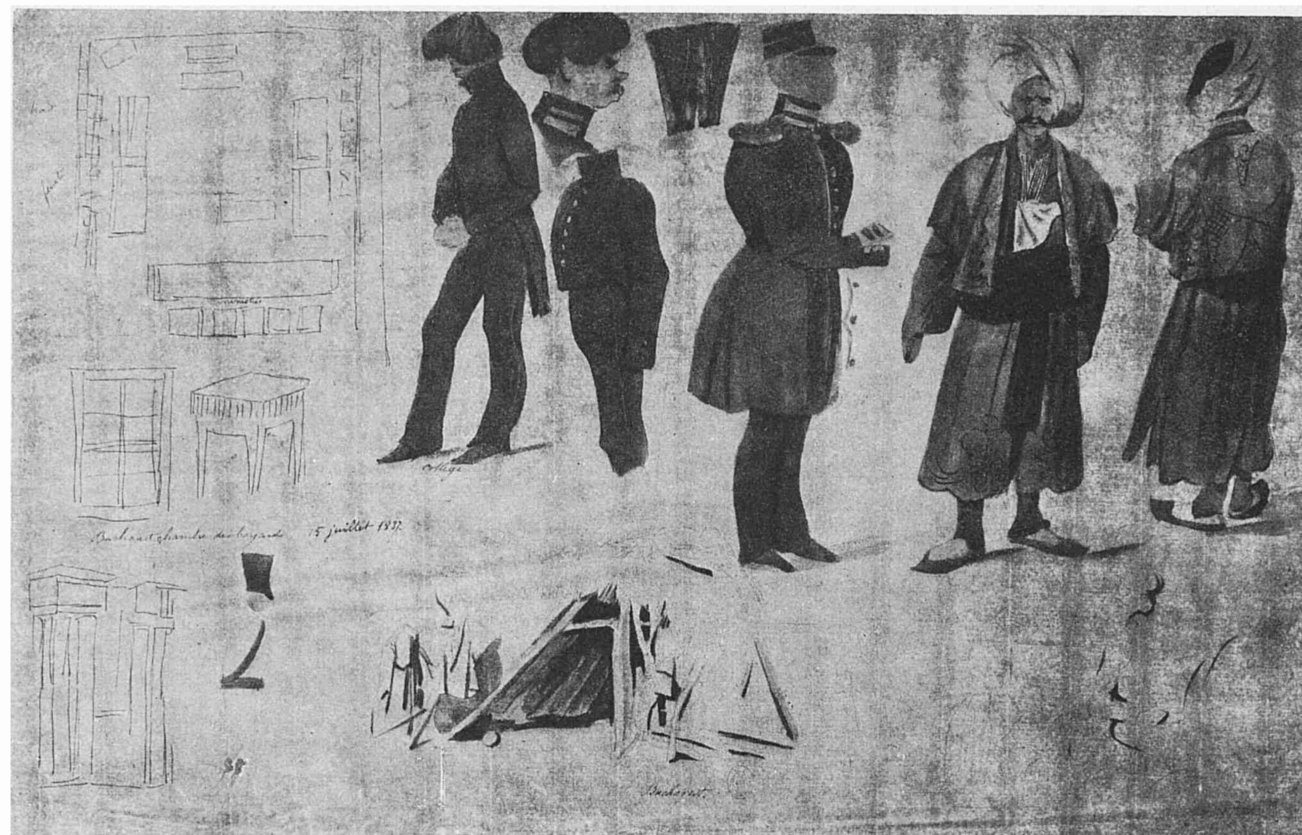
www.dacoromanica.ro

SCHIȚE DIN BUCUREȘTI.

Poartă data de 13 Iulie 1837. (Bibl. Naț. din Paris. Cabinetul de Estampe

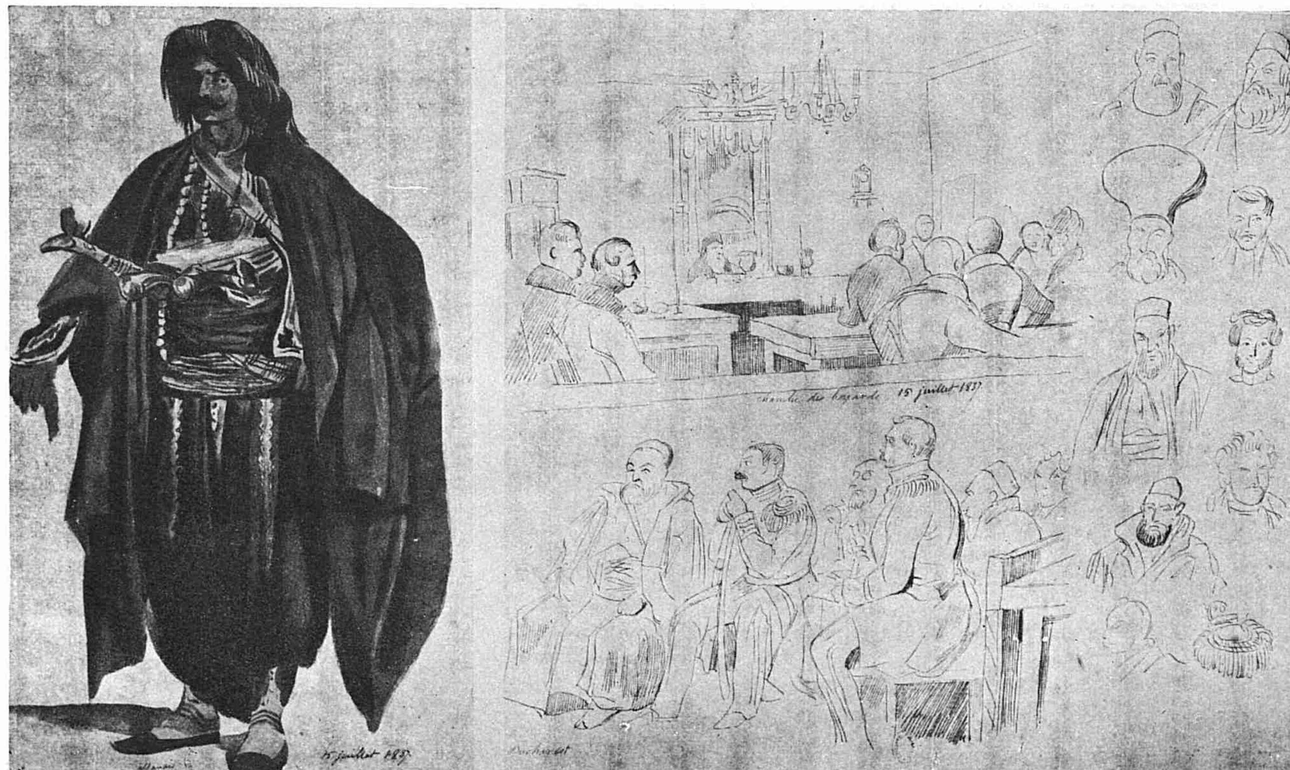
www.dacoromanica.ro

SCHIŢE DIN BUCUREŞTI.

Poartă data de 15 Iulie 1837. Primul desen reprezintă planul Divanului. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe)

www.dacoromanica.ro

UN ALBANEZ, DIVANUL BOERILOR ŞI DIFERITE PORTRETE ALE MEMBRILOR DIVANULUI.

Schiţe din Bucureşti purtând data de 15 Iulie 1837.
(Bibl. Naţională din Paris. Cabinetul de Estampe)

www.dacoromanica.ro

SCHIŢE LUATE IN BUCUREŞTI.

Poartă data de 15 Iulie 1837. De remarcat câteva portrete de boeri în josul paginei. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe)

www.dacoromanica.ro

SCHIȚE REPREZENTÂND BOERI DIN DIVAN, PE DOMN ȘI PĂLĂRIA LUI, UN INTERIOR DE PAVILION IN PALATUL DOMNESC ȘI PE AGHIOTANȚII DOMNULUI.

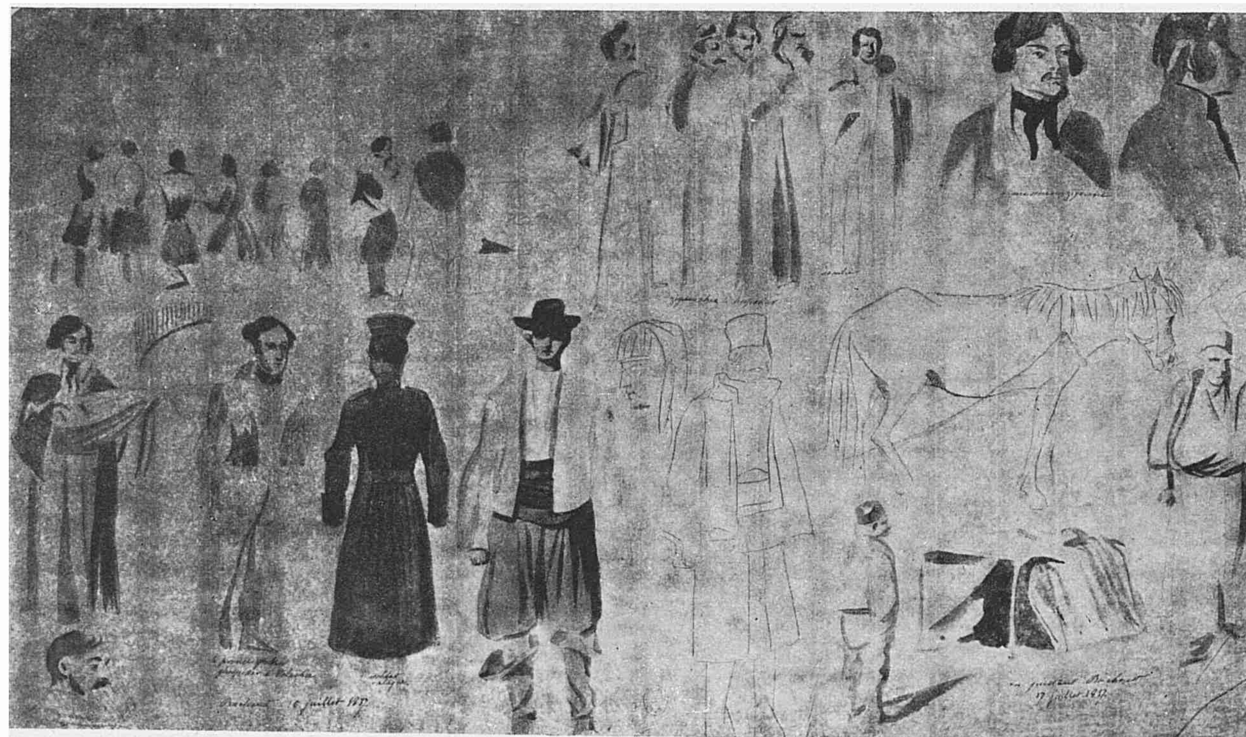
București, 15 Iulie 1837. (Bibl. Naț. din Paris. Cabinetul de Estampe)

www.dacoromanica.ro

SCHIŢE DIN BUCUREŞTI. *Poartă data de 15 Iulie 1837. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe)*

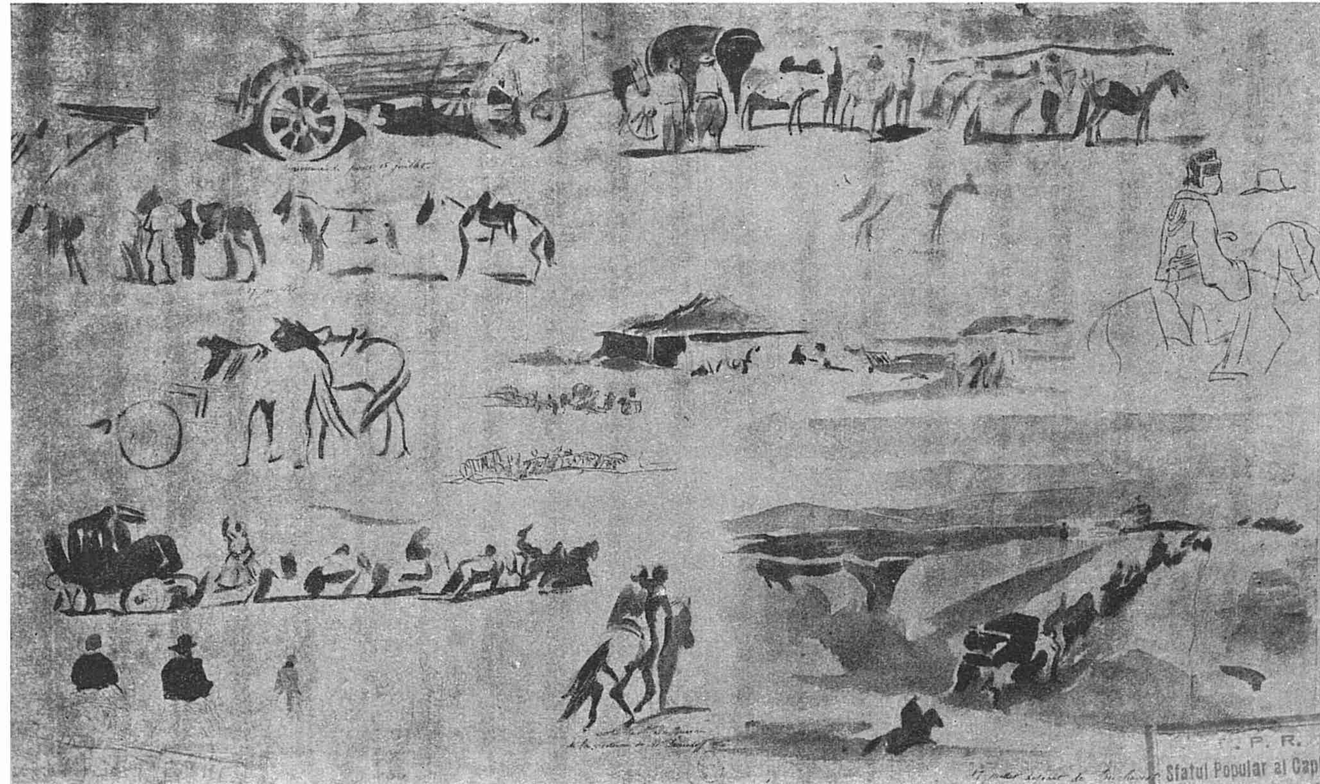
www.dacoromanica.ro

SCHIȚE DIN BUCUREȘTI.

Poartă data de 15 și 17 Iulie 1837. Cele mai multe au servit pentru planșa litografiată reprezentând Dansul Elevilor. (Bibl. Națională din Paris. Cabinetul de Estampe)

www.dacoromanica.ro

SCHIŢE DIN BUCUREŞTI ŞI IMPREJURIMI; IN DREAPTA, JOS, TRECEREA BUZĂULUI.

Poartă data de 15 şi 17 Iulie 1837. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe).

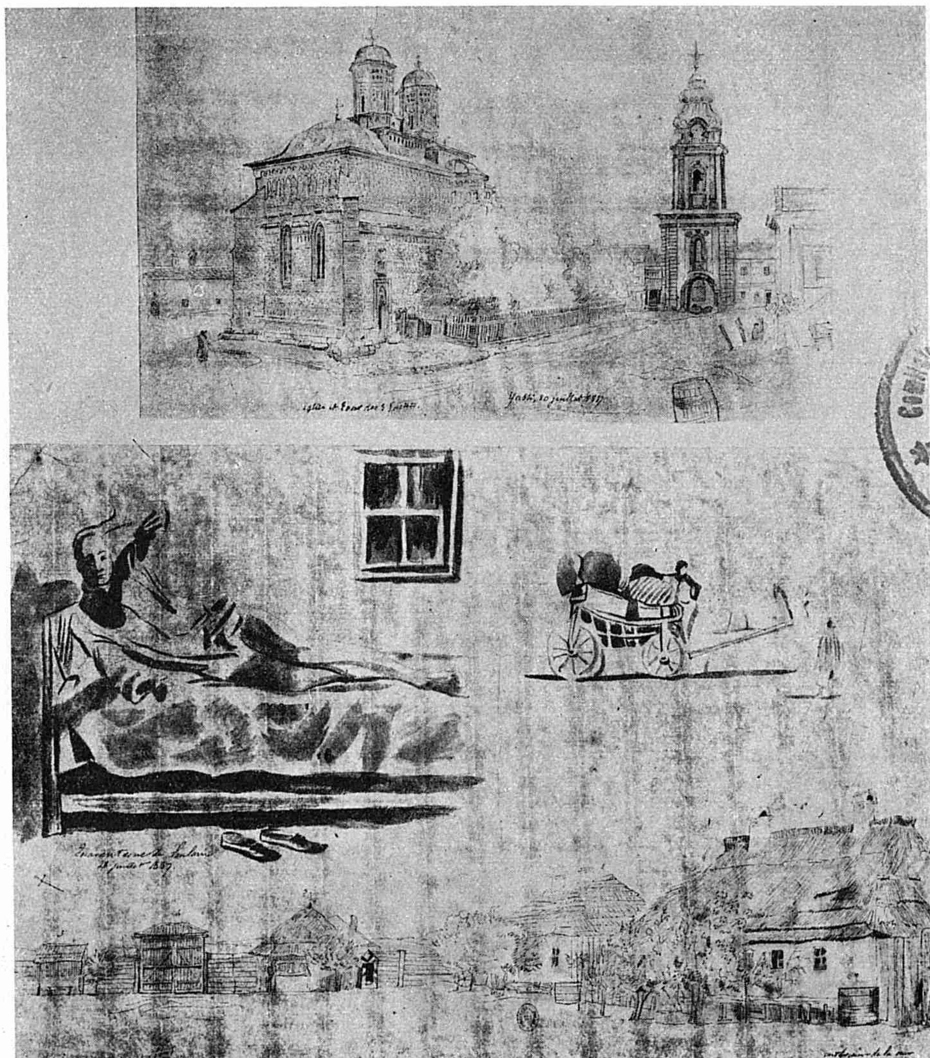
www.dacoromanica.ro

DESENURI DIN IAŞI SAU DIN DRUMUL SPRE IAŞI.

Poartă data de 19 Iulie 1837. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe)

www.dacoromanica.ro

SCHIȚE DIN IAȘI ȘI DIN CARANTINA DIN SCULENI.

Poartă data de 20 și 28 Iulie 1837. (Bibl. Naț. din Paris. Cabinetul de Estampe)

www.dacoromanica.ro

PORTRETE DESENATE IN CARANTINA DIN SCULENI.

Poartă data de 28 Iulie 1837. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe)

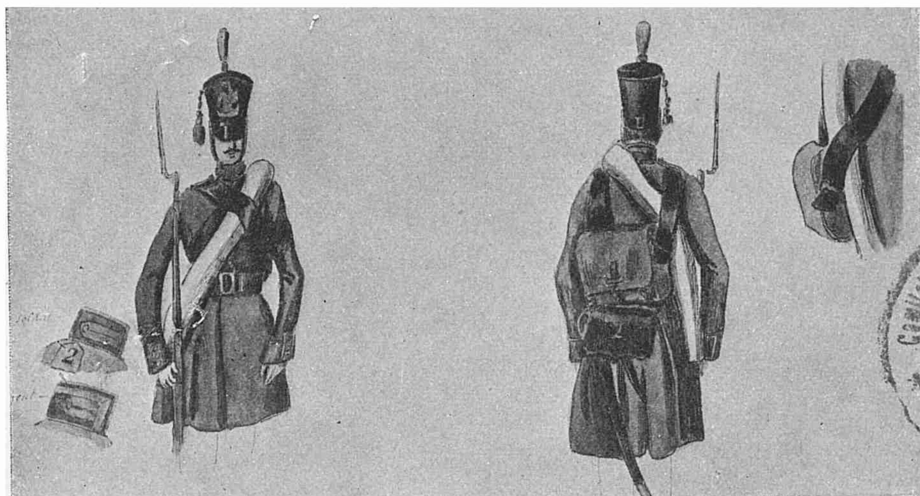
www.dacoromanica.ro

PORTRETE DIN CARANTINA DIN SCULENI.

Poartă data de 28 Iulie 1837. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe).

www.dacoromanica.ro

SERGENT DE INFANTERIE DIN MUNTENIA.

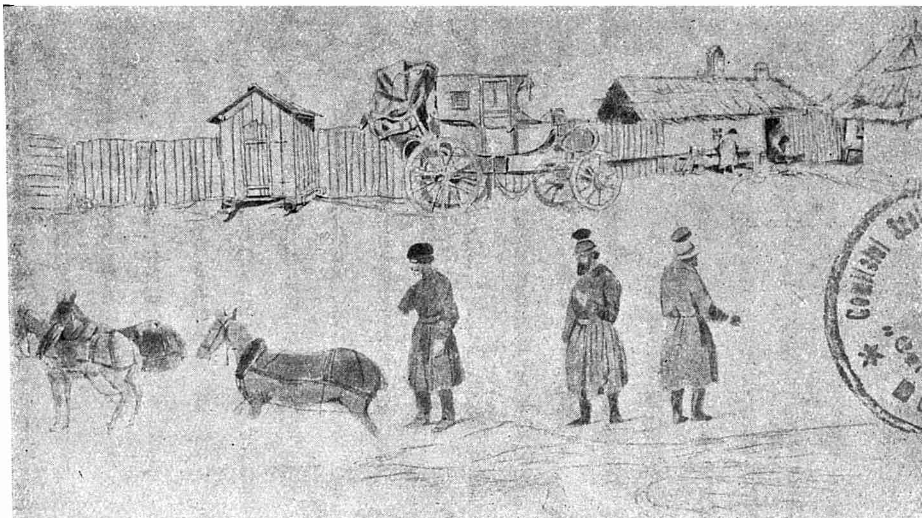
București, 16 Iulie 1837. (Bibl. Naț. din Paris. Cabinetul de Estampe).

OFIȚER DE INFANTERIE MUNTEANĂ.

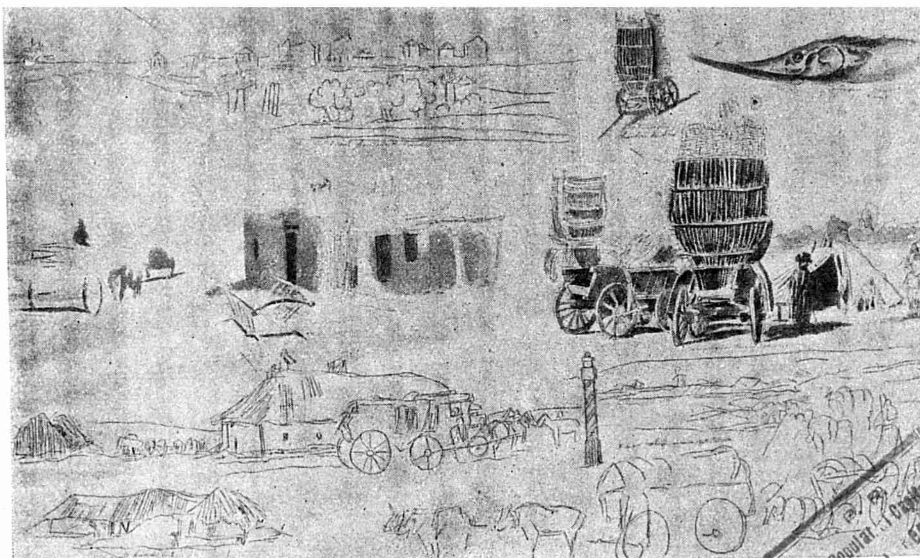
București, 16 Iulie 1837. (Bibl. Naț. din Paris. Cabinetul de Estampe).

www.dacoromanica.ro

O ALTĂ VEDERE A CURŢII CARANTINEI DIN SCULENI ŞI SCHIŢE.

Poartă data de 4 August 1837. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe).

SCHIŢE DIN DRUMUL SPRE ODESA

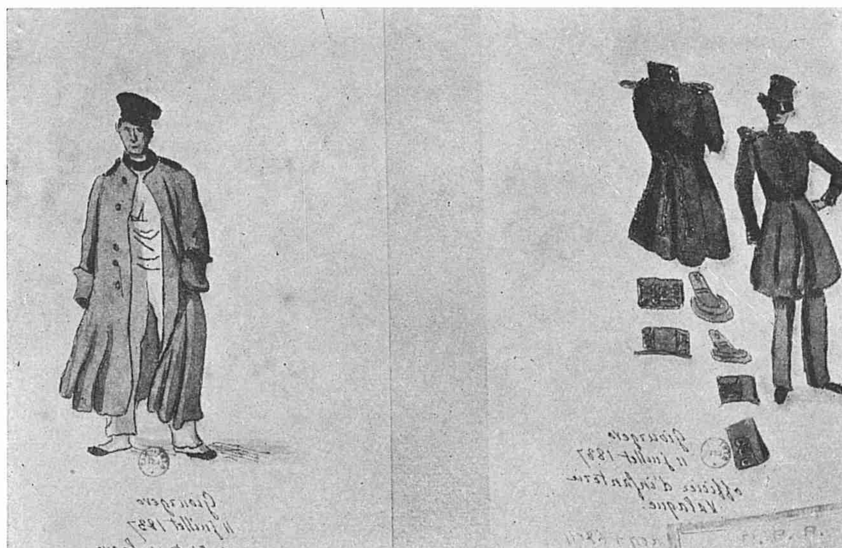
Poartă data de 5, 8 şi 9 August 1837. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe).

www.dacoromanica.ro

TOBOŞAR, MARE ŢINUTĂ DE VARĂ, INFANTERIE DIN MUNTENIA.

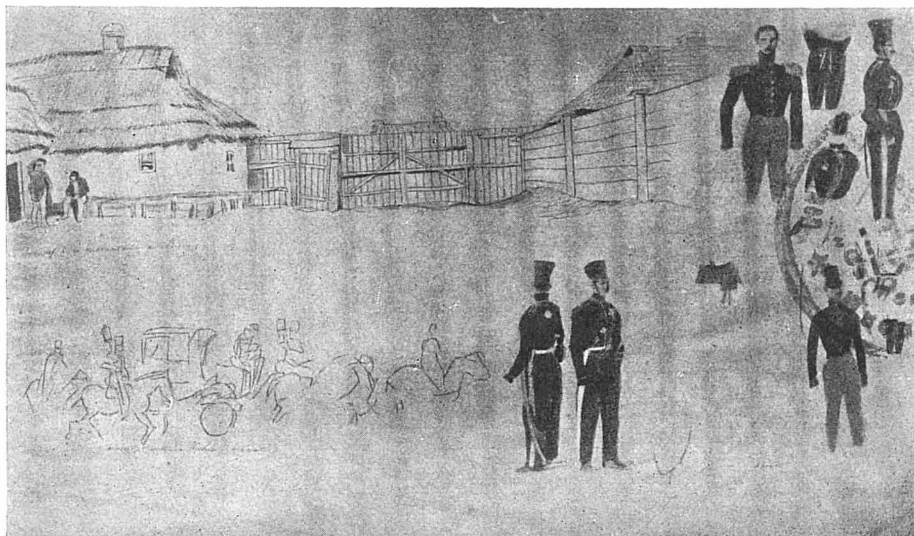
Bucureşti. 16 Iulie 1837. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe).

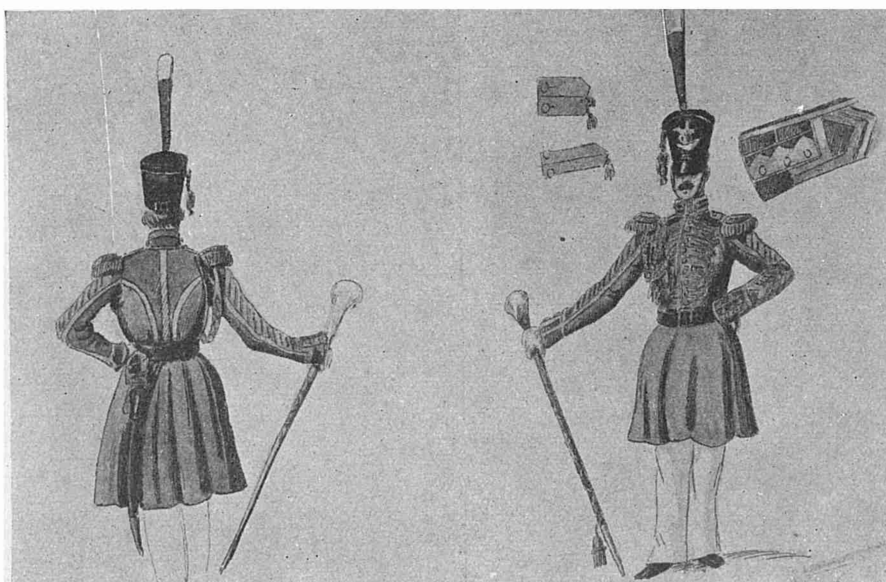
SOLDAT ŞI OFIŢER DIN MUNTENIA.

(Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe).

www.dacoromanica.ro

CURTEA CARANTINEI DIN SCULENI ŞI SCENE DIN CHIŞINĂU. *Ultimele cu data de 4 şi 5 August. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe).*

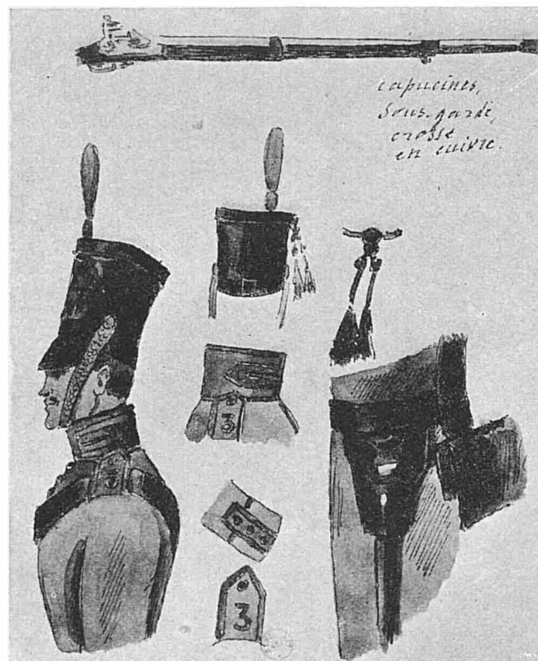

TAMBUR MAJOR. *Bucureşti, 16 Iulie 1837. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe).*

www.dacoromanica.ro

OFIŢER DIN MUNTENIA.
Bucureşti, 15 Iulie 1837. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe).

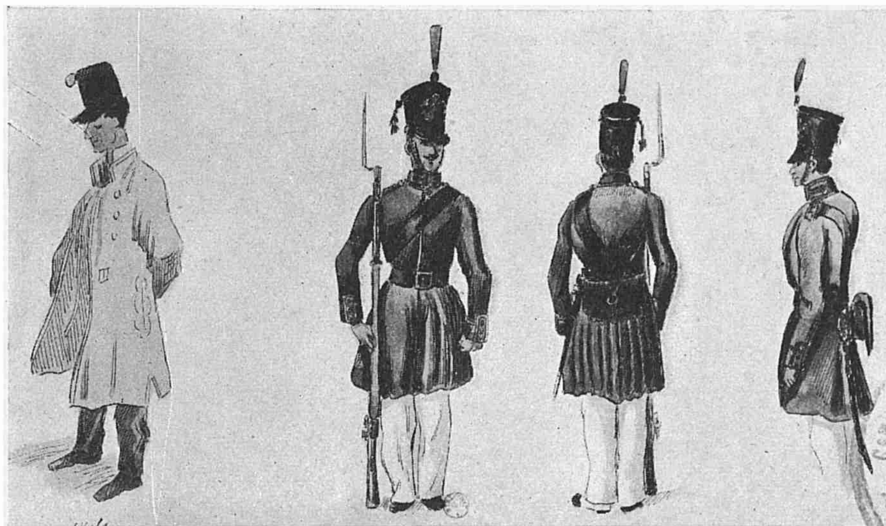

INFANTERIST DIN MUNTENIA.
Poartă data de 9 Iulie 1837. Desenat în Schela Cladovei. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe).

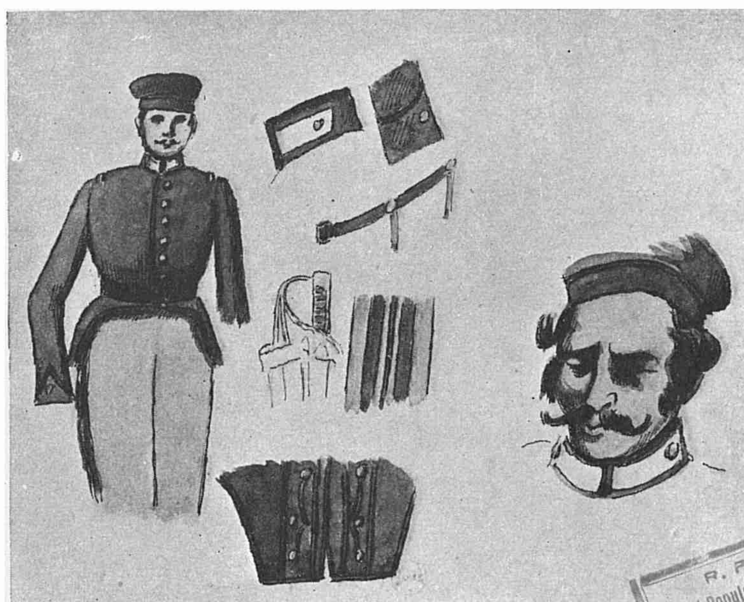

PORTRETUL PRINŢULUI GRIGORE BRÂNCOVEANU
Viena 1856. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe).

www.dacoromanica.ro

SOLDAT DIN CARANTINA DIN SCHELA CLADOVEI ŞI INFANTERIST DIN MUNTENIA. *Poartă data de 9 Iulie 1837. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe).*

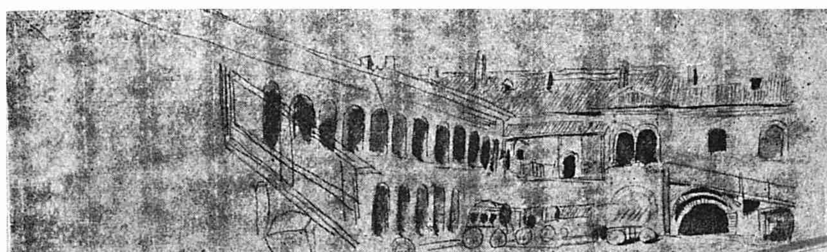

DOROBANŢ ŞI SOLDAT DE POLIŢIE. *Bucureşti, 15 Iulie 1837. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe).*

www.dacoromanica.ro

MUZICANT DIN INFANTERIA MUNTEANĂ. *Bucureşti, 16 Iulie 1837. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe).*

SCHIŢE DIN BUCUREŞTI. *Poartă data de 15 Iulie 1837. (Bibl. Naţ.. din Paris. Cabinetul de Estampe)*

www.dacoromanica.ro

CIOBAN ROMÂN DIN JURUL ORADIEI. *Desen și gravură pe aramă (Bibl. Naț. din Paris. Cabinetul de Estampe).*

www.dacoromanica.ro

CÂRCIUMĂ ROMÂNEASCĂ DIN JURUL ORADIEI.

Desen şi gravură pe aramă de Th. Valério. (Bibl. Naţ. din Paris. Cabinetul de Estampe).

www.dacoromanica.ro

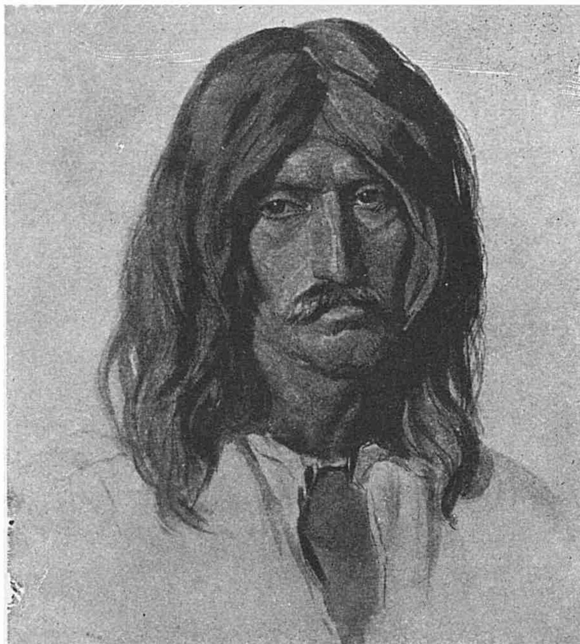

TÂNĂR ŢĂRAN
DIN IMPREJURIMILE BUCUREŞTILOR.
Acuarelă de Th. Valério. (Bibl. Şcoalei de Arte Frumoase din Paris).

ŢIGAN DIN ARAD.
Acuarelă de Th. Valério. (Bibl. Şcoalei de Arte Frumoase din Paris).

www.dacoromanica.ro

ŢIGAN DIN ARAD.
Acuarelă. (Bibl. Şcoalei de Arte Frumoase din Paris).

ŢIGAN LĂUTAR DIN ARAD.
Acuarelă. (Bibl. Şcoalei de Arte Frumoase din Paris).

www.dacoromanica.ro

ŢIGAN DIN LIPOVA.
Acuarelă. (Bibl. Şcoalei de Arte Frumoase din Paris).

TÂNĂRĂ ORĂŞEANCĂ DIN GIURGIU.
Acuarelă. (Bibl. Şcoalei de Arte Frumoase din Paris).

www.dacoromanica.ro

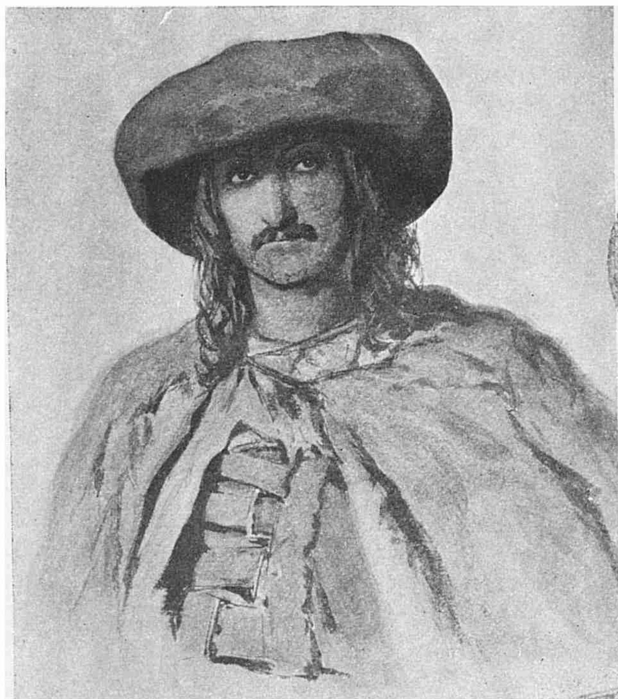
PERECHE DE ȚĂRANI DIN LUGOJ
Acuarelă de Valério. (Bibl. Școalei de Arte Frumoase din Paris).

www.dacoromanica.ro

CIOBAN ROMÂN DIN ŞISTAROVĂŢ.
Acuarelă de Valério. (Bibl. Şcoalei de Arte Frumoase din Paris).

www.dacoromanica.ro

ROMÂN DIN IMPREJURIMILE ORADIEI.
Acuarelă de Th. Valério. (Bibl. Şcoalei de Arte Frumoase din Paris).

www.dacoromanica.ro

CIOBAN ROMÂN.
Acuarelă. (Bibl. Şcoalei de Arte Frumoase din Paris).

www.dacoromanica.ro

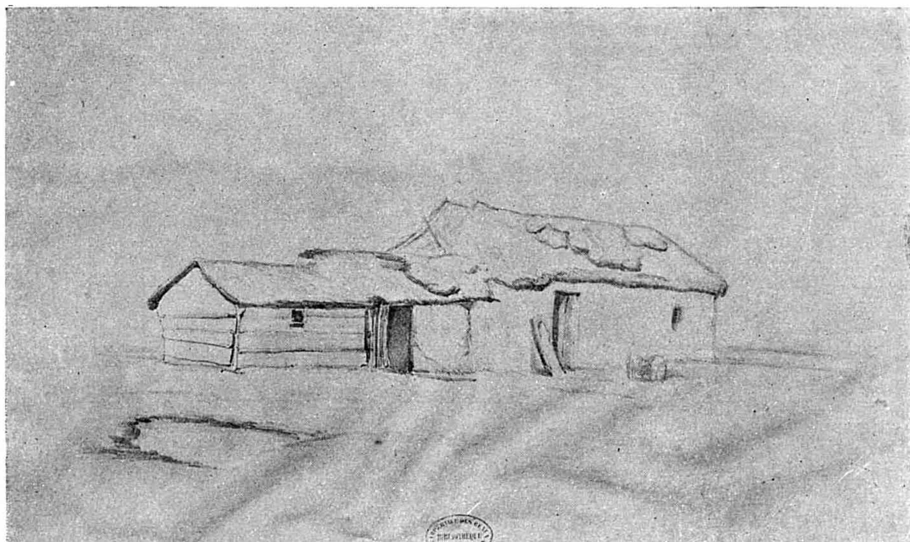

ŢĂRAN DIN CARPAŢI.
Desen. *(Bibl. Şcoalei de Arte Frumoase din Paris).*

ŢĂRAN DIN BANAT
Desen. *(Bibl. Şcoalei de Arte Frumoase din Paris).*

www.dacoromanica.ro

CASĂ ŢIGĂNEASCĂ. Desen. (Bibl. Şcoalei de Arte Frumoase din Paris).

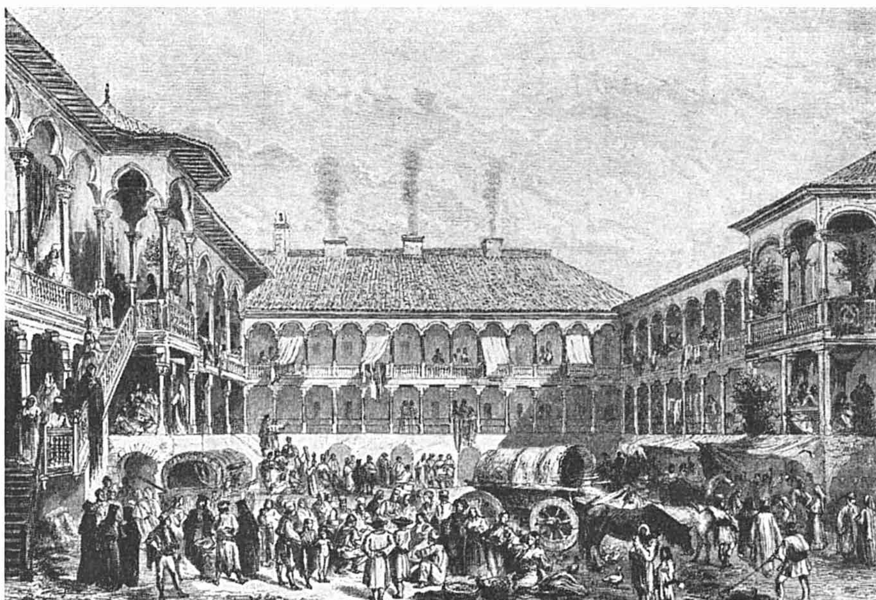
CASĂ IN CARPAŢI. Desen. (Bibl. Şcoalei de Arte Frumoase din Paris)

www.dacoromanica.ro

MILITAR DIN BUCUREȘTI.
Acuarelă. (Bibl. Școalei de Arte Frumoase din Paris)

www.dacoromanica.ro

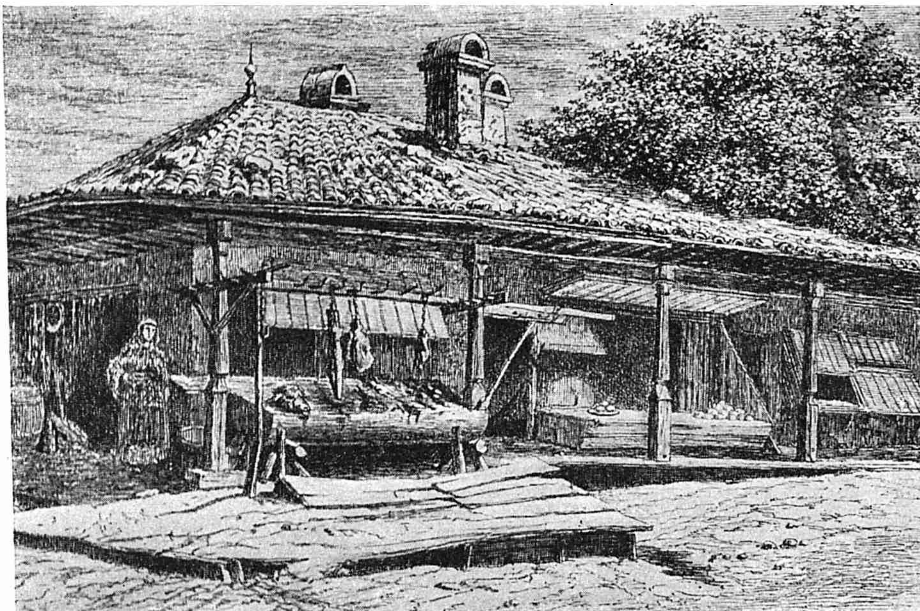
HOTELUL MANUK (Astăzi Hotel Dacia).

ORŞOVA.

[1] Toate gravurele cu privire la Călătoria dela Paris la Bucureşti a lui Lancelot sunt reproduse după «Le Tour du Monde» din 1865, 1866 şi 1868.

www.dacoromanica.ro

MĂCELĂRIE ŞI BRUTĂRIE LA BUCUREŞTI.

SAT LÂNGĂ TÂRGU-JIU.

www.dacoromanica.ro

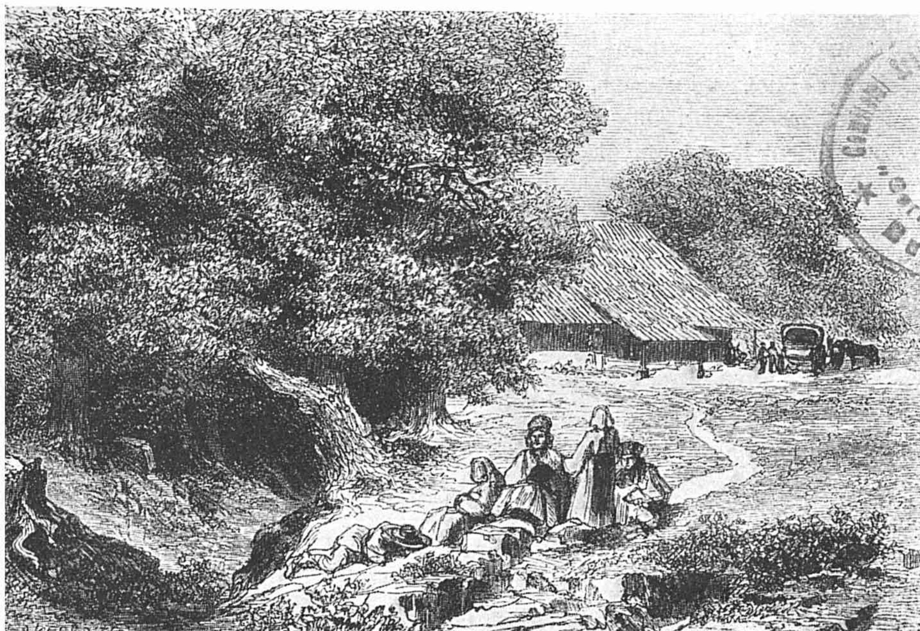

BISERICA CATEDRALĂ DELA CURTEA DE ARGEȘ.

ROMÂNI DIN TIMIȘOARA.

www.dacoromanica.ro

IN CURTEA SUBPREFECTURII DIN ŞUICI.

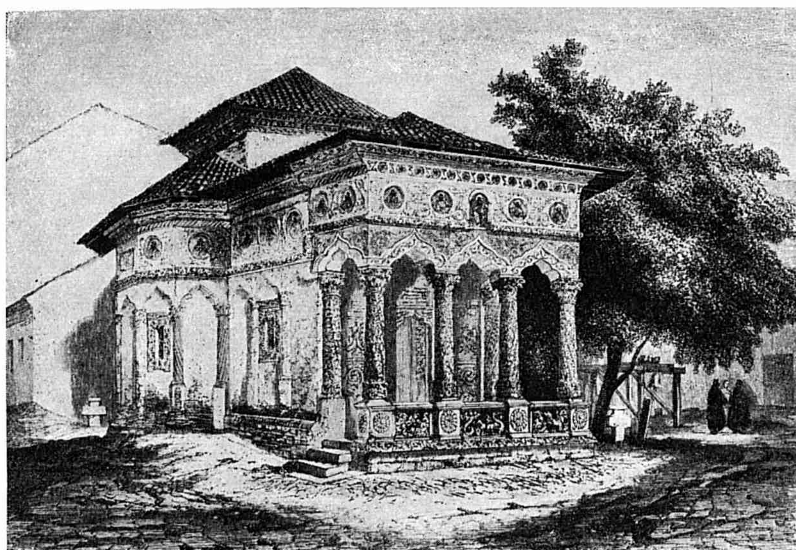

HORĂ IN MUNTENIA.

www.dacoromanica.ro

MÂNĂSTIREA COZIA.

BISERICA STAVROPOLEOS.

www.dacoromanica.ro

LANCELOT

UN ȚĂRAN CHIABUR.

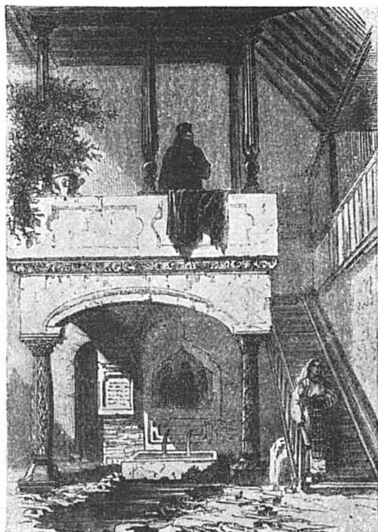

ȚĂRAN DIN MUNTENIA.

CASĂ DIN BUCUREȘTI.

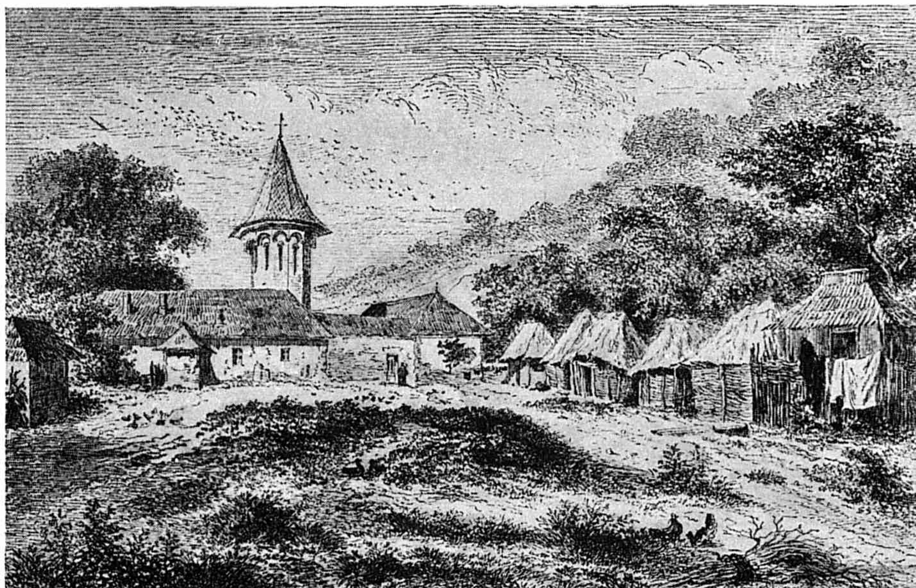
www.dacoromanica.ro

FÂNTÂNĂ LA MĂNĂSTIREA COZIA.

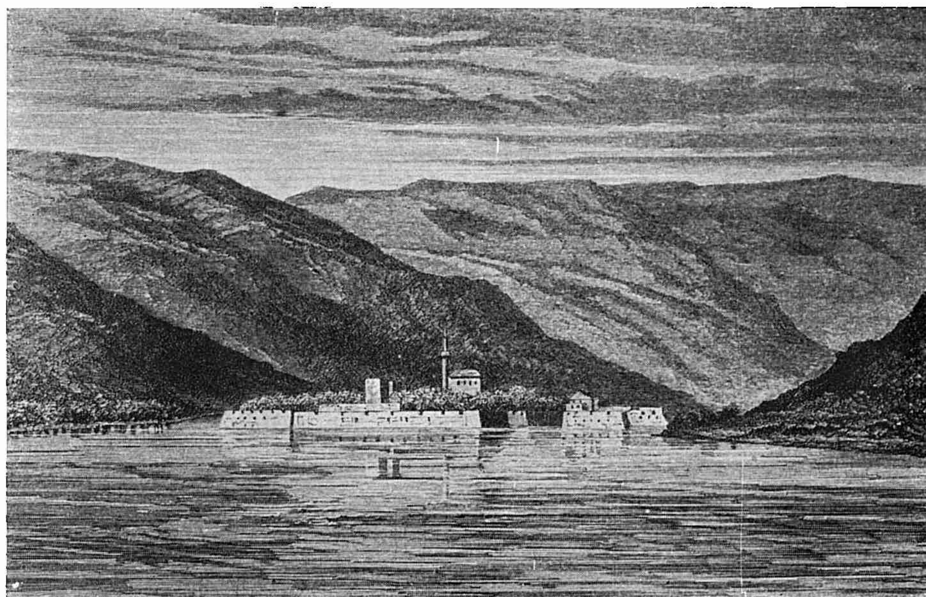

COSTUM DE ORĂŞEANCĂ.

CURTEA DE SERVICIU LA MĂNĂSTIREA SURPATELE.

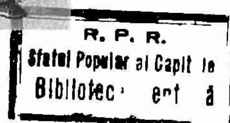
www.dacoromanica.ro

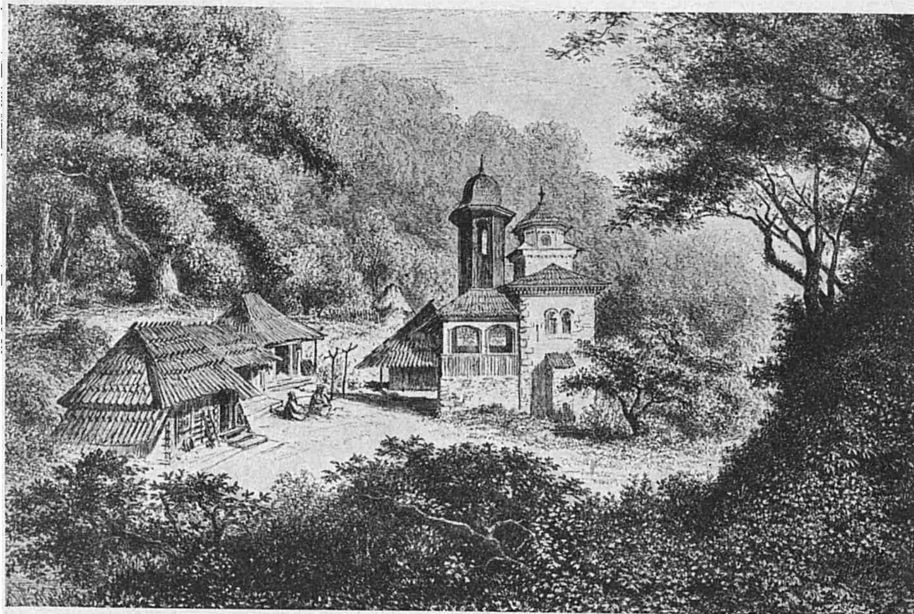
FORTĂREAȚA ORȘOVEI.

UN SURUGIU.

www.dacoromanica.ro

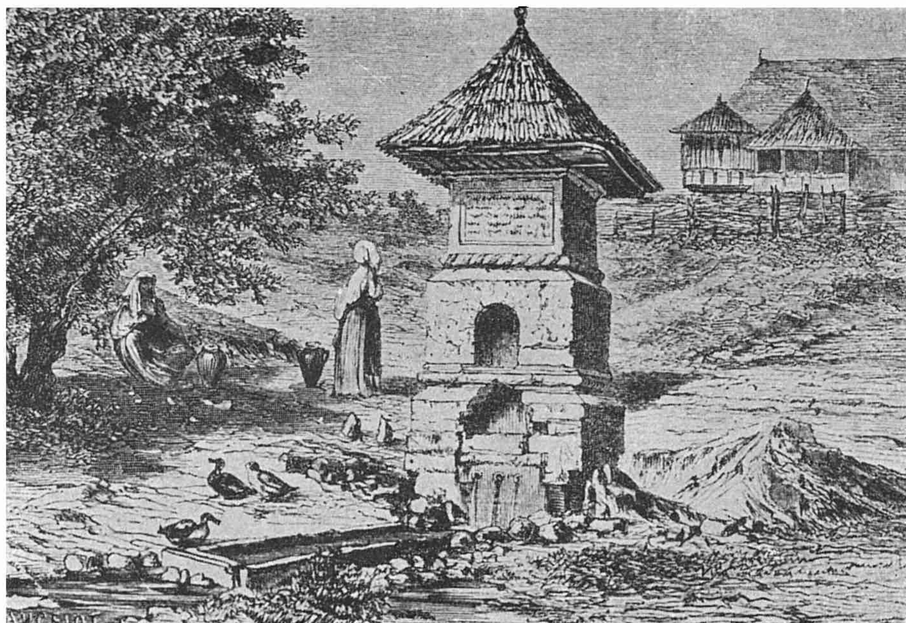

MĂNĂSTIREA CIOCLOVINA

MĂNĂSTIREA TISMANA.

www.dacoromanica.ro

FÂNTÂNĂ LÂNGĂ MÂNĂSTIREA ARGEȘIULUI.

UN NEGUSTOR DIN BUCUREȘTI.

www.dacoromanica.ro

ȚĂRANCĂ DIN MUNTENIA.

UN BORDEIU.

www.dacoromanica.ro

UN CUPTOR (în jud. Argeş).

VEDEREA BUCUREŞTILOR.

www.dacoromanica.ro

LA BISERICA DINTR'UN LEMN

www.dacoromanica.ro

BUCUREȘTI, NĂVĂLIREA RUȘILOR. *Litografie de Jazet, după Tabloul lui Jules Rigo. (Bibl. Națională din Paris. Cabinetul de Estampe)*

www.dacoromanica.ro

OLTENIŢA, PRIMA VICTORIE CÂŞTIGATĂ DE TURCI.

Litografie de Jazet, după Tabloul lui J. Rigo.
(Bibl. Naţională din Paris. Cabinetul de Estampe).

www.dacoromanica.ro

TABLA ILUSTRAŢIILOR[1]

Tabela I.	*J. E. LIOTARD:*	Portretul lui Constantin Mavrocordat, Domnul Moldovei.
Tabela II.	„ „ „	Portretul lui Alexandru Mavrocordat Delibey.
Tabela III.	*LOUIS DUPRÉ:*	Cortul Domnului Moldovei.
Tabela IV.	„ „	Portretul lui Mihail Şuţu.
Tabela V.	„ „	Portretul Domniţei Elena Şuţu.
Tabela VI.	*HECTOR DE BÉARN:*	Oraşul Constanţa; Bender.
Tabela VII.	„ „ „	Valul lui Traian; Babadag.
Tabela VIII.	„ „ „	Cazarma din Babadag; Vedere generală a oraşului Bazargic.
Tabela IX.	„ „ „	Moschee din Bazargic; Constanţa văzută de pe Mare.
Tabela X.	„ „ „	Bazargic; Karasù.
Tabela XI.	„ „ „	Isaccea; Stackaul.
Tabela XII.	„ „ „	Kurgan Visir; Uşneli.
Tabela XIII.	*CH. DOUSSAULT:*	Serbarea lucrătorilor francezi; O stradă în Bucureşti.
Tabela XIV.	„ „	Un consul în călătorie; O serată la Domnul Moldovei.
Tabela XV.	„ „	O casă a poştei; Steaua.
Tabela XVI.	„ „	Turnul Colţei.

[1] Fotografiile, în afară de cele privitoare la Michel Bouquet, făcute în parte în atelierul Institutului de geografie al Universităţii din Cluj şi de cele referitoare la Lancelot efectuate la Geneva de către d-l Molly, fotograful Muzeului de artă, sunt toate opera d-lui Buffotot, fotograful Cabinetului de Estampe al Bibliotecii Naţionale.

www.dacoromanica.ro

Tabela XVII.	*MICHEL BOUQUET:*	Porțile de Fier; Podul Caliței.
Tabela XVIII.	„ „	Zi de târg la București; Hanul Manuk.
Tabela XIX.	„ „	Mănăstirea Sinaia.
Tabela XX.	„ „	Mănăstirea Câmpulung; Vedere generală a Iașilor.
Tabela XXI.	„ „	Mocani; Mănăstirea Neamțului.
Tabela XXII.	*AUGUSTE RAFFET:*	Foaie de Album (Drencova).
Tabela XXIII.	„ „	Foaie de Album (Drencova și Orșova).
Tabela XXIV.	„ „	Schițe din Schela Cladovei.
Tabela XXV.	„ „	Schițe pe vapor sau din Cerneți.
Tabela XXVI.	„ „	Schițe pe vapor, din Orșova și Cerneți.
Tabela XXVII.	„ „	Schițe din Cladova și Cerneți.
Tabela XXVIII.	„ „	Schițe din Orșova.
Tabela XXIX.	„ „	Schițe din Orșova și Schela Cladovei.
Tabela XXX.	„ „	Schițe din Giurgiu.
Tabela XXXI.	„ „	Schițe din Giurgiu.
Tabela XXXII.	„ „	„ „ „
Tabela XXXIII.	„ „	„ „ „
Tabela XXXIV.	„ „	„ „ „
Tabela XXXV.	„ „	Schițe din București.
Tabela XXXVI.	„ „	„ „ „
Tabela XXXVII.	„ „	Schițe din București.
Tabela XXXVIII.	„ „	„ „ „
Tabela XXXIX.	„ „	„ „ „
Tabela XL.	„ „	„ „ „
Tabela XLI.	„ „	„ „ „
Tabela XLII.	„ „	Schițe din București și împrejurimi.
Tabela XLIII.	„ „	Schițe din Iași.
Tabela XLIV.	„ „	Schițe din Iași și Sculeni.
Tabela XLV.	„ „	Schițe din Sculeni.
Tabela XLVI.	„ „	Portretele tovarășilor de drum.
Tabela XLVII.	„ „	Sergent de infanterie (Muntenia); Ofițer de infanterie munteană.
Tabela XLVIII.	„ „	Schițe din Sculeni; din drumul spre Odesa.
Tabela XLIX.	„ „	Toboșar; Ofițer și soldat.
Tabela L.	„ „	Curtea carantinei din Sculeni; Tambur major.
Tabela LI.	„ „	Prințul Gr. Brâncoveanu; Infanterist; Ofițer.

www.dacoromanica.ro

Tabela LII.	*AUGUSTE RAFFET:*	Soldat; Dorobanţ de poliţie.
Tabela LIII.	„ „	Muzicant din infanteria munteană; Schiţe din Bucureşti.
Tabela LIV.	*TH. VALÉRIO:*	Cioban Român (Oradea).
Tabela LV.	„ „	Cârciumă (Oradea).
Tabela LVI.	„ „	Ţăran (Bucureşti); Ţigan (Arad).
Tabela LVII.	„ „	Ţigani din Arad.
Tabela LVIII.	„ „	Ţigani (Lipova); Orăşeancă (Giurgiu).
Tabela LIX.	„ „	Ţărani din Lugoj.
Tabela LX.	„ „	Român din Şistarcvăţ.
Tabela LXI.	„ „	Român din împrejurimile Oradiei.
Tabela LXII.	„ „	Cioban Român.
Tabela LXIII.	„ „	Ţăran din Carpaţi; Ţăran din Banat.
Tabela LXIV.	„ „	Casă ţigănească; Casă în Carpaţi.
Tabela LXV.	„ „	Militar din Bucureşti.
Tabela LXVI.	*LANCELOT:*	Orşova; Hanul Manuk.
Tabela LXVII.	„	Sat lângă Târgul-Jiu; Măcelărie.
Tabela LXVIII.	„	Români din Timişoara; Curtea de Argeş.
Tabela LXIX.	„	Horă; Vedere din Şuici.
Tabela LXX.	„	Biserica Stavropoleos; Cozia.
Tabela LXXI.	„	Ţărani; Casă în Bucureşti.
Tabela LXXII.	„	Fântână la Cozia; Orăşeancă; Curtea Mănăstirei Surpatele.
Tabela LXXIII.	„	Orşova; Surugiu.
Tabela LXXIV.	„	Un cuptor; Tismana.
Tabela LXXV.	„	Fântână; Un negustor.
Tabela LXXVI.	„	O ţărancă; Un bordeiu.
Tabela LXXVII:	„	Vederea Bucureştilor; Un cuptor.
Tabela LXXVIII.	„	Lângă Biserica dintr'un lemn.
Tabela LXXIX.	*JAZET şi RIGO:*	Bucureşti, năvălirea Ruşilor.
Tabela LXXX.	*JAZET şi RIGO:*	Olteniţa.

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

PREFAŢA, pag. 5
JEAN ÉTIENNE LIOTARD, pag. 9
LOUIS DUPRÉ, pag. 15
HECTOR DE BÉARN, pag. 18
CHARLES DOUSSAULT, pag. 22
MICHEL BOUQUET, pag. 25
AUGUSTE RAFFET, pag. 36
THÉODORE VALÉRIO, pag. 54
AUGUSTE LANCELOT, pag. 60
BIBLIOGRAFIE, pag. 75
TABLA ILUSTRAŢIILOR.

www.dacoromanica.ro

S'A TIPĂRIT ACEASTĂ LUCRARE ÎN ANUL 1926, ÎN ATELIERELE „CVLTVRA NAȚIONALĂ", ÎN TREI MII TREI SUTE EXEMPLARE PE HÂRTIE DE ILUSTRAȚII NEUSIEDLER ȘI CU CLIȘEELE EXECUTATE DE MARVAN

www.dacoromanica.ro